

MUUSEUM

nr 2 (20) 2006

Eesti Muuseumiühingu ajakiri

Peatoimetaja ALEKSEI PETERSON

Toimetus: ILDIKE JAAGOSILD, IVI TAMMARU

Makett ja küljendus IVI TAMMARU

Tõlked TIINA MÄLLO, SVETLANA KARM jt

Fototööd ARP KARM

Esikaanel:

Eesti Maanteemuuseumi püsinäitus "Tee ajalugu!". Foto Kaisa Eiche.

On the front cover:

Permanent exhibition of the Estonian Road Museum.

На передней обложке:

Постоянная экспозиция Эстонского дорожного музея.

Esikaane siseküljel:

27. oktoobril 2006 tähistati Eesti Rahva Muuseumis Aleksei Petersoni 75 aasta juubelit teadusseminariga eesti ja soome-ugri rahvaste kultuurikontaktidest ning esitleti tema raamatut „Udmurdi päevikud“. Foto Arp Karm.

Esineb Tartu udmurdi ansambel "Jumšan gur". Foto Arp Karm.

Mälestuskivi avamine Mäeküla põllumeestele 1985. aastal. Sangaste vald. Foto Jüri Karm.

Välitööd Lõuna-Vepsamaal 1977. aasta. Foto Jüri Karm.

Aida taastamine Sangaste valla Zäpste talus.

Esemete kogumine Lõuna-Vepsamaal 1967. aastal. Foto Jüri Karm.

Kogumistöö Kolga-Jaanis 1982. aastal. Foto Jüri Karm.

Ettekanne Eesti Rahva Muuseumi 50. aastapäeva aktusel 1959. aastal.

Foto Uudo Rips.

Inside of the front cover:

On October 27, 2006, Aleksei Peterson's 75th jubilee was celebrated in the Estonian National Museum with a scientific seminar on the cultural contacts between Estonians and Finno-Ugric peoples; also his book entitled "Udmurt Diaries" was presented.

Udmurt ensemble performing.

Opening of a memorial stone dedicated to Mäeküla farmers in 1985. Sangaste commune.

Fieldwork in Southern Vepsa in 1977.

Restoration of a barn on Zäpste farmstead, Sangaste commune.

Collecting artefacts in Southern Vepsa in 1967.

Collection work in Kolga-Jaani in 1982.

Presentation at the festive ceremony dedicated to the 50th anniversary of the Estonian National Museum in 1959.

На внутренней стороне передней обложки:

27 октября 2006 года в Эстонском национальном музее ознаменовали 75-летие Алексея Петерсона, в рамках юбилея прошли научный семинар о культурных контактах эстонцев и финно-угорских народов и презентация его книги «Удмуртские дневники».

Выступает тартуский удмуртский ансамбль «Юмшан гур».

Открытие мемориального камня в честь крестьян Мязькюля в 1985 году. Волость Сангасте.

Экспедиция к южным вепсам в 1983 году.

Восстановление амбара в хуторе Зяпсте волости Сангасте.

Сбор этнографических предметов у южных вепсов в 1967 году.

Собирательская работа в Колга-Яани в 1982 году.

Доклад на торжественном собрании, посвященном 50-летию

Эстонского национального музея в 1959 году.

ISSN 1406-3484

SISUKORD

Peatoimetajalt	3
Küsimustele vastab Tallinna Ülikooli emeriitprofessor Mati Hint	5
IX muuseumide festival Narvas <i>Talis Vare</i>	7
Muuseumide meediakommunikatsiooni julgustuseks <i>Kaidi Tago, Maarja Lõhmus</i>	9
Moodne muuseum. Mida pakub külastajale Londoni Teadusmuuseum <i>Klarika Vrublevskaia Floyd</i>	11
Suhtlevad kogud <i>Riina Reinvelt</i>	13
Muuseumirott 2006 <i>Piret Õunapuu</i>	14
130 aastat rongi saabumisest Tartusse <i>Aime Kärner</i>	16
Muuseum tuleb kooli! Näitus "Lipp. Eesti lipu loost" <i>Gristel Ramler</i>	18
"Eesti ja külm sõda" <i>Kristjan Luts</i>	20
Eesti – polaaruringute häll. Koostööst muuseumide vahel <i>Jean-Loup Rousselot</i>	21
Kuusikümmend aastat Kadrioru kastanite all. Eduard Vilde muuseum 1946–2006 <i>Kairi Toomet</i>	24
Vilde muuseum muutub ajas. Direktori mälestusi <i>Elem Treier</i>	25
Eesti Piimandusmuuseum – 30 <i>Mai Kukk</i>	28
Tommaso Cadese gemmivalandite kogu Tartu Ülikooli Kunstimuuseumis <i>Jaanika Tiisvend</i>	30
Eesti Ajaloomuuseumi vanim kollektsoon – Burchardi kogu sai täiendust <i>Eve Ellermäe-Reimets</i>	32
Museoloogia ja ajalugu. ICOFOMi aastakonverents Argentinast <i>Piret Õunapuu</i>	33
Õppereis Soome. Põllumajandusmuuseum Sarka <i>Ell Vahtramäe</i>	34
Soome piimandusmuuseumid <i>Mai Kukk</i>	36
Mihkclipäev Muhu Muuseumis <i>Tatjana Rahu, Helen Pihl</i>	38
Talutööde päev Kurgjal <i>Neidi Tõkke</i>	40
Soome-ugri ja Eesti Rahva Muuseum <i>Aleksei Peterson</i>	41
Kaastöölised ja muuseum. Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide võrk – 75 <i>Aleksei Peterson</i>	43
"Punane terror Saaremaal 1941. aastal" <i>Aigi Rahi-Tamm</i>	45
Hea muuseumiraamat <i>Tiia-Helle Schmitte</i>	47
"Lastele tööks ja rõõmuks" <i>Anneli Aavastik</i>	48

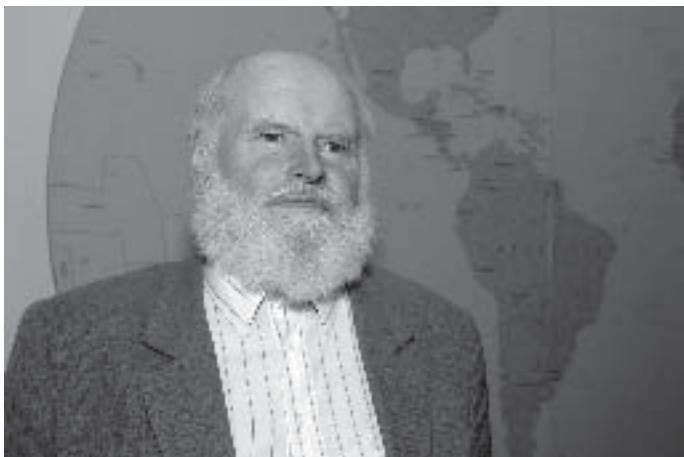
CONTENTS

From the Editor-In-Chief	3
Mati Hint, Professor Emeritus of the Tallinn University, Answers Questions	5
9 th Festival of Estonian Museums in Narva <i>Talis Vare</i>	7
Encouraging Media Communication of Museums <i>Kaidi Tago, Maarja Lõhmus</i>	9
Modern Museum. London Science Museum <i>Klarika Vrublevskaja Floyd</i>	11
Communicating Collections <i>Riina Reinvelt</i>	13
Museum Rat 2006 <i>Piret Õunapuu</i>	14
130 Years from the Arrival of the First Train in Tartu <i>Aime Kärner</i>	16
<i>Museum comes to school! Exhibition Flag. About the History of the Flag of Estonia</i> <i>Gristel Ramler</i>	18
“Estonia and Cold War” <i>Kristjan Luts</i>	20
Estonia – Cradle of the Arctic Studies. Co-operation between Museums <i>Jean-Loup Rousselot</i>	21
Sixty Years under Chestnuts in Kadriorg. Eduard Vilde Museum in 1946–2006 <i>Kairi Toomet</i>	24
Vilde Museum in Changing Time. Director’s Memories <i>Elem Treier</i>	25
Estonian Dairy Museum – 30 <i>Mai Kukk</i>	28
Tommaso Cades’ Collection of Gem Castings at the Art Museum of Tartu University <i>Jaanika Tiisvend</i>	30
The Oldest Collection of the Estonian History Museum – Burchard’s Collection – Was Supplemented <i>Eve Ellermäe-Reimets</i>	32
Museology and History. ICOFOM Year Conference in Argentina <i>Piret Õunapuu</i>	33
Sarka, the Finnish Museum of Agriculture <i>Ell Vahtramäe</i>	34
Finnish Dairy Museums <i>Mai Kukk</i>	36
St. Michael’s Day at Muhi Museum <i>Tatjana Rahu, Helen Pihl</i>	38
Farm Day at Kurgja <i>Neidi Tökke</i>	40
Fenno-Ugrian People and Estonian National Museum <i>Aleksei Peterson</i>	41
Correspondents’ Network of the ENM – 75 <i>Aleksei Peterson</i>	43
“Red Terror in Saaremaa Island in 1941” <i>Aigi Rahi-Tamm</i>	45
Exhibition about Toy Industry in Estonian SSR <i>Anneli Aavastik</i>	48

СОДЕРЖАНИЕ

От главного редактора	4
На вопросы отвечает профессор-эмэритус Таллиннского университета Мати Хинт	5
IX фестиваль эстонских музеев в Нарве <i>Талис Варэ</i>	7
Ободряя музеи к медиа-коммуникации <i>Кайди Таго, Маарья Лыхмус</i>	9
Модный музей. Лондонский Музей наук <i>Кларика Врублевская Флойд</i>	11
Коммуникативные коллекций <i>Рийна Рейнвелт</i>	13
“Музейная крыса” 2006 <i>Пирет Ыунапуу</i>	14
130 лет с прибытия паровоза в Тарту <i>Айме Кярнер</i>	16
Музей приходит в школу! Выставка «Флаг. Из истории Эстонского флага» <i>Гристел Рамлер</i>	18
“Эстония и холодная война” <i>Кристьян Лутс</i>	20
Эстония – колыбель полярных исследований. О сотрудничестве музеев <i>Жан-Луп Русело</i>	21
Шестьдесят лет под каштанами парка Кадриорг. Музей Эдуарда Вильде 1946–2006 <i>Кайри Тоомет</i>	24
Воспоминания директора Музея Вильде <i>Элем Трейер</i>	25
Музей молочного дела Эстонии – 30 <i>Май Кукк</i>	28
Коллекция форм для геммы Томмасо Кадеса в Художественном музее Тартуского университета <i>Яаника Тийсвенд</i>	30
Старейшая коллекция Эстонского исторического музея – коллекция Бурхарда – пополнилась новыми документами <i>Эве Эллермяэ-Рейметс</i>	32
Музеология и история. Ежегодная конференция ICOFOM в Аргентине <i>Пирет Ыунапуу</i>	33
Финский сельскохозяйственный музей Сарка <i>Элл Вахтрамяэ</i>	34
Финские музеи молочного дела <i>Май Кукк</i>	36
Михайлов день в Мухуском музее <i>Татьяна Раху, Хелен Пихл</i>	38
День крестьянских работ в Кургья <i>Нейди Тьккэ</i>	40
Финно-угры и Эстонский национальный музей <i>Алексеи Петерсон</i>	41
Сеть корреспондентов ЭНМ – 75 <i>Алексеи Петерсон</i>	43
“Красный террор на острове Сааремаа в 1941 году” <i>Айги Рахи-Тамм</i>	45
Выставка о производстве игрушек в Эстонской ССР <i>Аннели Аавастик</i>	48

PEATOIMETAJALT

1995. aastal leidis aset Eesti muuseumitöös oluline sündmus – ilmus ajakirja Muuseum esimene number. Nüüd, kui trükivalgust näeb kahekümmes number, on põhjust seda meelde tuletada. Järgmisel aastal saab ajakiri uue vormi. Tööle asub palgaline tegevtoimetaja, ajakiri saab riikliku rahalise toe. Seega on kätte jõudnud aeg, millest me unistasime. Ajakiri on juba tuntud väljaanne ja muutunud muuseumitöötajatele vajalikuks informatsiooniallikaks. Ometi leidis omal ajal inimesi, kes ei näinud vajadust ajakirja välja anda, isegi takistati esimese numbri ilmumist. Tegelikult liikus mõte muuseumielu käsitlevast perioodilisest väljaandest juba ammu. Aktiivselt toetas seda tollane Eesti Muuseumiühingu juhatuse esimees Katrin Sepalaan. Samas takistas ajakirja väljaandmist rahapuudus, tuli leida finantstoetust. Kaks esimest numbrit nägi trükivalgust tänu suurt abi osutanud Alo Raidarule, kes tegi ajakirja maketi ja küljenduse ning skaneeris fotod. Mõneti toetas ajakirja Eesti Kultuurkapital, hiljem ka Eesti Muuseumiühing, osaliselt maakondade kultuurkapitalid. Kirjutised pidid andma teoreetilisi ülevaateid ja käsitlema muuseumitöö eri tahke. Juba algusest peale on olnud probleeme autorite leidmisega ja need raskused on säilinud tänini. Rohkesti on ilmunud näitusi tutvustavaid kirjutisi, kuid samas peaaegu puuduvad kriitilised ülevaated. Põhjalikumalt on kirjutatud muuseumipedagoogide tegevusest, tööst lastega. Juttu tehtud on muuseumide juubelitest, samuti töötajate tähtpäevadest. Päris sageli on ilmunud kirjutisi rahvusvahelistel konverentsidel ja seminaridel osalenutelt ning välismuuseumidega tutvumisest. Kahjuks on vähe juttu muuseumide põhitööst – kogumisest, esemete hoiutingimustest, kogude teaduslikust läbitöötamisest jms. Küll on kirjutatud mõnest huvitavast eksponaadist.

Ka edaspidi oleks vajalik:

- avaldada kirjutisi välismaa muuseumidest, samuti võiks ilmutada artikleid võõrkeeltes (vene, inglise);
- püüda saada kaastöid hõimurahvaste muuseumidelt. Senini on olnud ajakirjas lühiülevaateid Komi ja Udmurdi muuseumide tööst;
- avaldada rohkem artikleid ja ülevaateid Eesti väikemuuseumide tegevusest, sest neil on tagasihoidlikud võimalused end tutvustada;
- osutada tähelepanu kogude digitaliseerimisele. Samas olen avaldanud muret museaalide hoidmisprintsipiide kehva tundmise üle nii teoorias kui praktikas. Vähe on kirjutatud restaureerimisest, üldse museaalide säilitamise probleemidest.

Ajakirja veergudel pole suudetud erilist tähelepanu osutada muuseumide kogumispoliitika teooriale, samuti kogude teadusli-

kule inventeerimisele. Siin võiks olla eeskujuks omal ajal ERMis kasutatud teaduslik ja läbimõeldud kogumispoliitika. Tuleb tähelepanu juhtida, et nii mõneski muuseumis pole täpset ülevaadet kogudest ega nõuetele vastavaid hoiutingimusi. Sellele on hiljuti osutanud ka Riigikontrolli muuseumivarade audit.

Viimastel aastatel on toimunud muutusi väljapanekute metoodikas. See on hea. Mitmed muuseumid on võtnud edukalt eeskju välismaistest muuseumidest. Ajakiri peaks edaspidi suuremat tähelepanu osutama ekspositsioonide võrdlevale analüüsile. Kahtlase väärtusega on katsed meelitada külastajaid, kasutades mitmesuguseid kommertslikke võtteid, eksponeerides tähelepanu äratamiseks väljapanekutes elusloomi jms. Alati pole põhjendatud väljapanekud, mis ei teeni rahvakultuuri põhimõtteid. Näiteks on kavas teha ulatuslik ajaloolis-etnograafiline väliekspositsioon kujutamaks „Rootsi aega” Narva linnuses. Me ei tohi unustada, et ei venelased, rootslased, sakslased jt, kes meie maa- le on relvaga tulnud, ei ole õnne ja edu toomas käinud, vaid oma huve realiseerimas. Eesti muuseumid peavad otsima paremaid võimalusi Eesti „oma asja” näitamiseks. Loomulikult võidakse vastu vaielda, et mujal maailmas tehakse seda või teist. Kuid muuseum kui institutsioon peab teenima oma rahva püüdlusi ega tohi muutuda teatriks või tsirkuseks.

Mitme aasta jooksul olen ajakirjas ja ka suuliselt tegelnud Eesti Rahva Muuseumi väljaheitamise probleemidega. Nüüdseks on toimunud muuseumi peahoone projektivõistlus ja preemiad välja jagatud. See on suur võit kogu meie rahvale, meie rahvuskultuurile üldse. Ometi on peahoone asukoha ja esikohaprojektiga midagi viltu läinud. Kuid loodame kõige paremat. Olen endiselt arvamusel, et muuseumi peahoone kompleks peaks ehitatama endise mõisa varemetele, nagu see oli projekteeritud 1990. aastal.

Lõpuks avaldan suurt tänu kõigile, kes on osalenud ajakirja edendamises. Suur tänu Ivi Tammarule töö eest ajakirja kujundamisel ja tekstide keelelisel töötlemisel. Tänuõnad ka tegevtoimetajale Ildike Jaagosillale. Aitäh kõigile, kes on abistanud ajakirja Muuseum väljaandmisel.

ALEKSEI PETERSON
peterson@erm.ee

FROM EDITOR-IN-CHIEF

In 1995 a significant event occurred in Estonian museum life – the first issue of the magazine *Museum* was published. Today, when the twentieth issue has come out, we have every reason to recall that time. Next year the magazine will assume a new form. A paid executive editor will be employed and the magazine will be allocated financial support by the state. The magazine has already achieved some renown and become a source of information necessary for museum workers. Actually the idea of a periodical dedicated to museum life was in the air already long time ago; the only obstacle was lack of money. The Cultural Endowment of Estonia and later on also the Estonian Museum Society gave some support, and partly also cultural endowments in counties. Writings were supposed to provide theoretical surveys and treat of different sides of museum work. Already from the very beginning we have encountered problems with finding authors and these difficulties have persisted until today. Many writings introducing exhibitions have been published; yet, critical surveys are practically nonexistent. The activities of museum educators and work with children have been written about more

thoroughly. Also museum jubilees and notable days in employees' lives have been dwelt upon. Quite frequently writings from the participants in international conferences and seminars as well as about visits to foreign museums have been published. Unfortunately, little has been written about the most significant tasks of museums – collection of artefacts, their preservation conditions, scientific elaboration of collections, etc. Yet, some interesting exhibits have been dwelt upon.

In the future it would also be necessary to:

- Publish articles about foreign museums; also articles in foreign languages (Russian, English) could be considered;
- Try to get contributions from the museums of our kindred peoples. Until today brief surveys about the work of Komi and Udmurt museums have been published;
- Publish more articles and surveys on the activities of Estonian small museums as their possibilities to introduce themselves are rather modest;
- Pay attention to the digitalization of collections as well as the preservation principles of museals. Little has been written about restoration issues and the preservation problems of museals in general.

The magazine has not been able to pay special attention to the theory of museums' collection policy, neither has scientific inventory of collections been treated sufficiently.

In recent years changes have occurred in exposition methodology, and this is a positive trend. Several museums have successfully followed the example of foreign museums. In the future the magazine should pay more attention to the comparative analysis of expositions.

During several years I have been engaged, both on the pages of the magazine and orally, in discussing the problems of building up the Estonian National Museum. By now the design competition for the main building of the museum has taken place and prizes have been awarded. This is a great victory for our national culture. Yet, something has gone wrong with the location of the main building as well as the project of the first prize winner. But we have to hope for the best. I am still of the opinion that the complex of the main building of the museum should be built on the ruins of the former manor – just like it was designed in 1990.

Finally I would like to express my gratitude to everyone who has participated in fostering the magazine. My special thanks go to Ivi Tammaru for her work at the layouts and proofreading, and also executive editor Ildike Jaagosild. I am grateful to everybody who has contributed to the publishing of the magazine Museum.

ALEKSEI PETERSON
peterson@erm.ee

ОТ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

В 1995 году произошло важное событие в музейной жизни Эстонии – вышел первый номер журнала Muuseum. Сегодня, когда появляется на свет двадцатый номер журнала, есть повод еще раз вспомнить об этом. В будущем году журнал получит новую форму: приступит к работе штатный действующий редактор, журнал получит государственную финансовую поддержку. Журнал уже приобрел популярность, для музейных сотрудников он является важным источником

информации. В действительности, мысль о периодическом издании, освещающем музейную жизнь, появилась еще раньше, однако препятствием была нехватка финансов. Определенным образом поддерживал издание журнала фонд Eesti Kultuurkapital, позднее также Эстонское музейное общество и частично уездные отделы фонда Eesti Kultuurkapital. Статьи должны были освещать разные стороны музейной работы и содержать теоретические обзоры. За это время больше всего появилось статей, знакомящих с выставками, но практически не было критических обзоров. Подробно писалось о работе музейных педагогов, о работе с детьми. Говорилось о музейных юбилеях и о трудовых юбилеях музейных работников. Часто появлялись статьи участников международных конференций и семинаров, а также заметки о знакомстве с деятельностью зарубежных музеев. К сожалению, на страницах журнала мало говорилось об основной деятельности музеев – собирательской работе, об условиях хранения музейных предметов, о научной обработке коллекций и т.п., однако писалось о некоторых интересных экспонатах.

И в следующем было бы важно:

- печатать статьи о зарубежных музеях, в том числе и на иностранных (английский, русский) языках;
- постараться получать статьи от сотрудников других финно-угорских музеев. На страницах журнала за это время были опубликованы небольшие обзорные статьи, знакомящие с коми и удмуртскими музеями;
- активно публиковать обзоры и статьи о деятельности небольших эстонских музеев. Возможности для ознакомления и популяризации своей работы у них весьма скромны;
- обращать внимание на дигитализацию музейных собраний, а также на принципы хранения музейных предметов.

Мало писалось о реставрационной работе и вообще о проблемах хранения музейных предметов. На страницах журнала не удалось оказать должное внимание теориям музейной собирательской работы и научной инвентаризации коллекций. В последнее время произошли изменения в методике выставочной работы, что очень позитивно. Многие музеи успешно приняли опыт зарубежных музеев. Журнал в дальнейшем должен обращать большее внимание на сравнительный анализ экспозиций.

В течение нескольких лет на страницах журнала и в устных выступлениях обращался к проблемам строительства Эстонского национального музея. К настоящему времени уже проведен конкурс архитектурных проектов музейного здания, поделены премии. Это большая победа для нашей национальной культуры. С месторасположением главного здания и проектом-победителем, однако, до сих пор не все ясно. Но надеемся на самое лучшее. По-прежнему считаю, что главное здание Эстонского национального музея следует построить на месте руин прежнего дворца. Как это было проектировано в 1990-м году.

В заключение, выражаю большую благодарность всем, кто участвовал в создании и издании журнала. Большое спасибо Иви Таммару за работу по оформлению и редакции журнала, слова благодарности действующему редактору Ильдике Яагосильд. Спасибо всем, кто помогал в издании журнала Muuseum!

АЛЕКСЕЙ ПЕТЕРСОН
peterson@erm.ee

Küsimustele vastab Tallinna Ülikooli emeritprofessor Mati Hint

Foto Kaido Pelker

Palun kirjelda oma esimesi kokkupuuteid muuseumi(de)ga. Kas sul on mõni eriti hingelähedane muuseum, mida ise meelsasti külastad ja mida soovivad teistelegi?

Käisin seitse klassi maakoolis ja selle järel heas provintsi keskkoolis (Elvas), suurte muuseumidega mul sel ajal kokkupuuteid ei saanud eriti olla. Muuseumides käidi kooliekskursioonidel (Pärnu Jannseni perekonna muuseum, Riia Vabaõhumuuseum), aga esimene väga suur kunstimuuseum minu elus oli 1957. aastal keskkooli lõpuklassi ekskursioonil Leningradis nähtud Ermitaaž. Sest saadik on minu lemmikmuuseumideks kunstimuuseumid. Too muuseumikäik Leningradis tõi mulle ka eluks ajaks Ameerika-sõbra esimesest Nõukogude Liitu külastanud Ameerika turistide grupist, kes oli Ermitaažis samal ajal – oleme selle edukaks ettevõtjaks tõusnud ameeriklasega olnud kirjavahetuses ligi 50 aastat ning kohtunud kaks korda Bostonis-Cambridges-Swampscottis ja ühe korra Tallinnas. (Meie kirjavahetus on üsna täpselt fikseeritud ka minu nn väljasõidutoimikus.) Olen oma paljudel reisidel märganud, et kohtan mulle sümpaatseid teiste maade teadlasi ja poliitikuid pärast mingi ürituse ametliku programmi lõppemist muuseumides või kirikutes.

Usun, et KUMU kujuneb mulle armsaks muuseumiks, enne seda oli selliseks Tartu Kivisilla galerii (mida ju otse muuseumiks pidada ei saa). Euroopa kunstimuuseumidest on mulle eriti kodused d'Orsay, Louvre, Picasso muuseum, Musée de l'Orangerie Pariisis, Vatikani,

Firenze, Milano ja Veneetsia muuseumid, Ungari Rahvusgalerii Buda lossis, Vene Muuseum Peterburis, Moskva muuseumid, Läti Kunsti Muuseum Riias, Lenbachhaus Münchenis, Ateena (arheoloogiline) Rahvusmuuseum ja palju-palju teisi kunstimuuseumi Kesk- ja Lääne-Euroopas ning Põhjamaades. Tunnen ka Ameerika idaranniku suurlinnade kunstimuuseumi. Kui mu aeg on piiratud (nagu peaaegu alati), siis eelistan alati kunstimuuseumi ja enamasti tean ka ette, mida ma ühest või teisest muuseumist otsima lähen. Louvre'is, Briti Muuseumis ja Berliinis Pergamoni muuseumis keskendun vana-aja suurtele osakondadele, teistes muuseumides, olgu siis Orangeries või Vene Muuseumis, eeskätt väga värvilisele modernkunstile. Mõnigi kord eelistan juba tuntu ja mulle sügavat muljet avaldanu ülevaatamist, mitte oma teadmiste diapasooni laiendamist. Kuigi – nii üht kui teist. Mul on oma paljudes muuseumides lemmiksaalid, kuhu ma tingimata tahan jõuda. Heas muuseumis tunnen ennast väga hästi, kuigi pidev erineva fookuskaugusega prillide vahetamine on tülikas. Püüan olla teadlik muuseumikülastaja. Võimalikult heade kataloogide omandamine kuulub minu muuseumikäigu juurde. Mu järgmine eelistus on ajaloomuuseumid ja siis isiku- ning etnograafiamuuseumid.

Eestis on enam kui 250 muuseumi, neist kultuuriministeriumile allub 28 riigimuuseumi. Kas sulle tundub, et muuseumi on liiga palju või on igal muuseumil oma osa Eesti kultuurielus?

Mina ei sõandaks kerge käega ühelegi

muuseumile kriipsu peale tõmmata, kui tegemist ei ole just puhtpropagandistliku väljapanekuga, näivmuuseumiga. Probleemiks on muidugi, kui palju muuseumi suudab väike rahvas ja järelikult ka väike maksumaksjaskond väärikalt üleval pidada. Siin tuleb jääda realismi pinnale ning luua isikumuuseumide ülalpidamiseks seltse, sihtasutusi, väärikate isikute suguvõsade toetavaid fonde jms, et riigi koormust vähendada, aga samas innustada rahvast säilitama seda, mis võib igale kohale või suguvõsale olla auks ja uhkuseks.

Kord juba kogutu hooldamine on raske ja koormav ülesanne, selle laialilaotamine aga barbaarsus. Osutaksin näiteks Kesk-Saaremaal Eiklas Juhan Saare kogudele: kolhoosi ajal ehitati sellele mehele eraldi maja raamatuhoidlaks, praegu ei taha vist keegi tegelda tema suurte ja mitmekesiste (kuid korrastamata ja süstematiseerimata) kogudega. Tean mitut elu-aegset raamatuharulduste ja käsikirjade kogujat, kelle surma järel on väärtuslikke materjale käidud järelehitsemas lähedastel prügimägedel.

Okupatsiooni ajal oli muuseumide ülesanne meie rahvakultuuri ja keele säilitamine ja edasiarendamine. Nüüdki on taas päevakorral meie keele ja kultuuri kaitsmine, eeskätt angloameerika kultuuri ja massikultuuri pealetungi eest. Kas praegu tegutsevad muuseumid tulevad meie rahva kultuuripärandi säilitamise ja populariseerimisega toime? Kuidas muuseumid saaksid aidata kaasa meie rahva säilimisele?

Muuseumid peaksid olema oma kogude populariseerimisel ja selleks raha hankimisel sama aktiivsed, nagu näiteks prof Raimo Pullat, kelle "Brotze" toob nii teaduslikul kõrgtasemel kui ka esteetiliselt vormis uudistaja kätte rohkem kui mitmesaja aasta paksust kultuurikihti ja niiviisi kinnitab meie identiteeti, täpsustab meie teadmist selle kohta, missugustest oludest me tuleme jne.

Massikultuuri pealetung saab olla nii edukalt agressiivne ikkagi kunstnikkonna ja teiste kultuurivaldkondade inimeste enese toetuse tõttu sellele massikultuurile: individualismi sildi all hüljatakse kõike individuaalset ja rahvuslikku ning eelistatakse üheülbalist ja rohmakat globalismi. Kultuuriinimesed ise peaksid endale selgeks tegema, kas neil on ka kodumaa ja kohustused selle kodumaa ees, ja kui pole ei üht ega teist, siis võivad nad ju minna oma globalismi harrastama kuhu tahes, kus nad ei kuluta selle väikese maa omanäoliseks ehitamiseks vajalikke ressursse.

Hiljuti valmis võimas ehitis – KUMU. Mida Sa ütleksid selle pompöösse muuseumi ja selle tegevussuundade kohta? Milline peaks olema kunstimuuseumi osakaal Eesti kultuuri- ja kunstielus?

KUMU on äärmiselt tervitatav. On väga kurb, et KUMU tuli alles aastal 2006. Kuid olles eesti kunsti austaja ja tunnustades, et eesti kunst on ühe rahva kultuurielu täisväärtuslik komponent, on mul kurb näha, et selles pompöösse hoones on raisatud nii palju ruumi esindusliku ja esialgu küll veel tühja avaruse simuleerimiseks, samal ajal kui ekspositsioonipinda on ikkagi napilt. Kõige rahuldavam on ajutiste näituste ekspositsioonipind.

Absoluutselt vastuvõetamatu on mulle (ja peaks olema ka Eesti maksumaksjatele) ühe Eesti kunsti globaliseerija ja rahvusliku kunsti traditsiooni katkestaja Eha Komissarovi arusaam KUMU moodsa kunsti osakonna funktsioonidest: “Kumu galeriil on mitmeid tulevikuperspektiive. Ta võib kompromissitult eraldada rahvuslikust kunstimaastikust, ... orienteeruda globaliseerunud kunstimaalima kohaliku esindaja staatusele.” (“KUMU – kunst elab siin”, lk 155). Ega ikkagi ei või küll! Eesti kunstimuuseumi ei ole rahva rahaga ehitatud rahvusliku identiteedi lammutamise mängudeks ja meeste (isaste) genitaalide ümber keerlevate näituste kui kaasaegse kunsti apogee esitamiseks. Kes ei suuda niisugustele tungidele vastu panna, tehku seda kuskil mujal. Vabal ning tabude ja reegliteta ajal on ju võimalusi palju.

90ndate algul loobuti Eesti Rahva Muuseumi ehitamisest Raadile. Võttis aega, enne kui jõuti meie rahva keskmuseumi väljaehitamiseni Raadil. Nüüd on ERMi peahoone arhitektuurikonkurss korraldatud ja on asunud hoonet projekteerima. Kuidas iseloomustaksid ERMi väljaehitamist, millist eesti rahvusmuuseumi sa loodak näha Raadil?

Ma ei söanda sõna võtta muuseumihoone arhitektuuri kohta. Ausalt öeldes, olin juba harjunud mõttega, et Eesti Rahva Muuseum mahub ära ka Toome varjavate nõlvade vahele ja sinna ju nii ebatraditsioonilist hoonet poleks saanud projekteerida. Koht ise oleks seadnud galaktikafantaasiatele raamid. Aga läks teisiti. Kõige suurejoonelisuse, modernsuse ja ennenägematuse juures tahaksin siiski meelde tuletada ka funktsionaalsust ja jõukohasust. Need, kes näiteks tingimusteta nõuavad Tallinna uue ooperiteatri

ehitamist ja toovad võrdluseks Helsingi uue ooperimaja, ei taha midagi teada sellest, et too uhke ooperiteater on meieiga võrreldes ülirikkale ja ka suuremate kultuurimetseenluse traditsioonidega Soome riigile juba ammu muutunud õudusena näoks, nii kallis on selle ülalpidamine. Ehitada ikka jaksab, aga siis tuleb ka ülal pidada. Sellega on nagu Vabadussõja aegse Petrogradi-vallutamise mõttega: ära võtta ehk suudaks, aga hiigellinna toita ja korras pidada ei suudaks Eesti rahvavägi kindlasti mitte.

Turumajanduse tingimustes on muuseumide jaoks väga oluline tõsta külalastajate arvu ning korraldada “müüvaid” näitusi. Rõhk on asetatud teatraalsusele, atraktiivsusele. Makstakse lõivu turismile. Kuidas peaksid muuseumid suhtuma taolistesse ettevõtmistesse?

Ma arvan, siin tuleks olla väga ettevaatlik. Täiesti kultuurivõhiklikud projektijuhid ei tohiks saada vabu käsi õudustsirkuse etenduste korraldamiseks ajaloo sildi all. Näiteks see, mida esitab Virumaa Muuseumid Rakvere Vallimäel ajaloo pähe (kuninga hauakamber luukerega, ringutavad ja ragisevad luukered jms), on minu arvates ajaloo, kultuuri ja muuseumi mõtte profaneerimine. Ajalugu, kunst, inimeste eluolu on ise nii huvitavad ja atraktiivsed, et neid ei ole vaja lapsikute võltsingutega “kaunistada”. Euroopas on osatud muuseumid muuta külgetõmbavaks ilma selliste lapsefantaasiateta. Muuseumikülalastajaid ei ole vaja kujutleda alaarenenud primitiividena. Kui inimene juba läheb muuseumi, siis tahab ta (enamasti) ka jääda uskuma, et ta nägi ajaloo, kunsti, olme või mille tahes esitust, mida ta võib paigutada oma teadmiste hulka. Rakvere linnuse kuningahaud ja seal ringutav luukere mahub ehk esimese klassi lapse fantaasiajalukku, mitte rohkem. Aga selliseid näiteid on juba rohkesti ja neid planeeritakse veel hulgem.

Projektijuhid võiksid võtta teadmiseks: kultuur ei ole ainult vabalt manipuleeritav tsirkus.

Kui külastad muuseumi, mis sind väljapanekutes, näitustes häirib, mida võiks paremini teha? Mis torkab silma, kui võrrelda Eesti muuseumi välismuuseumidega?

Sellest on ülalpool juba juttu olnud. Eesti oludes sooviksin ma, et näiteks kunsti- ja okupatsioonimuuseumis (ja mujalgi) oleksid väljapanekute selgitused, pealkirjad, nimetused jne ka vene keeles ja piisava suurusega kirjas. Küsimus on: kas me tahame, et siinsed vene noored

saavad natukenegi aru eesti kunstist ja Eesti ajaloost, või kardame paaniliselt, et venekeelne selgitus kunstimuuseumis annab äkki vene keelele riigikeele staatuse. Ei ole põhjust karta. Ja kui selline hirm on, siis lisatagu eesti, inglise ja vene keelele ka saksa keel, see ei peaks olema raske, nagunii on suur osa vanemast kunstiloost ja etnograafiast saksa keeles läbi kirjutatud.

Sooviksin iga suure näituse avamise ajal müügile tulevat korralikku, võimalikult väheste vigadega ja mitte liiga ideologiseeritud kataloogi. Ei ole vaja ideoloogiat juurde panna sinna, kuhu ta eriti ei kuulu. Kõige ideologiseerimine oli kommunistide vaimuhaigus, siis pidid kassipojad ka sündima kommunistidena. Ülemäärane ideoloogiline püüdlikkus võib viia piinlike komistusteni: juba viidatud KUMU esindusteostest võib lugeda, et Karl Pärsimägi hukkus 1942. aastal Nõukogude vangilaagris (inglise keeles lk 63). Karl Pärsimägi hukkus Auschwitzis ja see peaks hiljemalt Heie Treieri Pärsimäe-monograafiast saadik (2003) olema kunstist huvitatutele vaidlustamata fakt.

Muuseumide väljapanekutes on vähe juttu sugulasrahvaste kultuurist. Kuidas seda lünka likvideerida?

Siin peaks mõtlema tööjaotusele soomlastega ja võib-olla mingil määral ka ungarlastega (utoopilis-idealistlikus perspektiivis ka venelastega). Kõike väike Eesti ei suuda. Sest puudu on veel palju: naiivkunsti väljapanek vajaks tugevamat institutsionaalsust, maakohad vajavad abi (või mingit lahendust) oma kohalike suurmeeste väljapanekute säilitamisel, noorelt hukkunud kultuuritegijad väärisksid oma muuseumi.

Mulle tundub imelik ka see, kui täielikult on nooremate põlvkondade teadusest kadunud Liivimaa mõiste ja Riia tähtsus Lõuna-Eestile. Ent veel minu Rõngu kihelkonnas elanud vaarisal – talupojast kaupmehel – polnud vist kordagi elus asja Tallinna, aga Riiaga asjaajamine oli enesestmõistetav.

Ja lõpuks. Kas oled tutvunud ajakirjaga „Muuseum“? Kuidas hindad ajakirja vajalikkust?

Kahjuks ei tunne ma veel seda ajakirja. Olen ka kaks viimast aastat olnud raske nägemispuudega ja lugemisvõimetu. Kui see ajakiri ajab elavat asja, siis on ta vähemalt sama vajalik kui raamatukogude või mis tahes teise olulise kultuuriala ajakiri.

Küsis ALEKSEI PETERSON

IX muuseumide festival Narvas

Talis Vare

Juba üheksandat korda korraldas Eesti Muuseumiühing koostöös Narva linnavalitsusega Eesti muuseumide festivali, mis toimus 25.–26. septembril 2006. Narva muuseum on vahest ainuke Eestis, mille ruumid võimaldavad üheaegselt eksponeerida nii palju külaläsnäitusi. Seekord konkureeris auhinnalistele kohtadele kaheksa näitust: Eesti Ajaloomuuseumilt “Kodarraha. Inspiratsioon ja traditsioon” ja “Lipp. Eesti lipu ajaloo”, Eesti Rahva Muuseumi ja Narva Muuseumi ühisnäitus “Kuu samba kutse”, Eesti Panga Muuseumilt näitus “Oma riik, oma raha: Eesti raha lugu”, Eesti Vabaõhumuuseumilt “Ajaveskid”, Muhu Muuseumilt “Muhu kasukad ja vammused”, Tallinna Linnamuuseumilt “Aga Eesti ajal oli...” ja Tartu Linnamuuseumilt “Ju Tartu poole koidu eel... Vene kultuur Tartus 19. sajandil”.

Žürii koosseisus Katrin Sepalaan (Eesti Meremuuseum), Sirje Helme (KUMU kunstimuuseum), Mare Hunt (Tartu Mänguasjamuuseum), Jelena Torokvei (Narva Linnavalitsus), Mall Siniveer (Harjumaa

Muuseum), Talis Vare (Läänemaa Muuseum) ja Peeter Mauer (Kultuuriministerium) hindas näitusi juba traditsiooniks saanud kriteeriumite järgi. Nendeks on teema sisuline kandvus, väljapaneku visuaalne atraktiivsus, tehniline teostus, pedagoogilise programmi olemasolu ja selle võimalikkus. Kuna tavapublik, kes peale festivali lõppu paari kuu vältel näitusi külastama ja hindama asub, on valdavalt venekeelne, siis on üks oluline kriteerium ka kohalikule publikule suunatus.

Narva festival on kujunenud aastate jooksul ka omalaadseks näituste turuks, kust Eesti erinevad muuseumid endale ajutisi rändnäitusi valivad. Nii jõuab konkureerivate näituste sõnum järgneva aasta-paari jooksul märksa laiemale publiku ette, kui seda on näituse kodumuuseumis või Narvas. Seegi innustab erinevaid muuseumi Narva festivalist osa võtma. Žürii arvestas auhinnalisi kohti reastades oma hinnangutes ka seda aspekti ja tunnustas kõiki muuseumeid, kes oma näitusi Narva võistlema saatsid.

Kõiki osalenud näitusi tuleb kiita, sest

nad olid tugevad erinevates eelpoolnimeetatud hindamiskriteeriumites. Nii võib tunnustada visuaalselt atraktiivsete eksponaatide eest Muhu Muuseumi kasukanäitust, suurt läbitöötatud ning presenteeritud materjali hulka Eesti Rahva Muuseumi ja Narva Linnamuuseumi ülikooliteemalisel ühisnäitusel, vene publikule suunatud Tartu Linnamuuseumi vene kultuuri tutvustaval näitusel ja ajastatud illustreeriva fotomaterjali rohkust Tallinna Linnamuuseumi näitusel. Eesti Ajaloomuuseumi ja Eesti Panga muuseumi näitused sellistest olulistest sümbolitest nagu lipp ja oma raha paistsid silma teema olulisuse ja kajastamise aktuaalsuse poolest. Detailide rohkuse, ehtekunsti meheliku ja naiseliku poole ühtesulatamise ning minevikku ja tänapäeva ühendava idee poolest paistis silma Eesti Ajaloomuuseumi kodarrahad näitus, oma lakoonilisuse ja samas sügavamõttelisusega võlus žüriid Eesti Vabaõhumuuseumi näitus veskitest. Näituste hindajad olid oma otsustes üsna üksmeelsed, ainult paari näituse üle otsustamisel, kui subjektiivsed arvamused lahkesid, tuli appi võtta hääletamine.

Žürii hinnangul kasutas kõige paremini ära teemast tulenevad võimalused Eesti Panga Muuseumi näitus “Oma riik, oma raha: Eesti raha lugu” (autorid Carmen Greim ja Maie Uustalu, tekst Ivar Leimus, kujundaja Tiit Jürna). Nimetatud väljapanek jagab teavet eri rahadest eesti, vene ja inglise keeles ning on illustreeritud paljude näidistega. Näitusel sai kokku panna puslesid eri perioodide rahadest, lahendada ristsõnu ning kontrollida rahatähtede ehtsust. Koostajate tööd hinnati I preemia vääriliseks.

II ja III preemia läks jagamisele kahe näituse vahel – Eesti Ajaloomuuseumi näitus “Kodarraha. Inspiratsioon ja traditsioon” (autor Sirje Pallo, kujundaja Maarja Meeru) ning Eesti Vabaõhumuuseumi näitus “Ajaveskid” (autor Hanno Talving, kujundaja Maret Tamjärv).

Kokkuvõtvalt võis žürii nentida, et viimastel aastatel on paremini teema välja kandnud näitused, mis keskenduvad ühele kitsale valdkonnale. Laiihaardelise teema puhul tekitas selle avamise viis rohkem erimeelsusi ning vastakaid hinnanguid.

I auhinnaga kaasneb rahaline preemia 15 000 krooni ning et II ja III preemia läks jagamisele, said kummagi näituse korraldajad 7500 krooni.

Läänemaa Muuseumi direktor Talis Vare oli Narva muuseumide festivali žürii esimees.

Foto Irina Kivimäe

♦ Žürii esimees Talis Vare tutvub Eesti Panga näitusega “Oma riik, oma raha: Eesti raha lugu”, mis sai muuseumide festivalil Narvas esimese koha.

♦ Talis Vare, chairman of the jury, at the exhibition of the Museum of Eesti Pank “Own State, Own Money: Story of Estonian Money”, which was awarded the first prize at the museum festival in Narva.

♦ Председатель жюри Талис Варе знакомится с экспозицией Музея Банка Эстонии занявшей первое место на Нарвском фестивале.

Fotod Irina Kivimäe

On September 25–26, 2006, the ninth festival of Estonian museums took place in Narva. Exhibitions from eight museums participated in the competition. The jury awarded the first prize to the exposition of the Museum of Eesti Pank entitled “Own State, Own Money: Story of Estonian Money”. The second and third prizes were shared by the exhibition of spoked coins by the Estonian History Museum and a photographic exhibition of mills by the Estonian Open Air Museum.

The topic of the seminar under the heading “Communicating Museum” was communication inside the museum, with the museum object and with the general public. The key speakers were Sally Davies and Klarika Vrublevskaya Floyd from the London Science Museum and Maarja Lõhmus from Tartu University.

- ◆ Eesti Vabaõhumuuseumi näitus “Ajaveskid”.
- ◆ Exhibition of the Estonian Open Air Museum.
- ◆ Выставка Эстонского музея под открытым небом.

- ◆ Eesti Panga Muuseumi näitus “Oma riik, oma raha: Eesti raha lugu”.
- ◆ Exhibition of the Museum of Eesti Pank.
- ◆ Выставка Музея Банка Эстонии.

- ◆ Eesti Ajaloomuuseumi näitus “Kodarahaga. Inspiratsioon ja traditsioon”.
- ◆ Exhibition of the Estonian History Museum.
- ◆ Выставка Эстонского исторического музея.

25–26 сентября 2006 года в Нарве прошел очередной 9 фестиваль эстонских музеев. На конкурс было представлено восемь музейных выставок. Жюри присудило первую премию выставке Музея Банка Эстонии «Свое государство, свои деньги: история эстонской валюты». Второе и третье места поделили экспозиция Эстонского исторического музея о монетах-подвесках и фотовыставка Эстонского музея под открытым небом о мельницах.

Темой семинара «Коммуникативный музей» была как внутримузейная коммуникация, так и связь музея с музейным объектом и широкой общественностью. Основными докладчиками семинара были Салли Дэвис и Кларика Врублевская Флойд из Лондонского Музея наук и Maarja Лыхмус из Тартуского университета.

Muuseumide meedia- kommunikatsiooni julgustuseks

Kaidi Tago
Maarja Lõhmus

26. septembril toimus Narvas IX Eesti muuseumide festivali raames töötuba „Kommunikatsioonist muuseumide esitlemisel”. Arutati nii muuseumisisese, muuseumidevahelise kui ka muuseumide ja avalikkuse vahelise kommunikatsiooni küsimusi. Arutelu juhatas sisse Tartu Ülikooli meediauuringute õppejõu Maarja Lõhmuse ülevaade muuseumide positsioonist Eesti avalikkuses ja meediaväljal. Et muuseumide sõnum jõuab avalikkusesse olulisel määral meedia kaudu, koondus arutelu põhiliselt meedia ja muuseumide suhetele.

Ajakirja Muuseum võib liigitada nišiväljaannete hulka – see on erialaväljaandena suunatud pigem muuseumitöötajate ja muuseumidevahelise suhtluse tarbeks kui laiemale avalikkusele. Muuseumi-ajakirjas paistab pilt Eesti muuseumidest mitmekesine ja kirev, üldmeediakanalites domineerivad aga jätkuvalt stereotüüpselt ühetaolised hoiakud muuseumide suhtes.

Arutelu algul oli selge, et muuseumitöötajad ei ole eriti rahul sellega, kuidas

meedia on harjunud muuseume määratlema ja kõnetama. Siin selgitas Maarja Lõhmus: „Oma muuseumit peaksite avalikkuses selgemalt ja jõulisemalt määratlema teie ise, mitte laskma meedial end määratlema, defineerida.” See sai edaspidise arutluse lähtekohaks: kuidas meedias muuseumi selgemalt ja atraktiivsemalt määratlema, kuidas end jõulisemalt esitleda, et olla nähtavamad ja kuuldamavamad.

Elav arutelu käis selle üle, milliste vahendite abil murda iganenud eelarvamusi muuseumide suhtes, kuidas saavutada ning hoida häid meediasuhteid, mida võtta ette muuseumide-pildi mitmekesistamiseks ja suuremaks eristumiseks meediakajastustes.

Töötoa arutluse käigus jõudsimme järgmistele soovituseni:

1. Muuseumide veaks võib pidada, et peale teate väljasaatmist jäädakse sageli passiivsesse rolli ajakirjanike initsiatiivi ja huvi ootama.

Selleks, et tugevdada muuseumide positsiooni meediaväljal, on vaja muutu-

da ajakirjanduse jaoks passiivsest objektist aktiivseks subjektiks ehk omandada suhtluse meediaga senisest aktiivsem ja paindlikum joon. Samuti tuleks meediaväljal üles leida need ajakirjanikud, kes on muuseumist rohkem huvitatud. Selliste ajakirjanikega tasub luua isiklik kontakt, kuna see aitab kindlustada muuseumist tulevate sõnumite eelarvamustevabamat, loovamat ja hoolikamat kajastust ning tõstab tõenäosust, et teated ületavad uudiskünnise.

2. Meedia ootab ja kajastab meelsasti infot, mida usub lugejaid, vaatajaid või kuulajaid ootavat.

Ühelt poolt sõltub meedia uudistest ja otsib neid harjumuspäraselt monitoorides pidevalt. Kasulik oleks sattuda meediaväljaannete alaliste monitooritavate keskuste ringi, see kindlustaks huviorbiidis püsimise järjekindluse.

Teiselt poolt ei salli meedia nõrku subjekte ja teemasid, heites need kas kõrvale või käsitledes teemasid vastavalt oma vajadustele või arvatavale auditooriumi huville kui toorest „materjali”. Nii „materjaliks” sattudes võivad sõnumi alika esialgne kavatsus ja sõnum meediamängu sees kergesti kaduma minna.

Muuseumitöötajatel oleks arukas meedia huvidest teadlikum olla ja pakkuda ise aktiivselt infot, mis meediat ja potentsiaalset auditooriumi huvitada võiks, selmet leppida rolliga, mille meedia neile passiivse suhtlemise puhul tõenäoliselt jätab.

Kommunikatsioon on valikute küsimus: kui sõnumi saatja tahab, et sõnumi vahendaja ehk kanal sõnumit võimalikult vähe moonutaks, peab ta väljastama võimalikult täpse, tervikliku ja läbimõeldud teate. See tähendab, et infot edastades tasuks muuseumitöötajatel aktiivsemalt arvestada meedia huvidega ja teha enne sõnumi saatmist tekstis teadlikult hulga valikuid, mitte jääda lootma ajakirjanike tõlgendusele. Ja loomulikult on adekvaatse meediasuhtluse esimeseks eelduseks muuseumisisene üksmeel ja koostöö.

Valikute tegemist hõlbustavad mõned kriteeriumid, millega arvestamine tõstab tõenäosust saavutada meedia huvi ja vähendab väärarvamuste võimalusi.

A. Kindlasti tuleb silmas pidada, et teade vastaks selgelt uudise kolmele keskele kriteeriumile: kes, kus ja millal? Vastused neile küsimustele loovad faktilise aluse edasisele sõnumile ja annavad teatele uudisväärtuse. Uudisväärtust lisab ka see, kui sõnumit saab seostada mõne üldsusele tuntud isiku või sündmusega.

B. Sõnum peaks esitama midagi uut,

Foto Virve Tuubel

♦ Tartu Ülikooli meediaõppejõud Maarja Lõhmus, Tartumaa Muuseumi direktor Kaido Orula ja Eesti Rahva Muuseumi avalike suhete koordinaator Kaidi Tago Narva muuseumide festivalil 26. septembril 2006.

♦ Maarja Lõhmus, media lecturer of Tartu University, Kaido Orula, Director of the Tartumaa Museum, and Kaidi Tago, public relations coordinator of the Estonian National Museum, at the museum festival in Narva on September 26, 2006.

♦ Преподаватель меди́и Тартуского университета Маарья Лыхмус, директор Тартуского уездного музея Кайдо Орула и координатор связей с общественностью Эстонского национального музея Кайди Таго на Нарвском фестивале 26 сентября 2006 г.

kuivõrd meediat paelub areng. Meedia tähelepanu võitmiseks ja hoidmiseks tasub muuseumis toimuvat esitada dünaamilise, areneva ja muutuvana. Dünaamilise kuvandi saavutamiseks on vaja tekitada meedias arusaam, et muuseumis toimub ja muutub midagi pidevalt.

Infot tasub meediale edastada pigem jaokaupa – osadena edastatud info intrigeerib enam kui lõpetatud teave ja tekitab enam ootust ka lisainfo järele. Nii toimivad suurepäraselt näiteks meedia kaudu avalikkusele saadetud üleskutsed: meedia roll on siis peamiselt vahendada, mitte sõnumit kujundada. Selles olukorras kasutab muuseum meediat tehnilise vahendina inimestega suhtlemiseks, see olukord tõstab muuseumi ajakirjandusega võrdseks subjektiks ning võimaldab nii väarikat suhtlust subjektide vahel. Tõenäoliselt hakkavad ajakirjanikud lähemalt üleskute tagamaid uurima ja protsessi arengu kohta sagedamini ka lisainformatsiooni küsima.

C. Meediat huvitavad võimalikud konfliktid ja vastuolud, sest nendes on peidus areng ja muutumine. Pinget aitab tekstis luua ka vastuolu või probleemi konstrueerimine, näiteks suunates sõnumi fookust või tuues välja erinevaid seisukohti. Muuseumid ei pea maailma vastuolulisust oma tekstides vältima, arukam on seda hoopis ära kasutada ja põnevamaid vastuolulisi käsitlusi ja seisukohti julgelt kasutada. N-ö konfliktisena on tajutav ka avatud tekst, mille puhul on info koostamisel tehtud valikud, mis pole kõik lõpuni põhjendatud – nii tekib huvi otsida põhjusi ja edasi mõelda. Sõnumi problematiseerimine ja küsimuste esitamine on head võtted, et äratada elavamalt meediahuvi.

D. Dünaamilisust lisandub, kui rõhutada tegevusi, erinevaid programme ja aktiivseid ettevõtmisi.

E. Teadet tuleks seostada ka päevakajaliste, avalikkuses juba tähelepanu pälvinud aktuaalsete teemadega.

F. Inimestel on vajadus lugude järele ja teate esitamine loona võib olla seega huvipakkuv, kasuks tuleb oskus luua narratiivi. Edastatav info võiks sel juhul sisaldada teavet tegelaste, koha ja aja kohta. Narratiivi loomisel saab teksti siduda erinevate kontekstidega, mis aitavad lugu elavdada, emotsionaalsemaks muuta ja lisavad erinevaid tähendusvarjundeid.

G. Erinevatesse meediakanalitesse võiks suunata erinevaid sõnumeid, arvestades konkreetse meediakanali auditooriumi ootusi ja kanali spetsiifikat – alg sõnumit tuleks vormiliselt ja fookuselt

mitmekesisitada, leida uusi žanrivariante, kasutada julgelt reportaaži, intervjuu, olukirjelduse elemente.

Hea tekst

Hea meediasuhtluse aluseks on lisaks isiklikele kontaktidele meediaväljal ka selged ja põhjendatud valikud teksti koostamisel. Hea teksti eeldus on toimiv muuseumisisene koostöö ja muuseumide kuvandi muutmise eeldus toimiv muuseumidevaheline koostöö. Mitte ainult meedia ei peaks oma hoiakuid muutma, vaid ka muuseumitöötajad peavad aktiveeruma. Tähelepanu sõnumile kindlustavad ühelt poolt teatud põhimõtete silmaspidamine ja rakendamine (vastused küsimustele kus, kes, millal, samuti lugeja huviobjektidele apelleerimine tuntud isikute ja aktuaalsete sündmuste kaasamisega), teiselt poolt aga oskus jätta osa infost edasi andmata, tekitades nii huvi teemat edasi uurida (avatud tekst, vastuolude väljatoomine, teksti problematiseerimine, dünaamilisuse, värskeuse ja tegevuste rõhutamine).

Otsekontakt kultuuriväljaga – rohkem võrgustikke

Arutluse käigus kerkis küsimus, kas muuseumid ilma meedia vahenduseta kultuuripõllule ei pääsegi.

Pääsevad. See on võimalik just vahetus suhtluses aastate jooksul muuseumikülalastajatest kujunenud võrgustikega. Eeskätt on tegu perekondade, kooli- ja lasteaiatöötajatega. Samuti on olulised formaalselt organiseerunud võrgustikud, nagu näiteks Eesti Rahva Muuseumi sõprade selts või tänavu 75. juubelit tähistanud ERMi kirjasaatjate võrgustik. Otsekontaktide loomiseks ja värskendamiseks tasub muuseumiseinte vahelt välja minna, korraldades infopäevi koolides, seltsides ja kultuurimajades võimalikult laialdaselt. Oluline on võrgustike järjepidevus – otsekontaktid elavdavad meeldivaid kogemusi ja kujunenud suhtlemisharjumust, tugevdavad selle kaudu usaldust ja oma väärtust kui „kultuurilist kapitali”. Otse kultuuripõllule pääsevadki muuseumid eelkõige võrgustike vahendusel.

Meediasuhtluse kontekstis võib võrgustikest rääkides välja tuua kaks põhilist aspekti.

♦ Võrgustikud kujundavad avalikkuse ootushorizonti ja mõjutavad selle kaudu ka meedia hoiakuid.

Meedia peab avalikkuse ja üldise arvamuse fooni oluliseks, püüdes auditooriumi ootusi käsitletavate teemade suhtes

ära arvata. Mida suurem on võrgustik, seda tajutavam on positiivse kajastuse ootuse surve, mida auditoorium meediale avaldab.

♦ Otsekontaktid tekitavad meedia huvi, kuna toimuvad meedia vahenduseta.

Otsekontaktid oma külalastajate võrgustikuga on ka meediasuhtluse kontekstis väga väärtuslikud. Otsekontaktide puhul ei pea muuseum inimesteni jõudmiseks esmalt meediakünnist ületama. Meedia rikkus on tema auditoorium – ja kui muuseumil on väga head otsekontaktid, konkureeritakse mõneti sama auditooriumi tähelepanu eest.

Muuseumide otsekontaktid võrgustikega aitavad tasakaalustada seni meedia poole kaldus olevat meediasuhtlust. Otsekontaktidele tasuks senisest enam tähelepanu pöörata, kuna nende kaudu saavutavad muuseumid avalikkuses legitiimsuse ka ilma meedia vahendava rollita, avalikkuse positiivne hoiak mõjutab ka meediakajastusi positiivses suunas.

Head otsesuhed auditooriumiga tõstavad muuseumi subjektsust ja väärtust meedia silmis.

Kokkuvõtteks – tuleb muuta muuseumide stereotüüpe

Arutluse tulemusel tõdesime, et sama oluline kui vajadus muuta meedias kujunenud stereotüüpe muuseumide suhtes on ka vajadus muuta muuseumides kujunenud stereotüüpe meedia suhtes.

Et saavutada muuseumide rutiinivabam ja adekvaatsem kajastatus meediakanalites, tasub lisaks muuseumitöötajate meediateadlikkuse tõstmisele tihendada nii muuseumisisest kui muuseumidevahelist kommunikatsiooni. Lisaks sellele, et nii sünnivad head ideed ja koostööprojektid ning kujunevad jagatud arusaamad arengu üldistest suundadest, loob kommunikatsioon ka meediale olulise uudisväärtuse – mulje, et pidevalt on teoksil midagi uut ja põnevat. Koostöös on lihtsam vabaneda mõlemapoolsetest eelarvamustest, arendada uut huvi muuseumide (kui) kultuuri vastu. Koos on hõlpsam saavutada ka teist muuseumide ühiseesmärki – olla avalikkuses nähtavamad ja kuuldamamad. Arutatud põhimõtete järgimine võib meediasuhtlust hõlbustada ja muuseumide kui infoallikate rolli rohkem väärtustada.

*Kaidi Tago on Eesti Rahva Muuseumi avalike suhete koordinaator.
Maarja Lõhmus on Tartu Ülikooli meediuuringute dotsent.*

Moodne muuseum

Mida pakub külastajale Londoni Teadusmuuseum

Klarika Vrublevskaja Floyd

Londoni Teadusmuuseum (*Science Museum*) on üks Inglismaa suurimaid rahvuslikke muuseume. Muuseumi sündis kuninganna Victoria ja prints Alberti korraldatud Suure Näituse tulemusel aastal 1851 ja praegu käib siin keskmiselt 2,2 miljonit külastajat aastas. Külastajate arv peaaegu kahekordistus pärast 2000. aasta detsembrit, kui kõikidesse Suurbritannia rahvuslikes muuseumidesse pääseb tasuta. Muuseumil on enam kui 200 000 eksponaati, neist ligi 2000 interaktiivsed.

Lisaks püsiekspositsioonile on Teadusmuuseumis ka regulaarsed tasuta ja tasulised ajutised näitused, samuti on külastajatel võimalus vaadata kolmemõõtmelisi filme muuseumi asuvas IMAX kinos, einestada restoranis või kohvikus ja teha sisseoste muuseumi raamatu- ja suveniiripoes. Kuuele korrusele mahutatud näitusesaalidega majas, mille ühest otsast teise on pool kilomeetrit, on külastajatele palju pakkuda. Ometi peab pidevalt mõtlema, kuidas enam külastajaid muuseumi tuua ja kuidas nende muuseumikogemust võimalikult meeldejäävaks muuta. Käesoleva aasta suvel astus muuseumi etteotsa uus direktor, kes on seadnud eesmärgiks suurendada külastajate arvu kuni 3 miljonini aastas. Lisaks on kavas tõsta Suurbritannia valitsuse toetusel erineva sotsiaalse ja kultuurilise taustaga külastajate osakaalu.

Siinkohal oleks paslik tõstatada mõned olulised teemad, mis tekivad seoses ülalpool nimetatud eesmärkide saavutamiseks. Esiteks võib tekkida küsimus, mida võiks või peaks üks muuseum külastajale pakkuma. Ehk siis Teadusmuuseumi puhul – kust algab piir teadusmuuseumi ja -keskuse vahel? Tegu on vahest filosoofilisema küsimusega sellest, kas

tuleks muuta institutsiooni nime või meie traditsioonilist arusaama muuseumi mõistest. Teadusmuuseumi puhul on siiski jäädud viimase lahenduse juurde, ehkki arutelud sel teemal ei ole töötajate seas lakanud. Teiseks, mida peaks tänapäeva muuseum kajastama? Teadusmuuseum on võtnud hoiaku, et tänapäevane muuseum ei peaks keskenduma mitte ainult eilsele, vaid kajastama ka tänaseid ja homseid saavutusi ja teemasid. Kolmandaks, kuidas peaks muuseum oma külastajasse suhtuma? Teadusmuuseum on astunud sammu edasi suhtumisest külastajasse kui passiivsesse vaatajasse ning näeb külastajas pigem aktiivset osavõtjat. Kesksed märksõnad on seega interaktsioon, diskussioon, poleemika ning haridus mängu ja avastamisrõõmu kaudu.

Kuidas need teemad praktikas peegelduvad? Londoni Teadusmuuseum pakub lisaks väljapanekutele ka üritusi, et anda külastajatele, nii suurematele kui väiksematele, võimalus muuseumi eksponaatidest ja teadusest laiemalt oma kogemuse kaudu osa saada. Uusi ideid sünnib pidevalt ja ürituste planeerimine-korraldamine on pigem orgaaniline protsess. Üldiselt võib üritused jaotada kolme rühma selle järgi, kellele ja kus nad toimuvad: lastele (aga ka täiskasvanutele) muuseumis, lastele (aga ka täiskasvanutele) väljaspool muuseumi ning täiskasvanutele muuseumis.

Esimese grupi näiteks võib tuua teadusshow'd, koolivaheaja üritused, lugude rääkimise ja galeriidraamad. Teadusshow'd on 20–30 minuti pikkused draamastiilis lavastused põhikoolilastele. Need toimuvad iga päev 3–4 korda ja on tasuta. "Selgitaja" (*explainer* ingl k) viib laste ees läbi katseid, demonstreerib, kuidas näiteks mullikesed tekivad või rakett kosmosesse sõidab. Show'd on saavutanud sellise populaarsuse, et kooligrupid peavad enne külastust kohad kinni panema ja muuseum on juba aasta jagu korraldanud lastele sünnipäevapidusi, kus nad saavad peo raames ka teadusshow'd vaadata. Galeriidraamad aga meelitavad ligi nii lapsi kui täiskasvanuid – enamasti koolivaheaegadel, mil muuseumis külastajaid eriti palju. Siis võib näitusesaalides kohata kummalisi tegelasi, näiteks rasedat meest või kosmonauti. Kostüümi riietunud näitleja räägib vastavate eksponaatide läheduses elavalt sellest, miks meesterahvad lapsi ei saa või kuidas kosmoselend toimub.

Üks eriti populaarseid üritusi lastele muuseumis on **teadusöö**. Teadusöö on õhtu ja hommik täis teaduslikke show'sid, eksperimente ja esemete valmistamist, mõeldud 8–11-aastastele lastele. Kord kuus koguneb 300–400 last koos 80–90 täiskasvanuga õhtul pärast näitusesaalide sulgemist muuseumisse ja võtab osa show'dest, töötubadest ja võistlustest. Pärast väsitavat õhtut ööbitakse näitusesaalide põrandal keset kosmoselaevu, traktoreid ja lennukeid, et siis hommikul kell kuus jälle uue hooga alustada, kuni muuseum külastajatele avatakse ja on aeg koju puhkama minna või siis mõnel puhul ka muuseumi külastajana edasi jääda. Lapsed tulevad teadusööl kas sünnipäevapidude raames, kooliga või skaudigrupiga ning nad on jagatud väiksemateks gruppideks, kes siis kordamööda erinevate teemadega üritustest osa võtavad.

- ◆ Teadusöö sissejuhatus Londoni Teadusmuuseumis.
- ◆ Introduction into the Science Night at the London Science Museum.
- ◆ Ночь наук в Лондонском Музее наук.

◆ Teadusöö.
◆ Science Night
◆ Ночь наук.

Aastate jooksul on kajastatud näiteks nii lima olemust ja teket (lapsed valmistavad töötoa kulminatsiooniks ise lima), inimese keha olemust, putukate elu kui ka seda, kuidas kaleidoskoobid töötavad (muidugi tuleb lastel oma kaleidoskoop valmistada). Teemad valitakse seoses uute näitusesaalidega, aktuaalsete teadusteemadega, uute IMAX kino filmidega, aga ka külastajate ja muuseumitöötajate ettepanekute põhjal. Kuigi teadusöö on tasuline, on ta siiski küllaltki taskukohane ja nii populaarne, et osaleda sooviv grupp peab kuid ette kohad kinni panema. Teadusööd kavandab ja organiseerib kaheliikmeline meeskond, kes on täiesti isemajandav, sõltudes osavõtjatel saadud sissetulekust. Oma tegevusaja jooksul ei ole kahjumitesse jäänud, kogu kasum aga läheb programmi edasiarendamiseks ning lisatöötajate palkamiseks. Et mitmesajapealise lastearme eest õhtu jooksul hoolt kanda, läheb tarvis enam kui kahe inimese abi ja sellest võtab osa kogu muuseumi töötajaskond, alates koristajatest kuni direktorini. Töötamine on vabatahtlik, kuigi õhtu eest makstakse tasu ja väljaõppe saavad kõik, kes enda abikätt pakuvad. Tagasiside osavõtjatel on näidanud, et laste arvates on muuseum mitte ainult põnev ja õpetlik, vaid ka lõbus koht.

Teise, lastele, aga ka täiskasvanutele mõeldud väljaspool muuseumi toimivate ürituste gruppi kuuluvad “väljasirutamine” ja punk-teadus. “Väljasirutamine” (*outreach* ingl k) lähtub põhimõttest, et kui külastaja ei tule meie juurde, siis lähme meie külastaja juurde. 2005.–2006. aasta külastajauuring näitas, et keskmise muuseumikülastaja profiil ei vastanud keskmise Suurbritannia elaniku profiilile – valdav enamik külastajaid on kõrgharidusega, hea sotsiaal-majandusliku taustaga ja ametilt spetsialistid. Just “väljasirutamine” püüab jõuda praegu vä-

hesindatud külastajagruppideni – viies teadusshow'd ja projektid muuseumist välja koolidesse ja noorteklubidesse. Selleks on muuseumis tööl meeskond, keda rahastatakse muuseumi eelarvest, aga ka sponsorite toetuse abil. Nii näiteks sai käesoleval aastal British Petroleumi toetusel teoks projekt, kus Suurbritannia koolilapsed valmistasid koostöös muuseumi meeskonnaga lühifilme energia kokkuhoiust ja esitlesid neid edukalt projekti lõppedes muuseumi IMAX kinos.

Punk-teadus on näide sellest, kuidas uus lähenemisviis ja julgus viivad eduni ja aitavad lähendada teadust ja muuseumi nii lastele kui täiskasvanutele. Punk-teadus on tõenäoliselt maailma ainus muuseumis tegutsev teadusele keskenduv komöödiatrupp. Finantseeritud Teadusmuuseumi eelarvest, aga ka sponsorite poolt, on punk-teaduse projekt segu komöödiast, muusikast, eksperimentidest ja vaatajaskonna osavõtust. Kolm inimest valmistab ette, uurib, koostab, kirjutab ja esitab kogu materjali. Trupp loodi 2003. aastal ning selle populaarsus ja tegevusulatus on pidevalt kasvanud. Esimeste *stand-up* komöödia stiilis etteastete teemad olid “Energia” ja aastal 2005 “Albert Einsteini kogemus” tähistamiseks Albert Einsteini aastat. See *show* käis tänu oma

populaarsusele ka kuulsal Edinburgi teatrifestivalil ning Briti Nõukogu toetusel Ateenas, Vilniuses, Kaunases ja Maltal. Uuemad etendused, nagu *show* UFO-dest, on kajastanud näiteks Teadusmuuseumi ajutisi näitusi. 2006. aasta veebruaris filmis punk-teaduse trupp koostöös Discovery kanaliga lastele mõeldud komöödiatoadussarja, mille kanal tellis mõeldud aasta oktoobris esitatud kahe pilootosa põhjal. Punk-teaduse *show*'d on tasuta ja nad tahavad tuua teadust tavainimesele lähemale, panna osavõtjad mõtlema selle üle, kuidas teadus nende igapäevaelu mõjutab. Koostajad-esitajad ei ole teadlased, küll aga on neil huvi teaduse vastu ja nad loodavad seda tekitada ka võimalikult laias hulgas publikus.

Kolmandasse ürituste gruppi, mis on mõeldud täiskasvanutele ja toimuvad muuseumis, kuuluvad Dana õhtud. Dana keskus on Teadusmuuseumi tütarosa, eraldi maja koos moodsa kohviku ja Suurbritannia ainsa täiskasvanutele mõeldud ja teadusele pühendatud foorumiga, kus tavakülastaja osaleda saab. 2003. aastal avatud Dana keskus on noor ja eksperimenteeriv paik, mille eesmärk on tegeleda tänapäeva teaduse teemadega, tutvustada teadust ja selle mõju ühiskonnale ja meie igapäevaelule. Keskus korraldab debatte, kunstiinstallatsioone, eksperimente, aga ka punk-teaduse *show*'sid. Dana õhtud on tasuta, neid finantseerivad nii Teadusmuuseum kui ka Briti Teadusarengu Ühing ja Euroopa Aju-uuringu Ühing. Neile, kel ei ole võimalik kohale tulla, kantakse üritusi üle ka virtuaalmaailmas aadressil <http://www.danacentre.org.uk>. Dana õhtute õhustik on pigem mitteametlik, osavõtjad võivad nautida arutelude kõrvale õhtusööki ja jooki baarist. Õhtud toimuvad aasta läbi kolm korda nädalas, publikut on tavaliselt 50–120 inimese ringis. Hiljuti kajastatud teemad olid näiteks “Müüdid vähist” ja “Kas oleme sündinud või saanud geiks?”. Dana õhtute programmis ei ole pikki loenguid, pigem toi-

◆ Dana keskus.
◆ Dana Centre.
◆ Центр Дана.

◆ Punk-teaduse etendus.

◆ Punk-science show at the Science Museum.

◆ Театрализованное представление бунк-науки в Лондонском Музее наук.

mub dialoog mitmesuguste ekspertide ja külastajate vahel. Oluline on, et eksperdid esindavad erinevaid vaatevinkleid. Teemade valik kajastab Teadusmuuseumi uusimaid näitusi, aga ka seda, mis rahvas küsimusi ja huvi tekitab – kava pannakse suures osas kokku külastajaküsitluste tulemuste põhjal, kusjuures Dana meeskond otsib ideid kõikvõimalikest ühiskonnakihtidest. Ekspertideks on sageli teadlased, aga ka tudengid, ühiskonnategelased või spetsialistid. Näiteks osalesid hiljuti diskussioonis DNA pioneer James Watson ja tuntud psühholoogiaprofessor Colin Blakemore.

Tulles tagasi muuseumi ülalpool nimetatud eesmärkide juurde ning meenutades viimase külastajateeninduse uuringu tulemusi, tuleb tõdeda, et Teadusmuuseum on veel kaugel soovitud suuremast erineva sotsiaalse ja kultuurilise taustaga külastajate kaasahaaramisest. Seega on selles osas veel palju ära teha. Külastajatelt ja töötajatelt saadud tagasiside on näidanud, et ülalpool kirjeldatud üritused aitavad oluliselt muuseumikülastust meeldejäavamaks muuta. Ligi pooled Teadusmuuseumi külastajatest käivad siin korduvalt ning nende silmis on üritused lisaks ekspositsioonidele loomulik osa Teadusmuuseumis pakutavast.

Artikkel põhineb IX Narva muuseumide festivalil peetud ettekandel.

Klarika Vrublevska ja Floyd on Londoni Teadusmuuseumi külastajateeninduse ja infoosakonna juhataja.

Suhtlevad kogud

Riina Reinvelt

Sellise pealkirja alla koondus Narvas muuseumide festivalil üks töögrupp. Gruppidesse registreerumine oli vaba ja igapäev võis valida endale meelepärase sõltuvalt igapäevasest tööst muuseumis või kaasalöömissuovist uues valdkonnas. Tundub, et sellesse gruppi kogunesidki praktikud ehk siis need, kes iga päev muuseumitöös kogudega töötavad. Peamiselt koguhoidjad, teadur-koguhoidjad ja peavarahoidjad. Kindlasti loodeti kuulda midagi uut MuIS andmebaasi kohta, mis kohe-kohe peaks välja vahetama siiani muuseumides kasutusel oleva KVIS andmebaasi, mida osad muuseumid juba väga aktiivselt kasutavad ja teised võib-olla ainult eemalt piidlevad.

Mida siis mõista „suhtlevate kogude“ all? Kellega peaksid kogud eelkõige suhtlema? Oma muuseumi töötajatega, teiste muuseumide töötajatega? Või siiski ka iga huvilisega, olgu ta siis tõsine teadlane, kodu-uurija, uurimistööd tegev üliõpilane või lihtsalt kultuurihuviline inimene Eestis või kaugemal? Siiani on eeldatud, et muuseumi kogudega saab tutvuda eelkõige näitustel välja pandud ja trükisõnas avaldatud museaalide kaudu. Tõsisemad huvilised on alati leidnud tee muuseumide uurimis- ja lugemissaalidesse, kus sedelkartoteekide ja paksude kataloogide abil on võimalik heita pilk sellele osale muuseumides hoitavast varandusest, mis näitustele ei jõua kuigi sageli või halvemal juhul mitte iialgi. Kõik ei saa tulla muuseumisse kohale, samuti ei ole meie lugemissaalid ilmselt valmis mahutama kõiki huvilisi. See on asja üks külg, lähtudes väljastpoolt ehk siis neist, kes võiksid meie kogude vastu huvi tunda.

Kuid on olemas ka teine, seestpoolt tulev lähenemine, täpsemalt öeldes just neistsamadest iga päev kogudega töötavatest museoloogidest. Avalikkuses räägitakse muuseumidest peamiselt näituste ja ürituste kaudu, Eesti muuseumide rikkalikud kogud leiavad enamasti mainimist vaid negatiivses võtmes. Kui midagi

on ära varastatud või kaduma läinud, kuski on uputus või tulekahju, tehakse juttu kultuuriväärtustele osaks saanud kahjust. Ühest küljest justkui rõhutatakse, et kogud on iga muuseumi alus, teisest küljest aga ei pöörata nendele kogudele piisavalt tähelepanu ja seda nii avalikkuses kui ka muuseumide enda poolt väljapoole edastatud sõnumis.

Mida siis teha, et muuseumide kogusid rohkem märkama hakataks ja neid piisavalt väärtustataks? Lihtne vastus – ühiskond peab nende kogude rikkalikkusest teada saama! Kuidas seda teha moodsal ajastul, mil reaalsus aina enam virtuaalreaalsusesse üle kandub? Loomulikult on ainuke enese teadvustamise võimalus teha ennast internetis nähtavaks. Kui sind ei ole internetis, ei ole sind olemas, võiks kõlada üks kaasaja rahvatarkusi. Täpselt sama kehtib ka muuseumide kogude kohta. Kui kultuurist ja ajaloost huvitatud (eriti nooremajaloolane) inimene ei saa muu- gaval klaviatuuril klõbistades teha pärin- guid, millele on ka vastused olemas, kaob tema huvi ja entusiasm üsna kiiresti.

Uus andmebaas MuIS peaks võimal- dama ka tavakodanikul muuseumide ko- gudega lähemat tutvust teha. Suhtlevate kogude töögrupp keskenduski sellele, missugused ühe museaaliga seotud and- med peaks olema andmebaasi sisestatud, et teda saaks ja võiks näidata tavakasu- tajale mõeldud versioonis. Vaidlus läks kohati väga kirglikuks ja kuna kohal olid peamiselt praktikud, laskuti liigsetesse detailidesse, kuid lõpuks leiti siiski üks- meelselt, et peaksid olema kohustuslikud andmed (museaali tüüp, nimetus, num- ber) ja soovituslikud andmed (legend, mõõdud, dateering, kujutis).

Laiali mindi uue andmebaasi ootuses ja täis veendumust, et meie kogud peavad muutuma nähtavaks ja hetkel parim või- malus selleks on internet.

Riina Reinvelt on Eesti Rahva Muuseumi peavarahoidja.

Muuseumirott 2006

Piret Õunapuu

Foto Vahur Lõhmus

◆ Eesti Maanteemuuseumi direktor Marge Rennit võtab Tartu Mänguasjamuuseumi direktorilt Tiia Toometilt üle aasta parima näituse Muuseumiroti. Taga kultuuriminister Raivo Palmaru.

◆ Marge Rennit, Director of the Estonian Road Museum, takes over the Museum Rat, a prize for the best exhibition of the year, from Tiia Toomet, Director of the Tartu Toy Museum. In the background Raivo Palmaru, Minister of Culture.

◆ Директор Эстонского дорожного музея Марге Реннит принимает от директора Тартуского музея игрушек Тийи Тоомет переходный приз «Музейная крыса» за лучшую выставку года. На заднем плане министр культуры Райво Пальмару.

Juba kahel korral on Kultuuriministeerium, muuseuminõukogu ja Eesti Muuseumiühing välja andnud ühist auhinda Muuseumirott, mille eemärgiks muuseumide igapäevatöö ühe osa – näitustegevuse tunnustamine ning selle kaudu ka muuseumide laiem tutvustamine. Seekord anti Muuseumirotid üle 5. mail Tallinnas Suurgildi hoones.

Rotte, mille autoriks on skulptor Tiiu Kirsipuu, on mitu. Suure Muuseumiroti saab aasta parim muuseuminäitus, lisaks antakse välja ka mitmeid väikeseid Muuseumirotte ühe või teise eriti õnnestunud lahenduse eest. Kui suur Muuseumirott on rändauhind, mis igal aastal omanikku vahetab, siis väikesed Rotid jäävad päriks.

Eelmisel aastal esitas oma näitused Muuseumiroti auhinnale 16 muuseumi. Maanteemuuseum oli päriselt valmis saanud, Harjumaa Muuseumil oli valminud uus püsiekspositsioon ja Saaremaa Muuseumil üks osa uuest püsiväljapanekust. Sisulisest küljest olid kandideerivad näitused väga erinevaid, oli nii kunstinäitusi,

akadeemilisi ajaloolisi ülevaateid kui ka mängulisi ja lustlikke teemakäsitlusi.

Peapreemia võitnud Maanteemuuseumi püsinäitus „Tee ajalugu!“ oli avatud olnud juba pool aastat ja selle aja jooksul väga populaarseks saanud. Muuseum ja näitus, kus kõik tundub paigas olevat. Tee, mis viib vana postijaamani, on nagu osa näitusest. Väljapanek pakub võimalusi nii tõsihuvilistele, kes võivad süveneda põhjalikku teede ajalukku kui lastele, kellele on mitmeid interaktiivseid võimalusi. Kogu muuseumi ning maja kodune ja kohane vormistus loob suurepärase miljöö.

Väikeseid Rotte jagati välja viis. Harjumaa Muuseumi uus püsinäitus „Harju elu“ jäi esikohakontseptsioonis väga napilt alla. Näitus on kompaktne ja loogiline, kujundus delikaatne ja paljude lähedate väikeste nippidega. Kindlasti parim ruumilahendus.

Parim teemanäitus oli Mahtra Talurahvamuseumi „Lambalugu“: põhjalik, läbimõeldud, kodukootud ja väga armas, selge lusti ja rõõmuga tehtud. Olgu siinkohal öeldud, et näituse eelarve oli 500 krooni.

Tallinna Raekoja keldrisaalis eksponeeritud näituse „Soolale ehitatud linn. Kaubandus Hansaaegses Tallinnas“ lahendus oli mänguline ja lustlik, hariv ja interaktiivne, kujundatud lihtsate vahenditega, helindatud, „lõhnastatud“ ja sobis suurepäraselt interjööri.

Foto Ülle Viitkar

◆ Mahtra Talurahvamuseumi näitus „Lambalugu“, üks väikese Muuseumiroti laureaate.

◆ Exhibition “Sheep Story” by the Mahtra Peasant Museum, one of the laureates of the small Museum Rat.

◆ Выставка Махтрасского музея-усадьбы «Овечья история», лауреат маленькой «Музейной крысы».

Fotod Kaisa Eiche

- ◆ Muuseumirotiga auhinnatud Eesti Maanteemuuseumi püsinäitus “Tee ajalugu!”.
- ◆ Permanent exhibition of the Estonian Road Museum was awarded the Museum Rat.
- ◆ Постоянная экспозиция Эстонского дорожного музея, удостоенная приза «Музейная крыса».

Eesti Tarbekunsti- ja Disainimuuseumi näitusel „Arhiiv“ sai vaadata ülevaateid kõigist muuseumi senistest näitustest aastatel 1982–2004. Huvitav idee ja süstemaatiline akadeemiline ülesehitus.

Viies väike Rott ei saanud aga üldse muuseumile, vaid hoopis disainibüroole Laika, Belka & Strelka panuse eest muuseumide ekspositsioonide arendamisel. Nende kujundused on aidanud juba mitu aastat muuseumidele preemiaid tuua.

Tegelikult ei ole meie muuseumid võrdses olukorras nii rahade, tööjõu kui ka kogude osas. Idee ja selle nutikas esitus oli see ainuvõimalik alus, mille järgi kõik näitused võrdselt ritta sai panna, ühesõnaga sisu ja vormi ühtsus. Sisulise poole pealt olid olulised nii eelnev uurimistöö kui ka kindel lähenemine erinevatele sihtgruppidele. Vormi ehk näituse kujunduse poolt vaagiti kolme tähtsat komponenti: loogilisus, esteetilisus ja turvalisus. Ja muidugi arvestati mitte nii rangeid mõisteid – idee tunnetamist ja miljöö loomist.

Kokkuvõttes võib tõdeda, et asi läheb üha paremaks. Vaevalt et me just igal aastal saame Eestisse juurde ühe sellisel tasemel hea ja huvitava muuseumi nagu Mänguasjamuuseum ja Maanteemuuseum, kuid eks kõik, nii väikesed kui suured, püüa ja pinguta üha enam.

Piret Õunapuu on Eesti Rahva Muuseumi teadur-kuraator ja Eesti Muuseumiühingu esimees.

Foto Urmas Veersalu

- ◆ Harjumaa Muuseumi püsinäitust hinnati väikese Muuseumirotiga.
- ◆ Permanent exhibition of the Harjumaa Museum was given the small Museum Rat.
- ◆ Постоянная экспозиция Харьумааского музея была удостоена маленькой «Музейной крысы».

130 aastat rongi saabumisest Tartusse

Aime Kärner

Foto C. Schulz

- ◆ Tartu vaksalihoone 19. ja 20. sajandi vahetusel.
- ◆ Tartu Station Building at the turn of the 19th–20th centuries.
- ◆ Тартуский железнодорожный вокзал на рубеже XIX–XX вв.

„Esimene aurumasin ja vagunite rong on laupäev 21. augusti õhtul ligi kell 7 Tallinnast Tartu jõudnud ja siin suure rõõmuhõiskamise ja teretamisega vastuvõetud saanud! Juba paar päeva enne seda anti siin avalikult teada, et esimene raudtee-rong laupäeva õhtu saab tulema. Kallis aeg, kes seda ei oleks näha tahtnud! Niipea, kui raudtee rong lähemale oli jõudnud, mürisesid suurtükid tere tades vastu ja raudteehoovi trepi ees jäi rong rääkimata hõiskamise all seisma. Raudteehoov ja ümberkaudsed postid ja hooned olid lippude ja lillepärgadega kaunisti ehitud.”

Nii kujutas seda suursündmust 130 aastat tagasi Eesti Postimees. 21. augustil 2006 kell 7 õhtul tähistati Tartu Linnamuuseumi eestvedamisel seda Tartu jaoks nii olulist sündmust.

Ettevalmistused algasid linnamuuseumis aasta tagasi ja plaanid olid mõnevõrra suurejoonelisemad kui lõpptulemus. Idee oli kaasata esimese rongi saabumist tähistama kõik Tartu muuseumid, kes oleksid näitustel rongiteemat käsitlenud igatüki oma spetsiifikast lähtudes. Kuigi täisprojekt takerdus erinevate probleemide taha, toimusid mitmed asjakohased ettevõtmised. Silja Parise koordineerimisel sai teoks lisalehekülj ajalehes Posti-

mees teemakohaste artiklitega Tartu Linnamuuseumilt (Aime Kärner “Raudtee ja linn”), TÜ Ajaloo Muuseumilt (Lea Leppik “Tartu, ülikool ja raudtee”), TÜ Kunstimuuseumilt (Inge Kukk “Ülikooli varad ja Tartu raudtee”), Eesti Spordimuuseumilt (Daimar Lell “70 aastat Palusalu triumföödist”) ja A. Le Coqi Õilemuuseumilt (I. Kõrgessaar “Tartu õlle dessant Venemaale”).¹

21. augustil korraldati vaksalihoones raudtee ajaloo päev. Selleks sõlmisime kokkuleppe hoone praeguse omaniku Rein Kilgiga. Ettekanded pidasid Tõnu Tammearu Eesti Raudteemuuseumist, Riin Alatalu Muinsuskaitseametist ja Aivar Roosaar Pindi Disainist. Kell pool kaheksa saabus vaksalihoone ette rong, millega saabusid külalised Jõgevalt, eesotsas linnapea Viktor Svjatõševiga, keda Tartu poolt oli vastu võtmas meie linnapea Laine Jänes. Jõgeva, mis võlgneb oma tekke raudtee rajamisele, tähistas samuti sündmust fotonäituse, raudteeteemalise debati ja pidustustega.²

Rongiteemaliste näituste korraldamine jäi iga muuseumi siseasjaks. Tartu

¹ Tartu Postimees nr 145, 21. august 2006.

² Jaan Lukas, 130 aastat raudteed Jõgeval. – Jõgeva Linna Leht nr 6, 17. august 2006.

Linnamuuseumi kõrval leidsid selleks võimaluse Tartu Ülikooli Ajaloomuuseum ja Eesti Postimuuseum.

Tartu Linnamuuseumi näitust „Kui rong tuli” eksponeeriti pärast ettekandeid Tartu vaksali ooteruumis ja pärast seda veel kaks kuud muuseumi näitusesaalis. See näitus oli esimene ülevaade raudtee-alasest materjalist meie muuseumi kogudes. Kasutasime ka Eesti Raudteemuuseumi, Eesti Rahva Muuseumi, Eesti Kirjandusmuuseumi ja Eesti Ajalooarhiivi kogudes leiduvat ainet. Ootamatult saime lisamaterjali Aivar Roosaarelt. Vaksalihoone vanade seinte eemaldamisel tuli sealt täitematerjalina välja hulk II maailmasõja aegseid trükiseid ja raudtee asjaajamispubereid. Näitusel võisime eksponeerida osa leiust, mille oli puhastanud Tartu Linnamuuseumi restauraator Maie Austa. Materjali kogumise käigus kujunesid järgmised teemaplokid – raudtee ettevalmistustööd, ehitus ja ehitajad, raudtee mõju Tartu arengule, vaksalihoone, kauba- ja reisiliiklus, kaader, õnnetused raudteel, kaasaeg. Materjalid kogus Aime Kärner ja need kujundas vaadatavaks Merja Kergand.

Raudtee temaatika on Tartu ajaloo seisukohast väga oluline. Andis ta ju 19. sajandi lõpul tugeva tõuke linna arengule – elanikkond suurenes ligi poole võrra. 1897. aasta rahvaloenduse andmeil oli linnas kohalikke elanikke 12 666, siserändajaid 27 480. Linna territoorium hakkas laienema raudtee suunas Tähtvere mõisa maadele, mille omanikud järk-järgult linnale oma maid loovutasid. 1874 läks Tartu koosseisu Kastani ja Võru tänava vaheline ala, 1892 – raudteejaama piirkond ja 1901 – raudteeäärne ala Riia ja Võru tänava vahel.

Raudtee tulek 1876. aastal tõi Tartu majandusellu suurt elevust. Tuleb anda au raudtee ehitamise eestvedajatele, kel oli selge visioon selle ettevõtmise vajalikkusest. Kes nad olid? **Aleksander von der Pahlen**, kes Eestimaa rüütelkonna peamehena asutas Põhja-Balti raudtee ehitamiseks aktsiaseltsi, kuna riigil polnud piisavalt raha ega huvi selle ettevõtmise vastu.

Alexander Theodor von Midden-dorff, kes Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsioteedi presidendina toetas raudtee rajamist läbi Liivimaa Riia suunas.

Johann Voldemar Jannsen toetas ja kujundas rahva hulgas positiivset suhtumist raudtee ideesse juba alates 1857. aastast. Ta ei pidanud paljuku raudteel sõitmist isiklikult ära proovida ja hoidis

Foto Tiia Reisner

- ◆ Tartu Linnamuuseumi näitus “Kui rong tuli”.
- ◆ Exhibition “When the Train Arrived” at the Tartu City Museum.
- ◆ Выставка Тартуского городского музея “Когда прибыл паровоз”.

seada teemat ajakirjanduses üleval kuni raudtee valmimiseni.

Arhiiviandmed annavad ülevaate tehtud eeltöödest ja probleemidest. Von Pahleni ettekanne tõestas rahandusministeeriumile tulevaste reisijate ja kaubavedude suurt hulka. Ehituslepingud sõlmiti insener **Hermann Samson von Himmelstiernaga**, kes märkis maha trassi, määras raudteejaama asukoha ning juhatas ehitustöid. Liivimaa Põllumajanduse ja Tööstuse Edendamise Seltsi esimehena oli ta üks Tartu augustikuiste põllumajandusnäituste väljakujundajaid ning lubas korraldada ka esimese rongi saabumise Tartusse just näituse ajaks. Tööde tehniline järelevalve ja teeülesandite ülesandite insener **Peter von Göttele**.

Kohati oli probleeme mõisamaade võõrandamisega, tuli tegeleda postijaamade sulgemisega Liivimaa osas ja kui loeme 1876. aasta lõpul saadetud telegramme-ettekandeid liikluse avamise kohta Tapa–Tartu liinil, on raske ette kujutada tehtud töö tähtsust tulevikule.

Tartu vaksalihoone on läbi aegade olnud üks enimpildistatud objekte linnas. Peterburis valminud tüüpiprojekt kauni saelõikeornamendi, karniiside ja akende raamistusega mõjutas ilmselt ka lähedusse kerkivate elumajade fassaadikujundust. Raudteejaama ees peatusid voorimehed, 1922. aastast oli siin esimese Tartu bussiliini peatus, hilisematel aegadel lisandusid liinitaksod. Suurem ehitustöö toimus

1930. aastate algul, mil Tartu–Petseri raudtee ehitamisega muutus Tartu jaama töö. Rongid pidid nüüd hakkama väljuma ja saabuma kahes suunas. Võimaldamaks teineteise taga seisvatele rongidele juurdepääsu, ehitati jaamahoone alla alumine vestibüül, mis tunneli abil ühendati vahepealse platvormi ja jaamaesise platsiga.

Raudteejaam oli linna esindusvärav – siin võeti vastu kõrgeid külalisi, siit mindi ekskursioonidele, laulupidudele, puhkusele, tööle. Siit mindi ka sõtta, põgeneti sõja eest, siit lahkusid rongid küüditatud inimestega Siberi teele. Sõjategevuses sai kannatada vaid osa jaama ehitistest, vaksalihoone ise jäi terveks. Praeguste renoveerimistööde käigus taastatakse vaksali algupärane ruumijaotus. Nüüd ootab ajaloolist, senise funktsiooni kaotanud hoonet uus sünn – loodame teda näha uues (vanas) kuues, uue identiteediga.

Veeremi tehnilise poole käsitluse jätsime kõrvale, piirdudes visuaalsete muutuste väljatoomisega. Siin saime toetust Eesti Raudteemuuseumilt mitmesuguste veduri- ja vagunitüüpide ning Tartu õllemuuseumilt spetsiaalselt õlle vedamiseks tellitud vaguni jooniste näol.

Balti raudtee avamisel võeti juhtivatele kohtadele kõige enam sakslasi, kuid ka raudtee töö alal juba kogemusi omavaid venelasi. Sajandi lõpul tulid tööturule juba esimesed raudtee tehnikakoolides õppinud eesti mehed. Naistelgi lubati 1892. aastast kroonu raudteedel teenis-

tusse astuda. 1917. aastast said nad loa isegi kaubarongide juhtideks hakata.

Näitus puudutas põgusalt Tartus antud raudteealast haridust, raudteelaste elutingimusi ja kultuurielu. Heivi Pullerits andis näitusele huvitavaid fotosid oma isa Valter Iljsani fotoalbumitest, kus oli pilte temast nii raudteeametnikuna kui Tartu Raudteelaste Klubi isetegevuslaste juhendajana. Selle teema raames oli võimalus näidata ka esemematerjali. Raudteelaste vormimütsid, eraldusmärgid ja eriotstarbelised laternad saime näitusele eksponeerimiseks meie healt abilisel Ilmar Koppelilt. Vormimütsid oli ta meie kogudesse juba peakatteid tutvustava näituse järel andnud ja seekordki on kokkuleppe omandamiseks mõningaid esemeid muuseumile.

Kuna raudtee temaatika on kaasajal pidevalt päevakorral, kajastus see ka eraldi teemana. Ajakirjanduses ilmunud info põhjal märkisime ära olulisemad seigad raudtee arengus erastamisest kuni taasriigistamiseni. Kaasaja fikseerimisel tuli kasuks Muinsuskaitseameti tellitud töö Eesti raudteejaamade hetkeseisu jäädvustamisest.

Paraku pole ühe ajutise näituse ettevalmistamisel võimalik teha laiaulatuslikku uurimistööd. See töö jääb tulevikku, kui muuseum saab võimaluse ekspositsiooni laiendada ja raudtee Tartusse tuleku teema leiab seal väärilise koha. Väike eeltöö on selle näituse näol tehtud.

Aime Kärner on Tartu Linnamuuseumi teadur-koguhoidja.

130 years ago, on August 21, 1876, the first train arrived in Tartu. It was a remarkable event for that time. The railway gave an impetus to the development of the town as the number of the population increased and the territory of the town expanded. The enterprises of Tartu gained access to the Russian market.

On August 21, 2006, the Tartu City Museum celebrated this event with a conference day in the station building and an exhibition entitled “When the Train Arrived”. The museums of Tartu jointly published a supplement dedicated to this event in newspaper Postimees.

The exhibition introduced railway construction workers, the station building and its annexes. The exhibition also gave a brief survey of the educational conditions and cultural life of railwaymen as well as of today's few more important issues in the development of the railway from its privatization to re-nationalization.

Muuseum tuleb kooli!

Näitus "Lipp. Eesti lipu loost"

Gristel Ramler

2006. aasta alguses pöörduti Eesti Ajaloomuuseumi poole seoses Riigikantselei juhitud projektiga „Eesti lipp lehvima!” ning avaldati soovi, et me koostaksime rändnäituse Eesti lipu ajaloo kohta. Sihtgruppi otsides langes meie pilk koolidele. Ja ennekõike ääremaade koolidele. Nimelt oleme viimastel aastatel täheldanud, et maakoolide õpilasekursioonid muuseumisse on kahetsusväärvalt vähenenud ja eriti neist piirkondadest, mis Tallinnast rohkem kui 100 kilomeetri kaugusele jäävad. Üheks põhjuseks on kindlasti jõudsalt tihenunud muuseumivõrk Eestis. Oma osa on ka välismaale sõitvate õpilasekursioonide kasvul. Lõuna-Eestile on Läti lähemal ja sageli atraktiivsem kui Tallinn, samas kui Põhja- ja Lääne-Eesti kooliõpilased külastavad meelsasti Soomet ja Rootsi. Tallinna ekskursioonidel ei jõua koolid sageli muuseumidesse, rääkimata konkreetse näituse külastamisest. Otsustasime ise koolidele külla minna.

Näituse koostamine oli tõsine väljakutse. Nõudlikumat sihtgruppi kui lapsed ja noored on raske leida. Ka näituse tüüp – rändfotonäitus – ei pannud silmi särama, seda enam, et sinimustvalge lipu teemal on viimasel viieteistkümnelt aastal korduvalt näitusi tehtud, sealhulgas ka rändnäitusi. Sobivat tehnilist lahendit (kerge pakend, transporditavus jne) leida oli samuti keeruline.

Oli selge, et sihtgrupi köitmiseks on vaja midagi erilist, värvilist ja lõbusat. Siit kasvas idee siduda Eesti lipu lugu koomiksikangelase või karikatuurse tegelasega, kes ühendaks näitusel alateemasid ja fotosid ning kellel oleks kanda ka tekstiosa. Kunstnik ja karikaturist Andres Varustin oli rõõmuga nõus katsetama ja pakus meile välja kaks tegelast – koolipoisi, kellega lapsed samastuda saaksid, ja robot-ajamasina. Muuseumitöötajad olid üksmeelselt roboti poolt, kes sai nimeks AIKON ja kellele Andres peagi joonistas kaaslaste, sõbraliku Taksi. Laiemal pinnal väljendab robot Eesti tehnoloogilisi püüdlusi, saavutusi ja otsinguid, Taks aga on ta sõbralik kaaslane, pehmete väärtuste esindaja, tunnete näitaja. AIKONI

jutt on jutumullides nagu koomiksis ja näituse valmimise käigus ilmusid sinna ka nn emotikonid ehk MSN-i vestlustes kasutatavad märgid. Arvutikeel peaks ju lastele omane olema ja samas andis see meile võimaluse tekstis emotsioone väljendada.

Väljapanekut koostades tekkis mõte jätkata nii temaatikat kui ka koostööd roboti ja taksiga. Alus pedagoogilise programmi „Muuseum tuleb kooli!” ideeks oli ju olemas, samuti esimene teema, millest tulenesid järgmised – Eesti Vabariigi riiklik sümbolika ehk näitused Eesti vapi, hümni ja teenetemärkide teemadel. Sari näituste programm annaks võimaluse tutvustada süsteemselt Eesti Vabariigi sümbolika ajalugu ja oleks koolides unikaalne õppematerjal. Nii sai „Eesti lipu loost” pilootprojekt! Etteruttavalt tuleb öelda, et pedagoogiline programm „Muuseum tuleb kooli!” ei pruugi koosneda ainult temaatilistest rändnäitustest.

„Lipp. Eesti lipu lugu” koosneb kuuest kahe meetri kõrgusest ja meetrilaiusest kokkupandavast pannoost. Materjal jaguneb kuue teema vahel: kuidas eestlased said rahvuslipu, selle kujunemine riigilipuks, II maailmasõda ja Nõukogude okupatsioon, Eesti lipp väliseestlaste seas, laulev revolutsioon ja lipu- ning lipuvärvide kasutamine lähiminevikus ja kaasajal. Lisaks oma fotokogule kasutasime Eesti Filmiarhiivi, Eesti Riigiarhiivi, Eesti Spordimuuseumi ja Eesti Kirjandusmuuseumi materjale. Olime sunnitud pöörduma ka eraisikute poole, kuna leitav fotomaterjal osutus „auklikuks” ja seda lähimineviku suhtes. Siinkohal tahakski tänada kõiki asutusi ja eraisikuid, kes meid aitasid. Täname ka Eesti Päevalehte – nende pressifoto pildipanga abita poleks saanud viimast pannoost koostada.

Näitusel üritame näidata meie trikoloori ajalugu rahvusvärvide otsingutest alates. Jälgime noorte eesti haritlaste nn rahvusvärvide otsingut, mille väljund on tänapäeval säilinud nende luuleloomingu, sinimustvalge rahvuslipuna omakustutamist, rahvus- ja riigilipu kokkukas-

Idee autor ja koostaja: Gristel Ramler
Kunstnik-karikaturist: Andres Varustin
Kujundaja: Aime Andresson
Pedagoog: Sigrid Abiline
Fotograaf ja digitehnoloog: Tõnis Liibek

vamist 20. sajandi esimesel poolel, uue võimaliku riigilipu otsinguid, Eesti lipu saatust eelmise sajandi keskpaiga keerulistest sündmustest. Neljas panno on pühendatud väliseestlastele, kelle hoida oli omariiklus okupatsioonialajal. Põhjalik ülevaade on antud laulva revolutsiooni aegsetest sündmustest ja rahvuslipu taassünnist. Võimalik, et liigagi põhjalik, kui mõelda, et ajalisel hõlmab see vaid mõnda aastat. Sellesse perioodi mahtus aga üllatavalt palju. Parim näide on 24. veebruar 1988. ja 1989. aastal. Kui 1988. aastal tähistati esmakordselt peale Eesti okupeerimist avalikult Eesti Vabariigi aastapäeva A. H. Tammsaare ausamba juures Tallinnas ning fotol (KGB fotokogu) pole näha ühtki rahvuslippu, siis aasta hiljem heisati sinimustvalge juba Pika Hermannini torni. Paraku hakkavad need tähtsad aastad meil ununema ning praegune õpilaste põlvkond pole neid näinudki. Viimane osa näitusel kajastab sinimustvalge värvikolmiku kasutamist ja välismaailma jõudmist viimase viieteistkümnelt aasta jooksul.

Seega ootab vaatajat retk ajas fotodel. Vanima ja värskeima foto vanusevahe on 110 aastast (1896. ja 2006. a). Pildistasime näituse jaoks ka esemeid meie ja Okupatsioonimuuseumi kogudest. Esmakordselt on esitletud Eesti Ajaloomuuseumi tekstiilikogus hoitavad lipud, mis Nõukogude okupatsiooni ajal on peidus olnud. Materjali saime ka raamatukogudest. Oma arhiivkogus puuduva leidsime Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu ja Rahvusraamatukogu fondidest.

Näituse tekstid on liigendatud enamasti ajaloolisi sündmusi kajastavate piltide alla, igal pildil on ka allkiri fotol kujutatud kohta ja dateering. Tekstide koostamisel üritasime lähtuda näituse sihtgrupist ja lasta rääkida niipalju kui võimalik piltidel. Tekstid on üsna lakoonilised ja selged. „Juhina” töötab näitusel AIKON, kelle kommentaarid viitavad konkreetsele eksponaadile või ajaloolisele sündmusele, mille juures olev pilt või tekst on omakorda seotud järgmise ala-teemaga ja kust saab edasi liikuda järgmise jutumullini.

Näituse tutvustamisel ja koolides kasutamisel loodame paljuski õpetajate entusiasmi ja huvi peale. Omalt poolt

oleme koostanud põhjalikud sisulised tekstid lipu ajaloo kohta (tõlgitud ka vene keelde) ja loodame, et need kergendavad õpetajate tööd näituse tutvustamisel. Näitusel esitatud periood ja materjal on mahukad ning võimaldavad õpetajatel anda lastele selle põhjal ka iseseisvat tööd. Ilmselt saavad näitust kasutada nii ajaloo, kultuuriloo, kodanikuõpetuse ja ka eesti kirjanduse õpetajad.

Loodame, et lapsed ja õpetajad võtavad meie näituse heal meele vastu. Meil endil oli seda igati ebatraditsioonilist näitust huvitav ja ka lõbus teha. Saime ühendada traditsioonilise rändnäituse, Eesti Vabariigi sümbolika, lõbusad illustatsioonid, koomiksi tekstilahenduse, arvutikeele ning pedagoogilise programmi, mis võib jõuda ka ääremaade väikekoolideni.

Gristel Ramler on Eesti Ajaloomuuseumi teadur-koguhoidja.

The joint exhibition of the Estonian History Museum and the State Chancellery entitled Flag. About the History of the Flag of Estonia is a travelling exhibition whose target group is schoolchildren; it is also the pilot project of a pedagogical programme under the heading Museum comes to school! In addition to traditional photos and texts caricatures and the textual solution of comics is used at the display. The target group of the pedagogical programme and the exposition is, above all, the schools of hinterland, for which the History Museum brings the exhibition to their home.

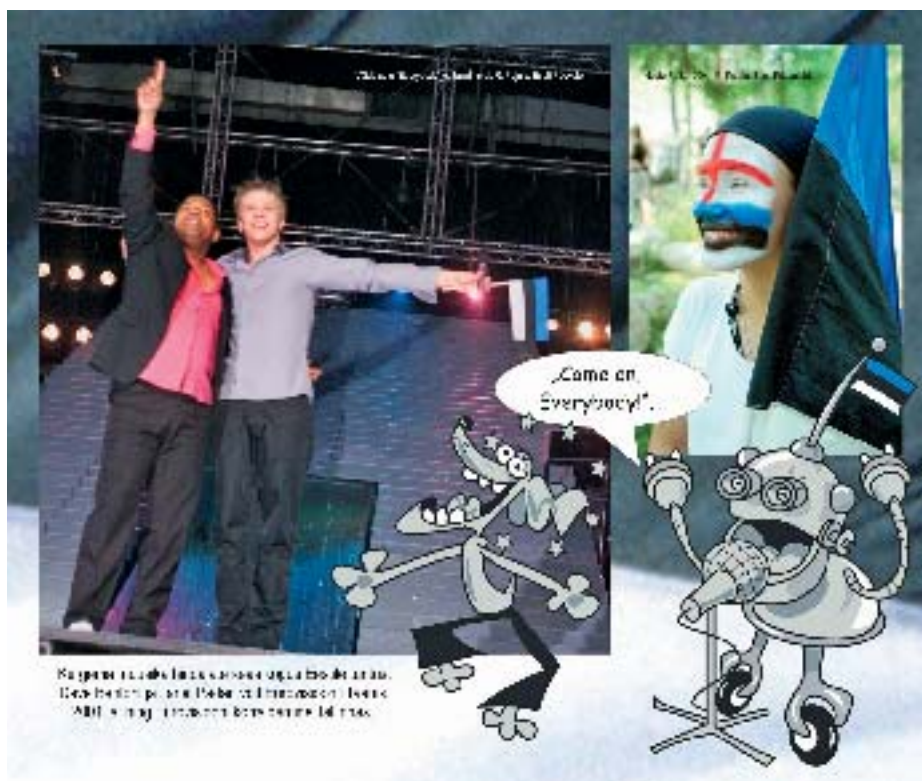
Передвижная выставка и педагогическая программа «Флаг. Из истории Эстонского флага» – совместный пилот-проект Эстонского исторического музея и Государственной канцелярии. Кроме традиционных фотографий и текстов, на выставке использованы карикатуры и комиксы. Педагогическая программа и выставка предназначены, прежде всего, для отдаленных школ: Исторический музей доставляет экспозицию в школу.

♦ Laulva revolutsiooni aeg on näitusel põhjalikult lahti seletatud. Robot ja Taks jooksevad Interrinde eest kaitsma Toompea lossi. Fragment pannoost.

♦ The time of the singing revolution has been thoroughly interpreted at the exhibition “Flag. Story of Estonian Flag”. Robot and Dachshund rushing to defend Toompea Castle against the Interfront. Fragment of a mural painting.

♦ На выставке «Флаг. История Эстонского флага» обстоятельно была объяснена эпоха «поющей революции». Робот и Такса бегут на оборону замка Тоомпеа против интерфронт. Фрагмент панно.

♦ Pealkirja alla “Eesti lipp eile ja täna” on koondatud viimase viieteistkümne aasta tähtsamad sündmused, mis on maailmale tutvustanud Eestit või toimunud Eesti lipu all. Fragment pannoost.

♦ Under the heading “Estonian Flag Yesterday and Today” the most important events of the last fifteen years have been concentrated, which have introduced Estonia to the world or have taken place under Estonian flag. Fragment of a mural painting.

♦ Под заглавием «Эстонский флаг вчера и сегодня» были объединены важнейшие события последних 15 лет, познакомившие миру Эстонию или произошедшие под Эстонским флагом. Фрагмент панно.

“Eesti ja külm sõda”

Kristjan Luts

Külmaks sõjaks nimetatakse Ameerika Ühendriikide ning Nõukogude Liidu vastasseisu pärast II maailmasõda. Tegemist oli maailmavaadete kokkupõrkega, kus vastamisi seisisid kaks süsteemi: demokraatlik ja totalitaarne. Kuigi otsest relvakonflikti USA ja teiste lääneriikide ning Nõukogude Liidu vahel ei toimunud, oli mõlema poole lõppeesmärk vastaspoole mahasurumine, milleks kasutati kõikvõimalikke vahendeid.

Seni on see Eesti sõjaajaloo seisukohalt oluline teema pälvinud kesist ning juhuslikku tähelepanu. Eesti Sõjamuuseumi – Kindral Laidoneri Muuseumi näituse “Eesti ja külm sõda” eesmärk on külma sõja problemaatika põhjalikumalt kaardistada, mis tagaks huvilistele võimaluse saada süsteemne ülevaade nimeetatud valdkonnast.

Kuigi esmapilgul tundub keerulise ülesandena siduda midagi nii suurt ja hoomamatut kui külm sõda millegi nii väiksega nagu Eesti, pakub näitus välja ühe lahenduse. Teksti-, pildi-, heli- ja videomaterjali abil on püütud taaslustada kõik olulised külma sõja sündmused ning

siduda neid Eestiga kõikvõimalike esemete kaudu, mis on kuulunud eestlastele, kes ühel või teisel moel neist sündmustest osa võtsid.

Näitus on üles ehitatud kronoloogilise ringkäiguna. Esmalt antakse ülevaade II maailmasõja lõpust ning tollal valitsetud rahvusvahelisest olukorrast, käsitletakse Saksamaale lahkunud eestlaste saatust DP-laagrites ning USA okupatsioonitsoonis moodustatud töö- ja vahikompaniides. Järgmisena vaadeldakse Suessi kriisi ning Korea ja Vietnami sõda, tuues välja konfliktide tekkepõhjused, arengu ning tagajärjed. Pikemalt on võimalik peatuda pingelistel 1962. aasta oktoobrikuu päevadel – see on ajal, mil lahvas terav rahvusvaheline sõjalis-poliitiline kriis, mis on ajalukku läinud kui Kuuba ehk Kariibi mere kriis. Eraldi teemablokkidena leiavad käsitlust külm sõda Euroopas, külm sõda Kolmandas maailmas ning külm sõda Eestis.

Näituse atraktiivsusele aitavad kaasa külma sõja ühe sümboli – Berliini müüri „reinkarnatsioon” muuseumiruumis, USA ja Nõukogude Liidu mundrite ning

Eesti Sõjamuuseumi – Kindral Laidoneri Muuseumi näitus “Eesti ja külm sõda” on avatud 11. novembrist 2005 1. jaanuarini 2007.

Kuraator: Kristjan Luts

Kujundaja: Meelis Tammamägi

teenetemärkide kollektsioon, erinevad videomontaažid ja helisalvestised ning võimalus proovida oma lasketäpsust külma sõja eheda relva, ameeriklaste M16 automaadi simulaatoril. Eraldi tutvumist väärrib infoboks – siia on koondatud külma sõjaga seotud teksti-, pildi-, heli- ja videomaterjalid. Huviline saab muuhulgas tutvuda eestlasest lahinguhelikopteri piloodi kangelasliku tegevusega Vietnami sõjas, lugeda Nõukogude armees teeninud eestlasest soldati mälestusi Berliini müüri ehitamisest, jälgida pildimaterjali abil tuumapommi tekitatud kahjustusi ning viia end kurssi külma sõda puudutavate terminite rägastikuga.

Näitust külastav inimene saab justkui osaks näitusest: huviline võib jäädvustada oma nime ja külaskäigu aja Berliini müürile, kooliõpilased saavad panna oma teadmised proovile neile suunatud viktoriin-küsimustikus, vanem põlvkond võib aga meenutada Nõukogude okupatsiooni aega täispika filmi „Eesti Vabariik 75” abil.

Näitus „Eesti ja külm sõda” kannab vabaduse ning selle väärtustamise sõnumit. Külma sõja lõpp tähendas Ida-Euroopa riikide iseseisvuse taastamist, teiste hulgas vabanes okupatsiooni ikkest ka Eesti. Kunagi müürile kritseldatud grafiti oli prohvetlik: *Irgendwann fällt jede Mauer.*

Kristjan Luts on Eesti Sõjamuuseumi – Kindral Laidoneri Muuseumi teadur.

The exhibition Estonia and the Cold War by the Estonian War Museum – General Laidoner Museum has tried to reanimate all the important events of the Cold War period and connect them to Estonia through the various objects that have belonged to Estonians who in some way participated in these events.

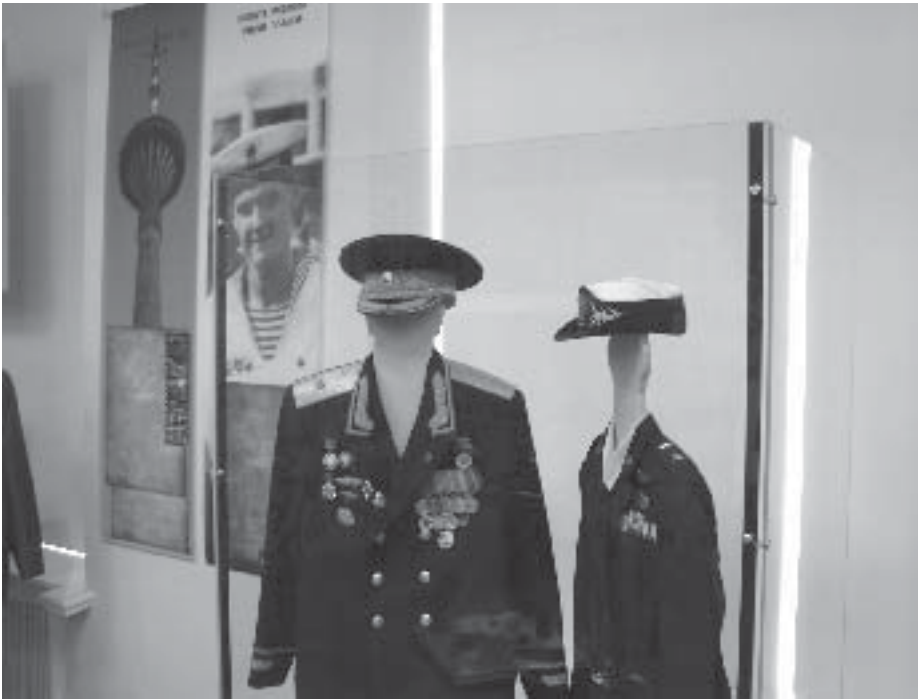
The exhibition offers various attractions to make the show more thrilling: part of the Berlin Wall, collections of the medals and orders and uniforms of both the USA and the USSR, various video and sound montages, the simulator of the M16 5.56 mm assault rifle, etc. The information cube is of special value – one can read about the courageous deeds of an Esto-

Fotod Kristjan Luts

- ◆ Vitriin kajastamas eestlaste teenistust USA sõjaväes.
- ◆ Showcase depicting Estonians in service in the US army.
- ◆ Витрина, изображающая службу эстонцев в рядах армии США.

- ◆ Nõukogude Liidu ja USA kindrali munder näitusel.
- ◆ Uniforms of the Soviet Union and US generals.
- ◆ Мундиры генералов армий СССР и США.

nian in the Vietnam War as a helicopter pilot, about the interesting life of one Estonian guarding the building of the Berlin Wall and get a full overview of the Cold War conflicts and the terms used to describe them.

Выставка «Эстония и холодная война» в Военном музее Эстонии – Музее генерала Лайдонера попыталась воскресить самые важные события холодной войны, связав их с Эстонией через предметы, которые некогда принадлежали эстонцам – участникам рассматриваемых событий.

Привлекательность экспозиции обеспечивают «реинкарнация» одного из символов холодной войны – Берлинской стены в музейном помещении, коллекция советских и американских мундиров и знаков отличия, разные видеомонтажи и аудиозаписи, а также возможность испытать свои стрелковые навыки на симуляторе американского автомата М16 времён холодной войны. Отдельного внимания заслуживает инфо-бокс, в котором собраны текстовые, иллюстративные, аудио- и видеоматериалы, связанные с холодной войной.

Eesti – polaaruuringu häll. Koostööst muuseumide vahel

Jean-Loup Rousselot

Eesti Ajaloomuuseumis ja Müncheni Riiklikus Etnoloogia Muuseumis on hoiul etnograafilised esemed, mis kapten Adam Johann von Krusenstern tõi kaasa esimeselt Vene ümbermaailmareisilt aastatel 1803–1806. Ajaloomuuseumis säilitatakse veel ka hilisemate ekspeditsioonijuhtide Otto von Kotzebue, Ferdinand von Wrangelli ja paljude teiste ekspeditsiooniliikmete reisidel kogutud suveniire. 1842. aastal annetati need esemed Eestimaa Kirjanduse Ühingule. 22 aastat hiljem asutas too ühing Eestimaa Provintsi muuseumi, Eesti Ajaloomuuseumi eelkäija. Müncheni kogu on aga Krusensterni kink Baieri kuningale Maximilian I-le, mille andis üle Georg Heinrich von Langsdorff.

Artikkel räägib koostööst Tallinna ja Müncheni muuseumi vahel, mille tulemusena koostati varade loetelu, valmisid külalishäälitus ja kataloog Eesti Ajaloomuuseumi põhjarahvaste väärtuslikemate etnograafiliste esemete põhjal.

Tudengina 1978. aastal Müncheni etnoloogiamuuseumis praktikal olles tutvusin sealse kollektsiooniga. Krusensterni kogu põhjal valmistati ette häälitust. Toorkord tegelesin peamiselt esemete korraldamisega ega saanud Krusensternist suurt midagi teada peale selle, et ta on pärit Tsaari-Venemaa Läänemere-äärsest provintsis.

Aastaid hiljem töötasin Washingtonis. 1985. aastal sattus sealses keskraamatu-

2. märtsist 17. septembrini 2006 oli Eesti Ajaloomuuseumis näitus “Siit- ja sealtpoolt Beringit. Põhjarahvaste esemed Eesti Ajaloomuuseumis”. Kogusse kuuluvad esemed tõid 19. sajandi esimese poole ekspeditsioonidelt kaasa Eestis elanud baltisaksa maadeuurijad ja meresõitjad.

Näituse ja kataloogi koostasid dr Jean-Loup Rousselot ja Veronika Grammer Müncheni Riiklikust Etnoloogia Muuseumist. Näituse kuraator oli Anne Ruusaar Eesti Ajaloomuuseumist.

kogus minu kätte Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat nr 35 (1984). Aleksei Pektersoni artikli resümeest sain ma teada, et Krusenstern kinkis esemeid ka Tartu ülikooli kunstimuuseumile. Kahjuks oli toona aga Läänes elaval inimesel täiesti võimatu Eestit külastada. Aasta hiljem sain ma Vaikse ookeani põhjaosa tutvustava esimese Nõukogude-Ameerika ühisnäituse ettevalmistamisel Leningradi Kunstkamas uurida sealseid kogusid. Selle muuseumi rikkalikes ja vanades ko-

gudes hoiti aga harva ühe koguja esemeid koos, ka andmed nende kohta polnud alati usaldusväärsed, nii et võrdlusmaterjal oli piiratud.

Kogemus Leningradi olgugi et ebatäiusliku kollektsiooniga näitas mulle, kui palju lisainformatsiooni sellised kogud endas peidavad. Samuti pakkus rikkaliku võrdlusmaterjali Arvid Adolf Etholéni kollektsioon Soome Rahvuseumiumis, mille oli Pirjo Varjola põhjalikult läbi töötanud ja koostanud selle põhjal 1990. aastal näituse ning avaldanud kataloogi.

1994. aastal sain ma lõpuks näha Krusensterni Tartu-kogu Tallinnas, kuhu see 1950. aastate ümberkorralduste käigus viidi.

Tallinna ja Müncheni kogud ei ole kahjuks nii ulatuslikud kui Etholéni oma ega ole ka nii rahulikku muuseumielu elanud. Siiski on neis midagi ühist: nad mõlemad on üsna hästi säilinud, nad ei ole erinevates kogudes laiali nagu Kunstkameras. Kkuna arktilised kollektsioonid on kogutud kindlal ajavahemikul, on esemed ajalisel ja geograafilisel usaldusväärselt korraldatud.

Krusensterni kogu (või Krusensterniaegse kogu) esemetel on eriline omadus, nad on ainulaadsed ja teistest kergesti eraldatavad. Kui sellised esemed kunagi

Euroopasse toodi, ei saanud nad inventarinumbrit, neid hoiti koos teiste kurioosumitega, et näidata inimloomingu mitmekesisust. Hiljem, kui harulduste arv märkimisväärselt kasvas, said kogujad aru vajadusest klassifitseerida esemed numbrite järgi. Hoolimata algusaegade virvarrist, tunneb need ammu kogutud asjad lihtsalt ära. Nende etnograafilist päritolu on enamasti võimalik täpselt välja uurida valmistusviisi, kaunistuste, värvide järgi.

Koloniaalvõimu kohalolek tekitab uusi materiaalseid ja intellektuaalseid võimalusi. Integreerumine tõi põhjarahvaste materiaalsesse ja vaimsesse kultuuri muutusi. Nii tekkis uus ühiskond ja uus kultuur, milles on jooni nii uute valitsejate kui ka naaberrahvaste kultuurist. See peegeldub ka muuseumikollektsioonides: koloniaalajastul (Alaskal 19. sajandi keskpaigas) kogutud esemetel ei ole põliselanikele iseloomulikud jooned enam nii selgepiirilised.

Siinkohal peab meenutama, et Alaska etnograafilised kollektsioonid nagu Krusensterni kogu sisaldavad teadusele väärtuslikku informatsiooni Alaska põliselanike kohta. Hilisemad kogud on selles suhtes vaesemad. Etnograafiliste esemete hulk, mis 1803.–1806. aasta ümbermaail-

mareisilt kaasa toodi, oli oluliselt suurem kui Krusensterni eelkäijal kapten James Cookil. Krusenstern, kes oma laevaga Ameerikas ei käinud, sai sealt pärit etnograafilisi esemeid Kamtšatkalt – karusnahakaupmehed panid nahasaadetistele kaasa ka haruldasi esemeid. Tõenäoliselt tehti ekspeditsiooni teisele laevale, mis Ameerikasse sõitis, ülesandeks asju koguda. Loomulikult olid karusnahakaupmehed alates Vitus Beringi 1741. aasta avastusretkest ka ise etnograafilisi haruldusi Venemaale kaasa toonud. Need olid üksikud esemed, mida võis leida vanadest kauplemiskohtadest Petropavlovskist, Kjahtast, Tomskist. Cook ja Krusenstern koondasid oma esemed kogudesse ning dokumenteerisid need. Kasutada saab nimekirju, päevikikirjeldusi ja joonistusi. See kehtib ka järgnevate, kuni 19. sajandi keskpaigani toimunud Vene ekspeditsioonide kohta (Kotzebue, Wrangell, Ditmar), mille kogud asuvad Eesti Ajaloomuuseumis.

Veronika Grahmer ja mina tutvusime Tallinna asuvate kogudega selleks, et võrrelda need Müncheni etnoloogiamuuseumi kollektsiooniga. Töötasime läbi põhjarahvaste esemekogu ja arhiivi, kus säilitatakse Krusensterni, Burchardi, Kotzebue, Wrangelli, Ditmari pärandit – kirjad, logiraamatud ja kaardid.

Kuigi olime planeerinud ainult lühikest külastust, nägime Veronika Grahmeriga peagi, et sinne kogu pakub palju enam kui kinnitust teadmistele, mis me saime Müncheni Riikliku Etnoloogia Muuseumi kollektsiooni uurides. Tegime kindlaks sarnaste eksemplaride hulga ning leidsime palju esemeid, mille sarnaseid Müncheni muuseumis pole. Selgus, et mõlema muuseumi kogud täiendavad teineteist. Napilt dokumenteeritud arktilise etnograafia perioodist pärit esemetega osutus ajaloomuuseum võrdväärseks partneriks ja tema kogudest saaks kirjutada omaette artikli.

Meie eesmärk tutvustada põhjarahvaste etnograafilist pärandit tulenes ühest varasemast projektist, mis põhines 19. sajandi teisel poolel kogutud ning seega juba välja kujunenud koloniaalühiskonna aegsetel esemetel. Müncheni ja Tallinna kogud räägivad aga varasemast üleminekuajast. Tegemist oli muutustega isoleeritult elanud põlisrahvaste seas, kellel tekkisid kontaktid Läänega väga aeglaselt. 18. sajandil olid kontaktid juhuslikud – venelased ja teised eurooplased, kes Põhja-Ameerikat külastasid, laadisid kauba laevadelt maha ja lahkusid, talvitu- ma Ameerikasse ei jäädud. Olukord muu-

♦ Eesti Ajaloomuuseumi direktor Toomas Tamla (paremal) ja teadusdirektor Vello Kuldna haruldase tšuktši morsavõhkadest turvisega. Veebruar 1997.

♦ Toomas Tamla, Director of the Estonian History Museum (on the right) and the Research Director Vello Kuldna with a rare Chukchi armour made of walrus fangs. February 1997.

♦ Директор Эстонского исторического музея Тоомас Тамла (справа) и его заместитель Велло Кулдна с уникальными чукотскими латами из моржевых клыков. Февраль 1997.

tus 18. sajandi lõpul, kui karusloomade arvukus oli nii madal, et reisid ei tasunud end enam ära. Majanduslikel põhjustel jäid venelased Alaskale pikemaks, varsti saabusid kohale ka misjonärid.

Just sellel ajajärgul tulid Krusenster- ni laevad hankima esemeid ja informatsiooni sealsete alade kohta. Oluline oli, et tema laevad jäid põhja talvituma, üks esmakordselt koguni Ameerika rannikule. Krusenster- ni artilised kogud kahes ni- metatud muuseumis on unikaalsed, suure teadusliku väärtusega.

Kasutatud kirjandus

Fitzhugh, William, Aron Crowell (eds.) 1988. *Crossroads of Continents. Cultures in Siberia and Alaska*. Washington: Smithsonian Institution Press.
 Graburn, Nelson, Molly Lee, Jean-Loup Rousset 1996. *Catalogue Raisonné of the Alaska Commercial Company Collection*. Berkeley: Phoebe Apperson Hearst Museum of Anthropology; University of California Press.
 Peterson, Aleksei 1984. 75 Jahre Staatliches Museum für Ethnographie der Estnischen SSR. [Deutsche Zusammenfassung]. – *Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXXV*. Tallinn: Valgus, 25–27.

Rousset, Jean-Loup 1994. *Kanuitpit? Kunst und Kulturen der Eskimo*. München: Staatliches Museum für Völkerkunde.
 Rousset, Jean-Loup, Veronika Grammer 2004. *Oltre Bering: le colonie russe del Nord Pacifico, 1741–1867. Jenseits von Bering: die Russischen Kolonien des Nordpazifiks, 1741–1867. Beyond Bering: the Russian colonies in the North Pacific, 1741–1867*. Lugano: Galleria Gottardo, München: Staatliches Museum für Völkerkunde.
 Rousset, Jean-Loup, William Fitzhugh, Aron Crowell 1988. *Maritime Economies of the North Pacific Rim*. – Fitzhugh, William, Aron Crowell (eds.). *Crossroads of Continents. Cultures in Siberia and Alaska*. Washington: Smithsonian Institution Press, 151–172.
 Varjola, Pirjo 1990. *The Etholén collection. The ethnographic Alaskan collection of Adolf Etholén and his contemporaries in the National Museum of Finland*. Helsinki: National Board of Antiquities.
 Zerries, Otto, Jean-Loup Rousset 1978. *Die Eskimo. Katalog zur Ausstellung*. München: Staatliches Museum für Völkerkunde.
Jean-Loup Rousset on Müncheni Riikliku Etnoloogia Muuseumi direktori asetäitja.
Saksa keelest tõlkinud Gerd Raassalu.

- ◆ Veekindel korv Kodiaki saarelt või Aleuudi saartelt. Sarnane ese leidub ka Müncheni Riiklikus Etnoloogia Muuseumis.
- ◆ Waterproof basket from Kodiak Island or the Aleutian Islands. A similar artefact can also be found in the State Museum of Ethnology Munich.
- ◆ Водостойкая корзина с о-ва Кодьяк или Алеутских о-вов. Подобный предмет имеется и в Мюнхенском государственном этнологическом музее.

- ◆ Tlingiti naise mask, taga nanai kalanahast kuub.
- ◆ Mask of a Tlingit woman, in the background a Nanai fish-skin coat.
- ◆ Тлинкитская женская маска, на заднем плане – нанайский кафтан из рыбьей кожи.

Das Eesti Ajaloomuuseum in Tallinn und das Staatliche Museum für Völkerkunde München besitzen ethnographische Objekte, die auf die erste russische Weltumsegelung unter Kapitän Adam Johann von Krusenstern in den Jahren 1803–1806 zurückgehen. Im heutigen Eesti Ajaloomuuseum befinden sich außerdem Objekte, die spätere Expeditionsleiter, wie Kotzebue, Wrangell und viele andere baltische Expeditionsteilnehmer als Andenken für sich gebracht hatten. Die Münchner Sammlung ist ein Geschenk von Krusenstern an den Bayerischen König, Maximilian I. Joseph, das 1821 von Georg Heinrich von Langsdorff übermittelt wurde. In einer Zusammenarbeit zwischen den beiden Museen entstand eine Inventarisierung der Bestände, eine Wanderausstellung und einen Katalog über die wertvollsten Ethnographica des Eesti Ajaloomuuseum.

Kuuskümmend aastat Kadrioru kastanite all Eduard Vilde muuseum 1946–2006

Kairi Toomet

Vaid mõned aastad pärast Eduard Vilde surma (1933) algatati ajakirjanduses julge mõtte asutada kirjaniku mälestuseks memoriaalmuuseum. Üheks ideeautoriks oli Vilde hea tuttav Johannes Vares-Barbarus. Mõttega haakus kohe ka kirjaniku lesk Linda Vilde, kes pakkus välja muuseumi asupaigaks Vildede viimast ühist korterit Kadriorus Kastellaanimajas, Koidula tn 34 (nüüdne Roheline aas 3).

Keerulise aja tõttu ei leidnud julge idee esialgu isegi kultuuritegelaste seas poolehoidu. Alles 1945. aasta suvel saadi luba asuda tegema eeltöid Eduard Vilde nimelise muuseumi organiseerimiseks. Peamiseks organisaatoriks sai kirjandusteadlane Karl Mihkla (oli muuseumi esimene direktor 1946–1951), kes uuris ja kogus Vilde elulugu puudutavat materjali ning käis isegi Moskvas tutvumas vene kirjandusklassikute muuseumite välja-panekutega. Need olid tol ajal väga modernsed, kust sai teadmisi ühe kaasaegse ekspositsiooni kohta. Linda Vilde kinkis muuseumile kogu säilinud mööbli, kirjaniku kirjjavahetuse, dokumendid jpm. Tema ja Vilde õe Auguste Landbergi ju-

hendamisel kujundati muuseumi interjööri sellisena, nagu see oli kirjaniku eluajal. Linda Vilde pani akende ette ka kardinaad ja täitis vaasid lilledega, justnagu oli ta seda teinud paarkümmend aastat tagasi oma kodus.

Muuseum avati pidulikult 1946. aasta 29. augustil. See oli suur ja tähtis sündmus. Kohal olid paljud nimekad kirjandus- ja kultuuritegelased ning ajakirjanikud. Vilde muuseum oli Eestis teine suurkirjanikule pühendatud memoriaalmuuseum (esimene oli Kreutzwaldi muuseum Võrus). Esimestel aastatel kuulus muuseumile vaid maja esimene korrus, kus lisaks ekspositsiooniruumidele asusid ka direktori ja teadustöötaja tööruum.

Tähtsamad muuseumi juhtkonna probleemid olid kogude suurendamine, Vilde kaasaegsetelt suuliste mälestuste kogumine ja külastajate arvu tõstmine. Õnneks kandis suulise pärandi kogumine vilja. Üles kirjutati mitmekümne kultuuritegelase ja Vildega seotud isiku mälestused kokkupuudetest kirjanikuga. See on tänini Vilde muuseumi arhiivfondi kande osa.

Karl Mihkla meenutab oma mälestustes: „Otsustasime igas kuus korraldada muuseumis ettekande- ja vestluskoosolekuid E. Vilde elust ja tema loomingust. Neil koosolekuil esinesid lühikõnedega Linda Vilde ja Karl Mihkla. Kirjaniku abikaasa tavaliselt jutustas oma mälestustest, kuidas ta Vildega tutvus, välismaal rändas ja teda loomingulisele teele virgutas. Koosolekupäevadel käis muuseumis tavaliselt külastajaid mitu korda rohkem kui muudel päevadel.”

1952. aastal pandi külastajate arvu tõstmiseks Tallinna piires ülesse 100 muuseumi reklaamplakati. Järgneval aastal viidi läbi lausa üle-eestiline reklaamkampania, mille käigus levitati suuremates linnades 200 plakati tekstiga: „Kui te sõidate Tallinnasse, siis ärge unustage külastamast E. Vilde korter-muuseumi.” Nii suurt reklaamikampaniat suudab täna Eesti muuseumimaastikul ilmselt vaid KUMU teha.

1953. aastast sai muuseumi legendaarseks direktoriks kirjandusteadlane Elem Treier. Algas ligi viiskümmend aastat kestnud „Treieri ajastu”, mille jooksul saavutas muuseum oma populaarsuse tipu. Direktor Treierist on küllap igal temaga koos töötanud inimesel kuhjaga lugusid pajatada.

Vilde muuseumi aastaplaanide raamatus tuhnides jäi mulje, et kõige suurem muudatuste aeg on olnud 1960ndad aastad. Juba kümnendi alguses alustati suurejooneliste Eduard Vilde 100. sünnipäeva tähistavate ürituste kavandamist ja organiseerimist. 1965. aastaks pidi valmis saama nüüdseks juba kahel korrusel paiknev ülevaatlik uhke ekspositsioon, korraldati konverentse, kirjandusüritusi ja väljasõite kogu Eestis. Muuseumi külastatavus oli ületanud 11 000 inimest aastas, mis oli enneolematu. Muuseum ja Vilde olid nõukogudeaegse kirjanduskäsitluse järgi ääretult populaarsed. Kogu sellele menu taustal oli aga muuseumi direktor hädas personaliga. Vähesel palgal tõttu (50 rbl kuus) vahetusid tihti teadustöötajad, mistõttu muuseumi sisuline töö kannatas kõvasti. Arvatavasti oli kogu selle töökoormuse all puudus ka lisatööjõust.

1970ndate alguses asutati vahetusse naabrusesse A. H. Tammsaare muuseum, mis juriidiliselt Vilde majaga liideti. Ühismuuseumis toimusid 1980ndatel ülimenekad näitused, külalisi käis kõikjal üle maailma. Külalisteraamatus on sissekandeid teiste seas vietnami, hiina, jaapani, hispaania jt keeltes. Kümnendi keskpaigaks oli muuseumi külastanud

◆ Eduard Vilde Muuseumi teaduslik töötaja Leili Märtnan juhib ekskursiooni. 1950. aastad.

◆ Excursion to Eduard Vilde Museum in the 1950s.

◆ Экскурсия в Музее Эдуарда Вильде, 1950-е годы.

ligi pool miljonit inimest. Aastas külastas maja üle 30 000 inimese. Sellist taset ei ole muuseum hilisematel aastatel enam saavutanud.

1990ndad aastad algasid muuseumile pikka aega väldanud kapitalremondiga. Kuna aga raha oli vähe, hakkasid tööd venima ja muuseum vajus unustusse. Aastaid seisis maja kõrge rohu sees, luugid suletud. Fassaadi pruun kulunud värv peletas inimesi lausa eemale. Maja oli muutunud tondilossiks Kadrioru serval. Alles 1995. aastal hakkas lootuskiir vaikselt

paistma. Teisel korrusel avati Kastellaanimaja Galerii, mille esimeseks näituseks sai „Kolm karpi Kadrioru ajaloolisi plaane”. Näituse aluseks oli remondi käigus juhuslikult põõningult leitud materjal, mis sisaldas ainulaadseid Kadrioru pargi hoonestuse kavandeid 18. sajandi lõpust.

1995. aastal avastas Elem Treier, et esialgne Kastellaanimaja värv võis olla roosa. See oli muidugi uus ja julge väljütlemine, sest eksperdid olid kümmekond aastat varem laboratoorsete värviuuringute käigus leidnud, et fassaadi algne

toon oli sinepikarva. Värvimõistatuse aitas lahendada vihm, mis oli lahti leotanud peasissepääsu kõrval varasemaid värve. Roosat tooni võis aimata ka baltisaksa kunstniku T. Gehlhaari kahvatute toonidega litograferitud teosest, kus on kujutatud kastellaani elamut 1850. aastate paiku. Maja võõbatigi roosaks.

2004. aasta suvel muudeti Vilde muuseum Tallinna Linnamuuseumi filiaaliks. Tänu sellele on suurenenud rahalised võimalused ja juurde on tulnud hulk professionaalseid nõuandjaid.

Praegu on filiaalis kümme töötajat, muuseumis toimub erinevas eas inimestele kirjandus- ja kultuuriüritusi, muuseumi unikaalsetes kogudes on arvel ligi 10 000 museaali, alustatud on rariteetsete museaalide digitaliseerimist. Lähiaastate suurim eesmärk on leida vastused küsimustele, kuidas oleks tänapäeva inimesele võimalik tutvustada eelmise sajandi Eesti üht mõjukamat ja viljakamat kirjanikku, milliseid kaasaegseid museoloogilisi võtteid selleks rakendada. Peamine on säilitada kirjanduskeskus ja mitte muutuda kõike pakkuvaks kultuurimajaks. Usun, et härra Vilde 145. sünnipäevaks 2010. aastal on muuseum taas täiel rinnal oma missiooni täitmas, külastatavus on tõusnud, maja on kaasaegne nii ekspositsiooni kui rariteetsete kogude hoiutingimuste poolest. Mis peamine, noored kirjandustudengid on ringiga taas jõudnud Vilde juurde...

Kairi Toomet on Eduard Vilde muuseumi juhataja.

Vilde muuseum muutub ajas Direktori mälestusi

Elem Treier

Lõpetasin Tartu Ülikooli ajaloo-keeleteaduskonna 1953. aastal. Mind suunati tööle Tallinna Eduard Vilde muuseumisse direktoriks. Esimene tööpäev oli üllatusrohke. Sõitsin trammiga Kadrioru lõpppeatusesse, aga seal selgus, et mitte keegi ei teadnud, kus Vilde muuseum asub. Juhatuste järgi ekseldes jõudsin Peeter I majani. Kord hakkas paistma Russalka, kord jõudsin Luigetiigi juurest Mäekalda tänava loomaaiani. Viimasel korral polnud ma märganud pisut eemal asuvat

kõrge viiluga maja, mis oli toona peitunud tiheda puudesalgu taha.

Muuseum mõjus inimtühjana ja väljasurnuna. Avasin uksi ja kitsas esikus oli Stalini pilt. Ma astusin eestuppa ja vaatasin üle saali, kus suured kõrged kahe poolega ukseid olid lahti ja nende vahelt paistis kirjutuslaud. Tookord ma ei teadnud, et see on Eduard Vilde kirjutuslaud. Mõtlesin: kas mina pean tõesti hakkama töötama siin nii avalikult, rahvale nähes, selle laua taga, kui lahtise ukse ees

on ainult üks nöör. Lõpuks ilmus välja sõbralik valvuritädi ja tahtis mulle piletit müüa. Aga mina läksin tahapoole, kus nägin magamistuba üheainsa voodiga. Näituseruumist läbi minnes jõudsin kahe kontorilauaga nurgatuppa, mille seinal ei puudunud Lenini pilt ja riiul paksude venekeelse entsüklopeedia köidetega.

Hiljem sain teada, et siin elatigi vaikselt pärast seda, kui esimene direktor Karl Mihkla oli sunnitud 1951. aastal lahkuma. Kuuldavasti olid pagulased Lääne-Saksamaal välja andnud mingi tema raamatu kordustrukki, mis oli Stalini ajal suur patt.

Vahepeal tugevdati direktori ametit ajakirjanikuga ja Eesti Laskurkorpusest tulnud endise sõjamehega, kumbki töötas muuseumis küll lühikest aega. Räägiti, et viimane tõmmanud päiksepaistelise ilmaga Vilde rõdul aknad lahti, võtnud endalt riided seljast ning päevitanud. Muu-

seumile eraldatud 5 liitrit piiritust oli ta maha kandnud põhjusega: Vilde prillide puhastamiseks.

Paneb imestama, et Ministrite Nõukogu määrus 27. maist 1946 rajada „Eduard Vilde nimeline mälestusmuuseum“ anti välja niivõrd ruttu pärast sõda. Ja vähem imestamapandav polnud see, et Karl Mihkla tegi sellise muuseumi valmis paari kuuga. Avamine oli 29. augustil 1946. Nõukogudeaegsed ideoloogid pidasid Vildet oma kirjanikuks, keda hinnati kõrgete kategooriate järgi. Tema ajaloolised romaanid „Mahtra sõda“, „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“ ja „Prohvet Maltvet“ olid feodalismi vastu, maa- ja linnaproletariaati kujutavad romaanid „Külmale maale“ ja „Raudsed käed“ – kapitalismi vastu, Ameerika-ainelised jutustused – Ameerika imperialismi vastu; lendleht Eesti rahvale (1933) – fašismi vastu. Muuseum kui ideoloogiaasutus pidi tema progressiivseid ideid rahvahulkaadele populariseerima.

Ka nähi Mihkla 1946. aasta suvel Moskvast Lev Tolstoi ja Maksim Gorki segatüüpi muuseumi. Ajaloolistes korterites ei eksponeeritud ainult mööbliga sisustatud tube, vaid väljapanek koosnes ka kirjanduslik-dokumentaalsest osast. Nende eeskujul sündis ka Eduard Vilde muuseum.

Hakkasin Karl Mihkla töö jätkajana esialgu tugevdama segatüüpi muuseumi ja taastama kunagi möbleeritud tubadega korterit, ehkki selleks ei olnud kohe võimalusi. 14. üldlaulupeoks Tallinnas 1955. aastal taastas Vilde korteri magamistoa. Kirjaniku lesk Linda Vilde andis muuseumile lahkelt üle esemeid, näiteks teise kollase kasepuust voodi. Tallinna linna täitevkomitee leidis teise korruse üürnikule muu elamispinna ja nii sai esimeselt korruselt üles viia kantselei, mis oli töötanud nurgatoas. Viimast nimetati ämματοaks, sest seal oli elanud Linda Vilde ema Kai Jürmann. Tegin ettenähtud töid vastavalt kultuuriministeeriumis kinnitatud kuu- ja aastaplaanidele. Mulle oli selles kõrvalises Kadrioru muuseumis unustamatuks mälestuseks vahel kuulda lõvi mõirgamist lähedal asuvas loomaaias. Veidraks mälestuseks oli venelaste ahvijahi nägemine pargis, kui meremeeste poolt Aafrikast kaasatoodud ahv põgenes.

Kuid muuseumi elu nõudis tollel ajajärgul ka töökaaslaste murede lahendamist. Alustasin kahe töötajaga – teadur Anna Loss ning saalivalvur, koristaja ja kütja Leena Pärna, kes pidi kodutuna elama Vilde köögis. Imepisikesed palgad

♦ Vilde muuseumi noor direktor Elem Treier 1950ndatel uut ekspositsiooni tegemas.

♦ Elem Treier, young director of Eduard Vilde Museum, mounting a new exposition in the 1950s.

♦ Молодой директор Музея Эдуарда Вильде Элем Трейер при создании экспозиции в 1950-х годах.

olid meil kõigil ja sellest võeti maha veel riigilaenu. Linn andis ahjukütteks vesist turvast, haavapuid jm, mida pidime tihti ise kuuri laduma. Probleem oli ka uuel saalivalvuril Erna Randorgil, kel oli Tallinna pommitamise ajal maha põlenud kolm elukohta ja kes ööbis kantseleis. Erna kootud sukki ja kindaid olevat saadetud ka Jaan Krossile Siberisse. Murtesin edaspidi Leena Pärnale ja Erna Randorgile korterid.

Läbi aegade kõige legendaarsem töötaja oli aga ahjukütja Otto Arvilo. Ta oli Vabadussõjas võidelnud Kuperjanovi pataljonis, võtnud osa Paju lahingust, lõpetanud Tartu Ülikooli keemiateaduskonna, töötanud tolliametnikuna Tallinnas ja olnud saadetud kümneks aastaks Siberisse. Otto Arvilo rääkis oma mälestusi Kuperjanovist, kes enne lahingut olevat sõdurid üles rivistanud ja pidanud eesootavast strateegilisest eesmärgist kõne, ta olnud tsiviilriietes ja tema kõrval seisnud noor naine. Nii läksid mehed lahingusse.

Minust sai Vilde-uuriija, kelle teadmised ulatusid kirjaniku elu ja loomingu tutvustamisel üle muuseumiläve probleemide ning minu tegevusväli muutus korruga laiemaks. Nõukogude korra ajal valitses juubelibürokraatia. Mind pandi „Vildemehena“ Mahtra sõja 100. aastapäeva komisjoni sekretäriks ja hakati pöörduma minu poole mitmesuguste soovidega. Koostasin Eesti Riiklikule Kirjastusele albumi „Mahtra sõda“ (1958, koos Juhan Kahkiga), kirjutasin Mahtra sõja ainelise

stsenariumi „Tallinnfilmil“ dokumentaalfilmile „Tõde ja vabaduse nimel“ (1958), rajasin Kultuuriministeeriumi korraldusel Juurus uue kultuurimaja ruumidesse Mahtra sõja muuseumi ekspositsiooni (koos ajaloomuuseumi töötajaga). 1965. aastal oli Vilde 100. aasta sünnijuubel ja kõik kordus: kirjutasin raadiotele kuuldemängu Vilde noorpõlvest „Kurjal teel“, „Tallinnfilmil“ dokumentaalfilmi stsenariumi „Eduard Vilde“ (koos Lembit Lauriga), Teatriühing pani mind juubelilavastuste ülevaatuse žüriisse. Ootamatu tellimusena valmis Ministrite Nõukogu esimehe asetäitjale Arnold Greenile kollektiivselt koostatud kõne Vilde 100. aasta juubeli puhul esitamiseks Estonia kontsertsaalis.

Ehkki ma polnud enam juubelikomisjonide sekretär, aitasin rajada ekspositsioone paarile väikesele ja ühele suurele kohamuseumile Vilde elu, teose ja nimega seotud paikadesse. Muuseumil tuli olla „Vilde kultuse asutus“. Aga suured probleemid algasid Vilde 100. aasta juubeli tähistamiseks rajatud ekspositsioonidega, mis kannatasid muuseumiteoreetiliste küsimuste vähese tundmise all. Tallinna linna täitevkomitee viis teise korruse üürnikud mujale elama, mistõttu vabanes saal ja kaks tuba. Sinna lõi sisearhitekt Vello Asi moodsa kujundusega ruumi, kuhu oli välja pandud NSV Liidu hiigelkaart linnadega, kus oli mängitud „Pisuhända“. Andmed 50 teatri kohta saime NSV Liidu Autorikaitse Ühingult

Moskvast, kuhu saatsime päringud Teatri- ja Muusikamuuseumi direktori Aron Tamarkiniga, paludes saata meile fotosid lavastustest, tegelastest, retsensioone, afišse ja kavalehti. Saali oli galeriilikult paigutatud maalid Vilde teoste ainetel, kunstnikeks Lepo Mikko, Felix Randel, Varmo Pirk. Et teise korruse ekspositsioon jäi illustratiivseks, hakkasid külalastajad sellest ajapikku võõrduma. Lahenduseks oli 1994. aastal tööle hakanud Kastellaanimaja galerii oma vahelduvate näitustega, mis tõid muuseumimajja pidevalt külalastajaid.

Vilde 100. aasta juubelinäitusel 1965. aastal kasutasin esimese korruse kirjanikuslik-dokumentaalses väljapanekutes teadlikult palju halle ajalooliste fotode ümberpildistusi. Arvasin, et fotokoopiaid ei jää alla algfotodele ja selline ekspositsioon on üldiselt hea. Sama aasta sügisel kuulsin Moskvast aga Puškini kirjandusmuuseumi direktorit Greini, tunnustatud muuseumiteoreetikut ja raamatu „Muuseumi sünd“ autorit rääkimas, et 1) ta „zooloogiliselt vihkab“ halle koopiafotod, sest ühe negatiivi põhjal võib neid toota tuhat; 2) samuti suhtub ta põlglikult igat liiki kunstiteoste eksponeerimisse, mis kujutavad kirjandusteoste kangelas, sest need on ainult ühe kunstniku fantaasia kangelase kohta, parem eksponeerida ajaloolisi fotosid kangelasele lähedastest kaasaegsetest, näiteks Puškini „Jevgeni Oneginis“ on poeet Lenski, kellega tekib külalastajal konkreetsem side, kui eksponeerida kas või kolme kaasaegset Peterburi poeeti; 3) kirjandusmuuseum ei tohi kujutada kirjandust; 4) kujutada tuleb põhjusi, miks loodi kirjandus; 5) teose ideed ei saa naelaga seina lüüa.

Veendusin, et muuseum ja näitus on erinevad asjad ning kirjandusliku profiiliga muuseumis on kõige komplitseeritum ülesanne rajada ekspositsioon, kus tuleb loobuda paljulubavast näituslikkusest ja panna selle asemel välja autentseid materjale. Parandasin tagantjärele juubeliexpositsiooni: otsisin muuseumipäraseid materjale, näiteks piltidele vanu raame, ja muutsin fotokoopiaid originaalilähedasteks, andes neile pruuni värvitooni ja vana väljanägemise. Kuid see oli vaid talutavamaks muudetud näituslikkus – autentsete materjalide vähesuse tõttu.

Kohtusin Greiniga taas 1980ndatel Tammsaare muuseumis, kus ta oli ekskursioonil rahvusvahelise muuseumitöötajate organisatsiooni liikmena ja mina selle meie uue muuseumi ekspositsiooni tutvustaja. Pärast uuris ta minult, kust ma

võtsin muuseumiga seoses sõna „metafoor“, sest tema olevat seda oma erialal esimesena kasutanud. Vastasin, et see põhineb teatrist saadud ideedel, meil tegid noored „metafoorteatrit“. Mainin etteruttavalt, et Grein soovitas mul oma ekspositsioonilast tööd Tammsaare muuseumis tutvustada üleliidulisel muuseumitöötajate nõupidamisel Penzas ja hakata kirjutama ka Hollandi muuseumiajakirjas, mille aadressi ta mulle saatis. Ma piirdusin vaid ettekandega Penzas.

Aga 1965. aastal Greiniga kohtumisel kuuldud šokeeriv muuseumiteooria mõjutas Vildegi muuseumi ekspositsiooni strateegiat: vähendasime näituslikke materjale sisaldavat ekspositsiooni ja panime suuremat rõhku möbleeritud tubadele.

Muuseumi rajamise 25. aastapäeva tähistamiseks 1971. aastal eksponeerisime Vilde mööbliiga sisustatud tubasid, kus oli väljas kõik, mis oli meie valduses jõudnud Linda Vildelt. Aga veel polnud aeg likvideerida seintel püsivaid raudkonstruktsioonidega vertikaal- ja horisontaalvitriine, kuhu oli Vilde 100. aasta juubelist järele jäänud ulatuslik kirjanikuslik-dokumentaalne ekspositsioon.

Korteri ajalooliseks taustaks muutusid teatrikunstnik-restauraatori Fritz Mati 1970. aastate lõpul taastatud saali ja ämmatoa eri värvi püstvõõtidega tapeedid. Eriti vaimustavaks kujunes eestoa tapeet, millele olid käsitsi maalitud suured vaarikpunased roosidied. Söögitoa tapeedist polnud tükke säilinud, Fritz Matt lähtus keiserlikust majast ja lõi ajastupäraste lillakate lehtornamentidega tapeedi. Hiljem leidsime Vilde õe Auguste Landbergi sahvrist Keilas (Ohtu tee 4a) ka heleda tapeedi tükke, mis võisid olla meie hilinenud leiud söögitoa tapeedist. Saaremaalt pärit sõbralik ja vilgas Fritz Matt oli rekonstrueerinud tapeete Peeter I lossmuuseumis Peterburis (tookord Leningrad), maalinud Eesti teatritele palju dekoratsioonid ja avaldanud kunstiteaduslikke raamatuid – peateoseks „Eesti teatri lavapilt“ (1969).

Vilde korteri taastamine lõpetati taasiseseisvunud Eesti Vabariigi ajal. Tapeetidega kaetud seinad vabastati vertikaal- ja horisontaalvitriinidest koos nendes oleva ekspositsiooniga. Kõrge saal muutus avaramaks ja jälle normaalseks memoriaalkompleksiks Vilde Kadrioru-korteris. Hakati restaureerima seina äärde paigutatud sohvat ja tugitoole (nende kohal asus kunstnik August Janseni Narva-teemaline maal), mille kaua püsinud mööbliriie nägi välja vana ja luitunud.

Muuseumis hakkas kunstnik-restau-

raator Cornelius Tamm mööbliriie vahe-
tama. Siin on paslik meenutada kunstnik A. Grinjevi 1930. aastal tehtud joonist oma saali sisustuse taustal seisvast Vildest. Dokumentaalsel joonisel jäädvustatud saal langeb kokku muuseumi poolt taastatud sama ruumiga suuremates ja vähemates detailides (joonistatud on ka tapeeti ja mööbliriie), aga raskusi tekitab sellel kirjaniku äratundmine – toatuhvlites, öömütsis ja tressidega pidžamakuues, mille taskutesse on ta pistnud käed.

Cornelius Tamm restaureeris ka söögitoa kuuluva türgi diivani, mille aluspõhja ja seljapatjade vedrud olid välja veninud, samuti seal asuvat puhvetkappi. Aga eestoa ja ämmatoas polnud enam võimalik mitte midagi taastada, kuna sealne mööbel oli Linda Vildel hävinud (välja arvatud ta ema kasutuses olnud riidekapp ja kummut). Nende kahe toa jaoks lasti valmistada uut moodi vitriinid väikesemahulise kirjanikuslik-dokumentaalse ekspositsiooni jaoks. 1990ndate lõpupoole lisasime ämmatoa väljapanekutesse ka nõukogude korra ajal keelatud teemasid: Vilde tegevus Eesti Vabariigi diplomaadina Berliinis ja Vilde fašismivastase lendlehe (1933) varem peidetud tagakülj, kus kirjanik meenutas Vabadussõda, mil me „punaste vastu võitlesime“.

Vähese jutu ja kuldsete kätega kunstnik-restauraator Priit Kõiv taastas Fritz Mati tööde jätkajana kahe vahetoa tapeedid ning aaderdas 1990ndate keskel eestoa ja kirjutustoa põrandat (aaderdus – puidule või marmorile omase soonilise tekstuuriga andmine värvitud pinnale). See muutis omakorda nende tubade ilme ajaloolisemaks. Lähemale ajaloolisele tööle jõuti ka, värvides Kastellaanimaja esi- ja tagafassaad roosaks, sest välisseinal leidunud värvikihtide all oli puutoime esimene värv roosa. Ka Gehlhaari gravüüri, kus on kujutatud Kastellaanimaja, kumab õrnalt sellist tooni.

Kastellaanimajast rääkides on kurb meenutada, et kohalik majavalitsus ei teadnudki neobarokse stiiliga hoone kuulumisest Kadrioru lossiansamblist, maja värviti üle pruuni põrandavärviga. Et viia 19. sajandil ehitatud maja 21. sajandisse, töötas muuseum aastaid suletud luukide taga, tööd olid suured ja nõudlikud. Pandi uus tsinkplekk-katus, tsaariaegne ahjuküte asendati keskküttega, vesivarustuse tinatorud nüüdisaegsetega, täielikult uuendati elektrijuhtmetik jms. Aga 5. mail 1998. aastal avati jälle ukсед ning külalastajad tulid uuditsema muuseumi uuestisündi.

Eesti Vabariik oli kinkinud Vildele korteri koos mööbliga, mille Haridusministeerium ostis Lutheri mööblivabrikust – Vilde kirjutuslaua, riidekapi, voodid jm leiab vabriku kataloogis tootmisnäidistena. Nüüd on muuseumil kahelikordne väärtus: esiteks annab see pildi kirjaniku viimasest korterist ja teiseks annab see pildi ka tallinlase kodust Eesti Vabariigi ajal 1920ndatel aastatel. Nüüd hakkasid korter ja roosaks värvitud Kastellaanimaja esindama sellist aega, mida külastajad pole näinud.

Muuseumi juubeli puhul on rõõm suure tänuga meenutada kirjaniku leske Linda Vildet, kellel on hindamatuid teeneid muuseumi rajamisel ja väljakujundamisel, tänada muuseumi rajajat ja esimest direktorit Karl Mihklat alustatud suure töö eest, eri aastakümnetel töötanud kolleege – teadurit Leili Märtnani, Ina Tammekandi, vanemteadurit Aino Altmäed, Reet Seppa, peavarahoidjaid Aet Armanit ja Signe Mühlbergi, Kai Aasalot, Paavo Matsinit, Lembi Puusseppa, Livia Viitolit, Kastellaanimaja galerii töö korraldajaid kunstiteadlasi Juta Kivimäed ja Anne Lõugast, majandusjuhatajat Sirje Vainot, ahjukütjaid Oskar Riisat ja Otto Arvilot, koristajat Anne Tammust ja Reet Hansonit, valvureid Leena Pärnat ja Erna Randorgi, Sophie Erilast, Helju Kaibaldit, Anne Ernitsat, Epp Umbergi, Valve Mislerit ja teisi. Täna kõiki, kes on aidanud muuseumi tegevust jätkata ning kes on töö teatepulga üle võtnud. Tänu Tallinna Linnavalitsusele, kes on kultuuriosakonna kaudu muuseumi finantseerinud.

Elem Treier oli Eduard Vilde Muuseumi direktor 1953–2003.

Writer Eduard Vilde's Memorial Museum was opened in his last residence in Kadriorg, Tallinn, in 1946. The main organizer and the first director of the museum in the years 1946–1951 was literary scientist Karl Mihkla. In the initial years the museum had only the ground floor of the house at its disposal, and it had to house both the exposition and workrooms. By today the museum has the whole building in its possession, and on the first floor there is a gallery for exhibitions. Since 2004 the museum has operated as a subsidiary of the Tallinn City Museum. The museum regularly organizes literary and cultural events for people of different ages. The activities of the Vilde Museum are recalled by Kairi Toomet, the present director, and Elem Treier, the former legendary director, who remained in office for nearly fifty years.

Eesti Piimandusmuuseum – 30

Mai Kukk

Eesti Piimandusmuuseum¹ oli esimene tollases Nõukogude Liidus. Piimatööstuse orgkomitee esimene istung toimus Imaveres 14. juulil 1976. Kohal olid esindajad Konstrueerimise ja Tehnika Büroost, Tallinna, Rakvere, Paide, Kohtla-Järve, Viljandi, Võru, Tartu, Pärnu ja Põlva piimakombinaadist, Eesti Põllumajandusmuuseumist, Paide Koduloomuuseumist, Eesti Põllumajanduse Akadeemiast ja Õisu Tehnikumist ning istungit juhatas liha- ja piimatööstuse ministri asetäitja Simon Ellervee. Tutvuti Imavere võitööstusega. Tolleks ajaks oli piimatööstuse muuseumi asutamist arutatud juba kümme aastat, kuid millegi konkreetse niiski ei jõutud. Kohalviibijad kiitsid Piimatööstuse Muuseumi asukoha valiku Imaveres heaks, kuigi hoone vajas korralikku kapitaalremonti. Otsustati kiiresti alustada eksponaatide kogumisega, et päästa, mis päästa annab. Ka leiti, et

muuseumi nimi võiks olla Piimandusmuuseum.

Piimatööstuse ettevõtted pidid välja selgitama, milliseid esemeid neil muuseumile ära anda on. Kuna muuseumis säilituskohta polnud, pidid kombinaadid eksponaatide oma territooriumil hoidma. Eksponaatide hankimiseks avaldati üleskutsed ka ajakirjanduses. Nõukogude Liidus oli kogu aeg kõigest puudus, eriti oli puudu metallist. Seetõttu kehtestati kõigile ettevõtetele vanaraua riigile andmise plaanid. See oli nii tähtis plaan, et selle täitmist arutati tihti ministeeriumi kolleegiumi istungil ja mõnelegi muidu korralikule majandusjuhile sai saatuslikuks, kui tal vanarauaplaan jäi täitmata. Nii olid kogu varasema piimatöötlemise seadmed, mis nii paljudele oli eluaegset tööd andnud, määratud sisuliselt jälgi jätmata kaduma.

Piimandusveteran Evald Kүүts koostas nimekirja, mida koguda Eesti Piimandusmuuseumi ekspositsiooni jaoks. Istungil moodustati Piimandusmuuseumi organiseerimiskomitee, mille esimeheks

¹ Eesti Piimandusmuuseumi kohta vt ka Mai Kukk. Eesti Piimandusmuuseum Imaveres. – *Muuseum* nr 2 (11) 2001, lk 29–30.

Fotod Mai Kukk

- ◆ Eesti Piimandusmuuseum Imaveres.
- ◆ Estonian Dairy Museum in Imavere.
- ◆ Музей молочного дела Эстонии в Имавере.

valiti Jüri Kenn ja liikmed olid kombinatide esindajad ning piimanduse ala haridus- ja teadustöötajad. Suure eeltöö tulemusena pidi ka Liha- ja Piimatööstuse Ministeerium tegutsema asuma ning juba 1976. aasta lõpus andis minister Albert Essenson välja käskkirja, kus tõdes, et on tekkinud vajadus luua piimandusmuuseum.

Eksponaatide kogumiseks, säilitamiseks ning edaspidiseks eksponeerimiseks asuti alates 1. jaanuarist 1978 organiseerima isetegevuslikku piimandusmuuseumi Konstrueerimise ja Tehnika Büroo allüksusena Paide PTK-le kuuluva endise Imavere võitööstuse ruumides. Moodustati piimandusajaloo uurimise osakond, mille juhatajaks sai Hugo Puss, kes pidi vastutama kogu ülevõetava vara eest. 1. novembril 1978 anti üle võitööstuse hoone (1909), majandushoone (1935), laut (1948) ning puukuur laoruumiga (1950), seadmetest aurukatel "Pauksh" (1926), külmaveereservuaar (1910) ja 1960-ndatel soetatud tehnika. Enamik seadmetest osutus eksponaatidena ülesseadmiseks kõlbmatuks ning läks utili. Alles jäid aurukatel Pauksh ja külmutuskompressorite jahutusvee bassein. 1979. aasta oktoobris muudeti piimandusajaloo uurimise osakond tööstusharu arengu uurimise osakonnaks. 1993. aastal registreeriti Eesti Piimandusmuuseum iseseisvaks muuseumiks. Muuseumi restaureerimisega jõuti lõpule alles 25 aastat peale asutamist ning see avati pidulikult küllastajatele 2001. aastal.

Praegune piimandusmuuseumi püsiekspositsioon kahel korrusel annab põgusa ülevaate alates piimandusala tegevuse algusest mõisameiereide näol (esimene asutati 1850. aastal) ning piimanduse arengust taludes 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses. Jäädvustatud on piimandusala hariduse omandamine, täienduskoolitus ning Eesti mainekamate piimandusteadlaste uuringud. Esimesel korrusel saab vaadata ühistegelikel alustel töötanud meiereid koos sisseseadega (tegutseid 1908–1950).

2003. aastal asutati muuseumi juurde Eesti Piimandusmuuseumi Sõprade Selts. Tänu sellele hakati muuseumi hea akustikaga masinasaalis korraldama n-ö masinasaali kontserte.

2004. aastast töötab muuseumis pedagoog. Selle tulemusena on küllastajatel võimalus teha muuseumis ise vanade käsivõimasinatega võid, samuti toimuvad muud huvitavad ettevõtmised tutvustamiseks piima ja piimatoodete kasu-

◆ Helin-Mari Arderi Trio kontsert Eesti Piimandusmuuseumi masinasaalis 10. märtsil 2005.

◆ Concert of Helin-Mari Arder Trio in the engine room of the Estonian Dairy Museum on March 10, 2005.

◆ Концерт Трио Хелин-Мари Ардера в машинном зале Музея молочного дела Эстонии 10 марта 2005 г.

◆ Lapsed muuseumis võid valmistamas.

◆ Children making butter at the museum.

◆ Дети в музее при приготовлении масла.

likkust meie tervisele. Populaarsust on võitegemine kogunud eelkõige koolilaste seas. Samast aastast korraldab muuseum koostöös Eesti Piimaliidu ja Põllumajandusministeeriumiga piimapäeva. Traditsiooniks on saanud piimapäeva raames toimuv koolide võistlus aasta parima piimapreili väljaselgitamiseks.

2006. aasta 1. oktoobri seisuga on piimandusmuuseumi kogudes 52 089 säilitusühikut (sh 1224 eset ning 6607 väikeaset, 14 398 fotot, 17 912 arhiivmaterjali, 8465 raamatut).

Mai Kukk on Eesti Piimandusmuuseumi teadur.

Tommaso Cadese gemmi- valandite kogu Tartu Ülikooli Kunstimuuseumis

Jaanika Tiisvend

Gemmide kogumine

Gemmid ehk süvendatud (intaljod) või kõrgreljeefse (kameed) kujutisega vääris- või poolvääriskivid olid juba antiikajal ihaldusväärsed kogumisobjektid eelkõige oma ilu tõttu. Üks esimesi gemmikolleksioone kuulus Rooma väejuhile ja riigimehele Gnaeus Pompeius Magnus (106–48 eKr). Sorteeritud ja spetsiaalsetesse kastikesse paigutatud kogusid nimeti antiikajal daktülioteekideks (kr k δακτύλιος – sõrmus, pitsatsõrmus), kuna selliseid kivikesi kasutati pitsati- või sõrmusekividena.

Renessansiajastul algas glüptika ehk kivilõikekunsti jaoks uus elu: leiti palju gemme ja kõrgkivid, kellele need hinna poolest olid kättesaadavad, hakkasid neid kirglikult koguma. Massiliselt lõigati ka uusi ja võltsiti antiikseid gemme, mis tõi peagi kaasa kolleksionääride mõningase huvi languse kivikeste vastu.

18. sajandi keskel sai alguse kivilõikekunsti teine õitseage, mis tekkis koos humanistliku haridustaotlusega. Kivikesi ei hinnatud enam üksnes nende kunstiväärtuse tõttu, vaid oluline oli ka informatsioon, mida nad säilitasid piltidena antiikmaailma kohta: jumalad, kangelased, valitsejad, müüdid, sümbolid jm. Gemmipiltide tundmine sai üheks osaks klassikalisest haridusest, nagu oli seda ka kreeka ja ladina keele oskus¹.

Gemmikolleksioone hakati lähemalt uurima ja nende kohta avaldati katalooge. Ühtlasi valmistati valandikogusid, mida ostsid meelsasti ka ülikoolid, kasutades neid õppematerjalina ja loengute illustreerimiseks. Peamiselt valmistati valandeid kipsist või väävelmassist, nummerdati, kleebiti sahtlitesse ning pakiti puidust karpidesse või kastidesse.

Tartu Ülikooli Kunstimuuseumis on suurimad Philipp Daniel Lipperti (1702–1785), Philipp von Stoschi (1691–1757) ja Tommaso Cadese (1772–1840/1868?)

1 K. Sloan, A. Burnett. *Enlightenment. Discovering the World in the Eighteenth Century*. London: British Museum Press, 2003, 133.

gemmivalandite kolleksioonid, mille ostis direktor J. K. S. Morgenstern (1770–1852) 19. sajandi esimesel poolel. Nimetatud kogude kohta on välja antud ka kataloogid².

Tommaso Cadese kogu

Kivilõikaja Alessandro Cadese peres sündinud Tommaso Cades saavutas tuntuse eelkõige gemmivalandite valmistajana, kuid ta tegeles ka gemmide ja mosaiikidega kauplemisega³. T. Cadese valandite kolleksioon nimega *Impronte Gemmarie dell' Instituto* on muuseumi gemmivalandite kogude hulgas, kus üksikvalandite arv daktülioteekides ulatub 17 000-ni, tänaseks kõige põhjalikumalt uuritud kogu. Lisaks andis Cades välja 8000 antiiksest ja uusaegsest gemmist koosneva kipsvalandite kolleksiooni *Collezione Cades*, mille originaalid asusid tähtsamates muuseumides üle kogu Euroopa⁴.

1826. aastal asutati Roomas Saksa Arheoloogainstituut (*Instituto di Corrispondenza Archeologica*) ning T. Cades hakkas valmistama instituudi tarbeks valandeid Euroopas asuvatest gemmikogudest. Sellest ajast alates oli ta tegevus range teadusliku kontrolli all. Arheoloogainstituudi tellimisel hakatigi välja andma valandikogu *Impronte Gemmarie dell' Instituto*. 1831. aastal avaldati kogu 2 Ph. D. Lippert. *Dactylionthek. Erstes Mythologisches Tausend. Zweites Historisches Tausend*. Leipzig, 1767; Lippert, Ph. D. *Supplement*. Leipzig, 1776; J. J. Winckelmann. *Description des Pierres Gravées du Feu Baron de Stosch*. Firenze, 1760; T. Cades. *Impronte di Monumenti Gemmarj. Centurie I–IV*. Instituto di Corrispondenza Archeologica, 1829; T. Cades. *Impronte di Monumenti Gemmarj. Centuria V–VI*. Instituto Archeologica, 1835.

3 D. Trier. *SAUR. Allgemeines Künstlerlexikon. Der Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*: Bd. 15. Leipzig, München: 1997, 484.

4 T. Cades. *Impronte di Monumenti Gemmarj. Centuria V–VI*. Instituto Archeologica, 1835, 1.

Fotod Andres Tennus

◆ **Hermest kujutav gemmivaland Tommaso Cadese kogust Tartu Ülikooli Kunstimuuseumis.**

◆ **Gem casting depicting Hermes from Tommaso Cades' collection at the Art Museum of Tartu University.**

◆ **Форма для геммы, изображающая Гермеса, из коллекции Томмаса Кадеса в Художественном музее Тартуского университета.**

kaks esimest köidet, 1834. aastal kolmas ja neljas köide ning 1839. aastal viies ja kuues köide. Valandite valmistamise ja kontrollimise eest vastutasid arheoloog Eduard Gerhard (1795–1867) ja kunstiteadlane August Kestner (1777–1853), kuid ka kivilõikaja Tommaso Cades ise. Seitsemes *centuria*⁵, mis ilmus alles 1868. aastal arheoloog Wolfgang Helbigi (1839–1915) ja kivilõikaja Antonio Odelli ühistööna, on TÜ Kunstimuuseumil puudu⁶.

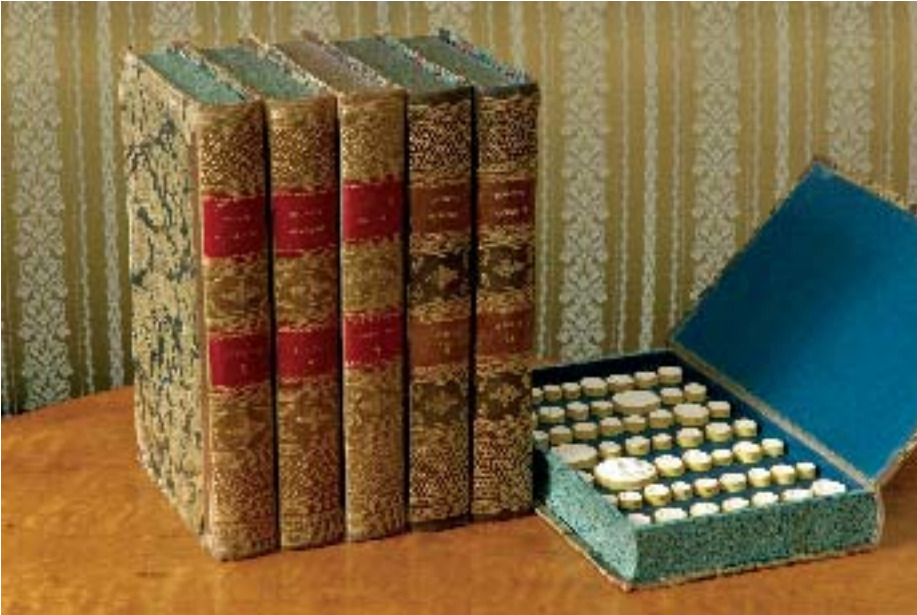
Selle valandikogu kuuest raamatukujulisest kahepoolsest marmoreeritud kaantega karbis osteti muuseumile neli Leipzigit 1837. aastal ja kaks kohalikult Raadi mõisnikult K. E. von Liphartil 1857. aastal. 600 kipsist valatud ning papist kuldäärega gemmi on pakitud karpidesse sajakaupa⁷. Kuna gemmimaailmas liikus palju antiiksete gemmide võltsin-

5 Ld k sadakond; igas karbis on 100 valandit.

6 V. Kockel, D. Graepler. *Dactyliontheken. Götter und Caesaren aus der Schublade. Antike Gemmen in Abdrucksammlungen des 18. und 19. Jahrhunderts*. München: Biering & Brinkmann, 2006, 26, 177.

7 Vt ka I. Kukk, L. Laiverik, I. Sahk, J. Tiisvend, K. Valk. *200 aastat Tartu Ülikooli Kunstimuuseumi. Valikkataloog*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006, 108.

- ◆ Tommaso Cadese gemmivalandite kogu *Impronte Gemmarie*.
- ◆ Tommaso Cades' collection of gem castings *Impronte Gemmarie*.
- ◆ Коллекция форм для геммы *Impronte Gemmarie* Томмасо Кадеса.

guid, siis kogu juurde kuuluva kataloogi järgi on originaalgemmide tõepärasust kontrollinud spetsialistid. Lisaks gemmi kujutise kirjeldusele on avaldatud ka materjal, millest on valmistatud originaalgemm⁸.

Gemmivalandite väljaande *Impronte Gemmarie dell' Instituto* peatähelepanu on koondatud kividele, mis on taasavas-tatud ja välja kaevatud etruskide matmispaikadest. Vastavalt sellele on kataloogis *Impronte di Monumenti Gemmarie* antud ka viie esimese *centuria* alapealkirjad: 1. Etruskide intaljod, kangelased jm teemad; 2. Jumalad ja igapäevaelu; 3. Etruskide gemmid, kangelased jm teemad; 4. Jumalad ja igapäevaelu; 5. Etruskide tööd, kangelased jm teemad.

600 gemmist umbes kolmandik on avaldatud koos pildi ja kirjeldusega ka Adolf Furtwängleri kataloogis⁹, mida peetakse üheks autoriteetsemaks ja põhjalikumaks kivilõikekunsti käsitlevaks väljaandeks. Furtwängleri dateeringu järgi on Cadese kogus mitmeid arhailisi kreeka ja foiniikia gemme (7.–6. saj eKr), millel on kujutatud mütoloogilisi olendeid (nt Minotaurus, Medusa jt), kangelasi, deemoneid, loomi ja inimesi.

Suurel hulgal on esindatud etruski päritolu skarabeused (6. saj eKr), millel 8 Vt ka Cades 1829; Cades 1835.

9 A. Furtwängler. *Die antiken Gemmen. Geschichte der Steinschneidekunst im klassischen Altertum*. I–III Bd. Leipzig, Berlin: Giesecke & Devrient, 1900.

on sageli lisaks iseloomulikule mardikakujule kujutist ümbritsev viirutatud raam. Skarabeusekujuliste gemmide hulgas on ka *a globolo* stiilis ehk ümarpärlõikes kive, mille kujutis on lihtsustatud ning puuduvad detailid. Skarabeustel on kõige enam kujutatud inimesi – sõdalasi, ratsanikke, atleete, jahimehi, kuid ka mütoloogilisi tegelasi, kangelasi¹⁰ ning üksikuid jumalate kujutisi. Loomi näeb neil varastel gemmidel vähe, peamiselt esinevad nad koos inimestega.

Kreeka hellenistliku aja (3.–1. saj eKr) ning Rooma keisririigi aegsete kivide jäljendeid iseloomustab teemade rohkus: jumalad, kangelased, mütoloogilised motiivid, portreed jm. Rooma portreekunsti uurimises on gemmidel nagu ka müntidel oluline koht. Cadese väljaandes näeme 4. ja 6. karbis Rooma portreede tsikleid. Kujutatud on näiteks keisreid Augustust, Tiberiust, Claudiust, Marcus Tullius Cicerot ja Traianust.

Ka teisi valandeid on püütud teemade kaupa klassifitseerida. Esimene karp algab näiteks Athena piltidega, suurema tsükli järgnevad Heraklese ja loomade (emis, metssiga, hirv, koer, kukk) kujutisega valandid. 2., 4., ja 6. karbis leiduvad suuremad tsüklid valanditest Erosegaga: Eros delfiinidega, kitaaraga, liblika ja

10 Heraklese kujutisega gemmidest on kirjutanud A. Allikas-Hallikas oma bakalaureusetöös *Glüptika antiikajal. Heraklese temaatikaga gemmid Tommaso Cadese gemmivalandite kogus*. Tartu: klassikalise filoloogia õppetool, 2001.

lilleõiega, lootoseõiega, pantrinahaga jt. Võrreldes Ph. von Stoschi koguga, mis sisaldab üle 3000 valandi, ei ole Cadese kogu nii selgepiiriliselt klassifitseeritud. Stoschi kogu puhul näeme gemmide jaotamist kaheksasse klassi¹¹ ja seda ka kogu juurde kuuluvas J. J. Winkelmanni koostatud kataloogis.

Kokkuvõtteks

T. Cadese kogu *Impronte Gemmarie* ei ole oma 600 valandiga kuigi suur, võrreldes näiteks Lipperti ja Stoschi koguga, kus valandite arv ulatub üle 3000. Samas on väljaandes komplekteeritud erinevate ajastute, stiilide ja teemadega valandeid, mis teeb kogust suurepärase õppe-materjali. Ka kogu vormistus on võrdlemisi lakooniline: lihtne kahe poolega raamatukujuline marmoreeritud kaantega karp. See annab tunnistust sellest, et tegemist on pigem õppeotstarbelise väljaandega kui toakaunistusega¹².

Jaanika Tiisvend on Tartu Ülikooli Kunstimuuseumi koguhoidja.

Impronte Gemmarie, a collection of gem castings made by Tommaso Cadese, which is displayed at the Art Museum of Tartu University, comprises castings from different eras, in varied styles and within a wide range, which makes the collection a magnificent source of study material. The collection is presented rather laconically: 600 plaster cast gems with golden edging have been packed into book-shaped boxes by the hundred.

Коллекция изготовленных Томмасо Кадесом форм для отливки геммы Impronte Gemmarie из Художественного музея Тартуского университета включает в себя формы разных эпох и стилей, что делает коллекцию отличным учебным материалом. Оформление коллекции относительно лаконично: 600 гемм, отлитых из гипса, упакованы в коробки наподобие книг, в каждой по 100 штук.

11 1. Egiptuse ja Vana-Pärsia kivid (hieroglüüfid, Isis ja Osiris jm). 2. Kreeka, Etruuria ja Rooma mütoloogia ja religioon (Saturnus, Kybele, Jupiter jm). 3. Mütoloogiline aeg ja Trooja sõda. 4. Pärsia, Kreeka ja Rooma ajalugu. 5. Mängud, peod, nõud, sümbolid. 6. Laevad, meresõit. 7. Loomad. 8. Abraxas, Orient, uusaeg.

12 Gemmivalandite kogusid vormistati ka seinapiltide ja ilukastidena, mida kasutati ruumikujunduselementidena.

Eesti Ajaloomuuseumi vanim kollektsioon – Burchardi kogu sai täiendust

Eve Ellermäe-Reimets

Tundub pisut uskumatu, ent allpoolkirjeldatu annab tunnistust sellest, et ka vanimad kogud võivad täieneda.

Nimelt andis 2005. aasta suvel Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu baltika ja haruldaste raamatute osakond Eesti Ajaloomuuseumile üle hulga dokumentaalmaterjale, mille läbivaatamise ja arvelevõtmise käigus – üllatus-üllatus! – ilmus päevavalgele hulk seni kaotsis olnud dokumente, mis kuuluvad Eesti Ajaloomuuseumi vanimasse, 1802. aastal alguse saanud, arsti, apteekri ning muinsustekoguja Johannes VIII Burchardi (1776–1838) kollektsiooni *Mon Faible*¹. Kokku sai neid koguni 24. Peamiselt oli tegu vastavalt Burchardi enda liigitusele „ürikutega“ (*Urkunden*) alla käivate dokumentidega, mis olid kohati isegi veel originaalümbristes. Ilmselt olid nad raamatukokku sattunud 1950. aastal Provintsiaalmuuseumi varade jagamise käigus.

Üks pilkupüüdvamaid dokumente on kahtlemata kullatud reljeefsest papist kaantega araabia tähestikus aabits, kus ka osa teksti on ilmestatud värvide ning kullatiseega. Esteetilisest vaatepunktist võiks mainida veel türgi vanade merkaartide skemaatilisi jooniseid koos kõrvalasuvate türgikeelsete seletustega, Napoleon Bonaparte sugupuud ning admiral Nelsoni sarkofaagi joonist. Eksotikast väärivad äramärkimist Türgi sultani määrus turbani sidumisviisi muutmise kohta, niisamuti „mõned ehtsad hiina paberi lehed tähtedega Kiachtalt“, „kollane ja valge siidipaber Koreast“ ning hiina meditsiinis kasutatavate medikamentide nimekiri

1 Burchardi kogu ning selle tekkeloo kohta vt lähemalt Eesti Ajaloomuuseumi kogumikku „*Mon Faible*’ist ajaloomuuseumiks“ (2002), mis sisaldab ka kollektsiooni kataloogi publikatsiooni ning 1822. aastal Johannes VIII Burchardi poolt oma kogu põhjal koostatud näituse kataloogi; samuti Eve Peetsi artikleid ajakirjas *Muuseum* (nr 1 (10), 2001 ning nr 1 (14) 2003, lk 32–34) või <http://www.eam.ee>. Eve Peets on kasutanud nimekuju *Burchart*, mina aga *Burchard*. Põhjuseks on asjaolu, et ka Johannes VIII Burchard ise kasutab kord üht, kord teist varianti. Eksisteerib veel kolmaski – *Burchardt*.

koos saksakeelsete vastetega.

Ajaloomuuseumi numismaatiku Ivar Leimuse tähelepanu köitis Eduard Philipp Körberi koostatud Tallinnas vermitud müntide kataloog, mille publikatsioon ilmus käesoleval aastal. Kunstiajaloolastele võiks olla huvipakkuv Carl von Ungern-Sternbergi valduses olnud kunstiteoste loetelu.

Leidub ka üht-teist, mis illustreerib niihästi ajastut kui museoloogia arengu- teid – vaevalt et võtaksime tänapäeval kõhklematult oma kogudesse arvele šabloonilille joonistamiseks, prantsuskeelse ülevaate türgi kalendrist, näited erinevate orientaalsete tähestike kohta või väljakirjutused mõnest entsüklopeediast... Tõsi küll, mitte lihtsalt väljakirjutused, vaid egiptuse usundi surnutekohtu kirjelduse koos käsitsi kopeeritud illustratsioonidega: ilmselt otsis hr Burchard infot oma Egiptuse muinsuste kohta ning kataloogis numereerituna oli see vajaduse korral kõige hõlpsamini leitav. Nii täiendavad ja ilmestavad ülejäänud väljakirjutusedki osalt juba eelnevalt olemasolevaid

esemeid ning dokumente ning näitavad kollektsiooni koostaja huvivälja ning silmaringi.

Huvitav on veel asjaolu, et osa dokumente on Johannes VIII Burchard küll numereerinud, ent ei ole kataloogi sisse kandnud (vahe on koguni 20 ühikut) – arvatavasti ei jõudnud ta kõike kogutud kataloogida.

Eesti Ajaloomuuseumi kauaaegne peavarahoidja Eve Peets lõpetas ajakirjas *Muuseum* (nr 1 (14) 2003) ilmunud ülevaateartikli Johannes VIII Burchardi kollektsiooni *Mon Faible*’i põhjal koostatud näitusest sõnadega: „Kes teab, äkki kuuleme veel kunagi Burchartitest?“ Nagu näha, ongi tema sõnad tänaseks päevaks täide läinud.

Jääme ootama uusi üllatusi.

Eve Ellermäe-Reimets on Eesti Ajaloomuuseumi arhiivkogu hoidja.

In the summer of 2005 the Baltica and Rare Books Department at the Academic Library of Tallinn University handed over a great number of documents to the Estonian History Museum. In the course of reviewing them 24 documents that had been missing up to then came into the daylight. These documents constitute a part of the Mon Faible collection, the oldest at the Estonian History Museum, which was started in 1802 and belonged to Johannes VIII Burchard (1776–1838), a doctor, chemist and heritage collector from Tallinn.

Foto Tõnis Liibek

◆ Johannes VIII Burchardi kollektsiooni *Mon Faible* kuuluv türgikeelne aabits. 19. sajandi esimene pool.

◆ ABC book in Turkish from Johannes VIII Burchard's collection *Mon Faible*. First half of the 19th century.

◆ Тюркоязычная азбука из коллекции *Mon Faible* Йоханнеса VIII Бурхарда. Первая половина XIX в.

Museoloogia ja ajalugu

ICOFOMi aastakonverents Argentinast

Piret Õunapuu

Sellise pealkirja all toimus oktoobri alguses 29. ICOFOMi aastakonverents Argentinast. ICOFOM on museoloogia alaorganisatsioon ICOMi raames. Kauge Argentinast oli toimumispaigaks valitud seetõttu, et Ladina-Ameerikas on ICOFOMil palju liikmeid ning nad moodustavad lausa omaette organisatsiooni ICOFOM LAM.

Aktiivne tegevus toimus konverentsil terve nädala jooksul, algul kuulsas ülikoolilinnas Cordobas, hiljem väikeses Alta Gracias.

Üldisest teemast lähtuvalt olid vaatluse all eelkõige ajaloo seonduvad küsimused nagu ajalugu ja selle esitamine muuseumis, museoloogia ja ajaloo dialoogi vajalikkus. Saksa Ajaloomuuseumi direktori dr Hans-Martin Hinzi väga huvitav ettekanne arutles Saksa ajaloo 2000 aasta pikkuse perioodi esitamisel kerkinud küsimuste üle. Kas ja kuidas on üldse võimalik objektiivset ajalugu eksponeerida? Kes teab tõde ajaloos? Saksamaa on selle

küsimuse filosoofiliseks lahtiarutamiseks väga paras paik. Saksa Ajaloomuuseumi ekspositsiooni valmistas pikka aega ette suur rühm teadlasi, kes võttis endale ka kollektiivse vastutuse muuseumis esitavas osas. Muuseum konstrueerib inimese mälumudelid, vastutus on tohutu.

Elava diskussiooni kutsus esile muuseumi defineerimise vajalikkus. Põhiküsimus, kas ICOM üldse vajab uut muuseumi definitsiooni, leidis positiivse vastuse. Praegune definitsioon on ligi 30 aastat vana ja selle aja jooksul on muutunud nii maailm kui muuseumid selle sees. Iga definitsioon sõltub ühiskonna kontseptsioonist ja muuseumil ei saa olla ilmselt ühist ja universaalset definitsiooni. Kriteeriumid, mille alusel saaks seda koostada, on täiesti erinevad. Selles kontekstis kerkib kõigepealt üles küsimus, kas museoloogia on teadus. Kui jah, siis vajab ta teaduslikku defineerimist, mis on hoopis midagi muud kui muuseumi defineerimi-

ne näiteks potentsiaalsetele rahastajatele. Lisaks teaduslikule definitsioonile vajame ka praktilist. Järgmisena hakkavad oma rolli mängima erinevused maade vahel jne. Lähtuma peaks sellest, mis meid ühendab, ja see on ICOM. ICOM on universaalne ja seetõttu peab olema universaalne ka definitsioon. Pika ja filosoofilisi kalambuure täis arutelu (juhtis dr Martin R. Schärer Šveitsi Toidumuuseumist) jooksul said kõik kindlasti targemaks, aga uut definitsiooni ei sündinud. Võeti vastu otsus, et selles küsimuses tuleb pöörduda terminoloogia spetsialistide poole ja jõuda nendega koos parima lahenduseeni.

Minu jaoks oli eriti huvitav rahvusmuuseumide (*national museum*) eksistentsi küsimus. Norralase Marc Maure'i avalduse peale – unustage ära *national*, seda ei ole enam, meil on positiivne globaliseerumine! – tekkis tõeline tunnete torm, mis lõppes hääletusega, kus selgelt võitsid rahvusmuuseumide pooldajad (mina loomulikult nende hulgas).

Muuseumi eetika valdkonnas küttis kirgi üles nn muumiate küsimus. Inimõiguslased on üheselt inimsäilmete eksponeerimise vastu ja selline suund muutub kogu maailmas järjest valdavamaks. Päevakohane ongi teema just Argentinast, sest Andidest leitud kolme inka muumiat ei ole siiani eksponeeritud Saltas asuvas *Museo de Arqueología del Alta Montaña*'s väljast tuleva tugeva vastuseisu tõttu. Õnnestus selles muuseumis käia – seal on suurepärase ekspositsiooni arheoloogilise ekspeditsiooni tulemustest, mille käigus leiti ülevalt mäetipult kahe lapse ja ühe noore naise muumiad, kes olid 600 aastat tagasi ilmselt saadetud teise ilma suhtlemaks sealpoolsusega. Näitusel on iga pisiasi, mis muumiate juurest leiti, puuduvad ainult muumiad. Argentina avalikkus tahab näha oma mineviku esindajaid, mitmed inimõiguste organisatsioonid on aga otsustavalt sellele vastu astunud. Praegu ripub küsimus õhus.

Ei ole võimalik tutvustada kõiki teemasid, mis selle seitsme päeva jooksul arutati. Kokkuvõtteks võib tõdeda, et muuseumid muutuvad praeguses ajas järjest teaduslikumaks ja tõsimeelsemaks. Küsimused on, kuidas visualiseerida abstraktseid nähtusi, konstrueerida mikroajalugu, täita teadmistega „tühi küllastaja“. Meil maad võttev suund meelelahutuslikkuse poole ei väärinud isegi arutamist.

Piret Õunapuu on Eesti Rahva Muuseumi teadur-kuraator ja Eesti Muuseumiühingu esimees.

Foto Piret Õunapuu

- ◆ India professor Anita Shah näitusel, mille ta koostas oma kodumaa pulmakommetest.
- ◆ Indian professor Anita Shah at the exhibition which she compiled of the wedding customs of her country.
- ◆ Профессор из Индии Анита Шах на выставке, составленной ею по свадебным обрядам родной местности.

Õppereis Soome Põllumajandusmuuseum Sarka

Ell Vahtramäe

Põhjanaanabrite professionaalsed muuseumid on kogude komplekteerimise, säilitamise, restaureerimise ja eksponeerimise poolest Euroopas arvestataval tasemel ja Eesti muuseumikorraldusest sammukese ees. Õppereisi eesmärk oli saada infot, millest on Soome muuseumid lähtunud oma kogumispoliitika koostamisel, millised on nende kogemused kogude restaureerimisel ja konserveerimisel. Küllastati erineva suunitlusega põllumajandusmuuseumide, aga ka eri tasandi muuseumide (maakonnamuuseumid, külamuuseumid, teemamuuseumid).

Külalastatud muuseumidest oli üks kaasaegsamaid ja atraktiivsamaid Soome põllumajandusmuuseum Sarka Loimaal, 150 kilomeetri kaugusel Helsingist. Muuseumi nimi *Sarka* tähendab eesti keeli põllusiilu.

Soome põllumajandusmuuseumiga Sarka oli Eesti Põllumajandusmuuseumil juba eelnevalt sidemeid. Tuttavaks saadi selle aasta algul rahvusvahelisel messil Matka 2006 Helsingi Messikeskuses. Sama aasta mais Eesti Põllumajandusmuuseumis Ülenurmel toimunud teaduspäevale olid oodatud ettekannetega oma muuseumi tegevusest ka Sarka direktor Juha Kuisma ja näituste osakonna juhataja Mia Juva. Jutu järgi tundus soomlaste muuseum hoomamatuna: 1000 m² ekspositsioonipinda, kaheksa meetri kõrgune näitusesaal, suured põllutöömehed lakke riputatud, maaelu kõikvõimalikud aspektid ühtses terviklikus püsinäituses välja toodud. Ja me saime seda kõike oma silmaga näha! Järgnevalt keskendumuljetele Sarkast, lisaks taustateadmised ettekannetest 8. mail 2006 Ülenurmel.

Sarka avati külalastajatele 1. juunil 2005. Pidulikule avamisele eelnes aastatepikkune töö, abiks olid Loimaa Selts, Varsinais-Suomi muuseumitöötajad ning arvukalt vabatahtlikke erakolleksionääride ja muuseumihuviliste hulgast. Eksponaate on kogutud selle arvestusega, et Loimaal avatakse kunagi veel ka põllumajandusmasinate muuseum.

Muuseumihoone projekt on Sarlotta Narjuselt ja Antti-Matti Siikalalt. Arhitektide meeles mõlkus modernne muu-

Foto Ell Vahtramäe

seum, mis arhitektuuriliselt toetub vanadele traditsioonidele ning maastikule. Peeti silmas, et muuseumit ümbritsev maastik oleks osa muuseumi väljapanekust, justkui aastaegade rütmis vahelduv omaette näitus.

Näitusemaja proportsioonide paikapanelisel lähtuti erinevatest mõõdupuudest, näiteks on arvestatud, et hoonesse saaks sisse sõita kaasaegse kombainiga, kandetalad aga peaksid vastu traktori raskusele. Projekteerimisel on arvestatud muuseumi võimaliku laiendamisega. Sarka on mõeldud kompleksi peahooneks, millele võib vajadusel lisanduda kõrvalehitis.

Muuseum on ehitatud peamiselt savitellistest, sest Loimaa on juba vanast ajast tuntud punasavi piirkond, kus on ka pikaajased tellisetootmise traditsioonid. Hoone on kahekorruseline. Alumisel korrusel paiknevad näituseitiib, hall, konverentsiruumid Rehi ja Tare, kantselei, kohvik-restoran ja muuseumipood. Teisel korrusel on kolm teadustöötajate kabinetti, muuseumi raamatukogu, personali puhkeruum ning ventilatsioonimasinaruum.

Püsinäituse stsenaariumi autor on dotsent Kirsti Manninen. Näituse visuaalse teostuse taga on kujundaja Seppo Korkeila. Toeks näituse loomisprotsessile moodustati sisulise külje eest vastutav tööühik, mille liikmeina tegutses erinevate alade spetsialiste, kirjanikke,

6.–13. septembrini 2006 korraldas Eesti Põllumajandusmuuseumi Edendamise Selts Põllumajandusministeriumi toetusel muuseumitöötajatele õppereisi Soome. Kahes artiklis vaadeldaksegi Soome põllumajandusmuuseumi Sarka ja piimandusmuuseumi.

◆ Soome põllumajandusmuuseum Sarka.

◆ Sarka, the Finnish Museum of Agriculture.

◆ Финский сельскохозяйственный музей Сарка.

filmistsenariste, kuid mitte ühtegi muusikoloogiat, ajaloolast ega põllumajandusega tegelevat isikut. Näituse tehniliste lahenduste loomisse tööühik ei sekkunud, siin usaldati näitusekujundaja arvamust.

Tavaliselt lähtutakse näituse koostamisel olemasolevatest esemetest. Sarka *Aastaring* kujunes vastupidi: kõigepealt sündis põllumehe aastaringsetel töödel põhinev käsikirja, kuhu stsenaarium oli sisse kirjutatud nn ideaalesemed, ning seejärel asuti kogusid stsenaariumi vaatenurgast läbi vaatama.

Püsinäitus jaotub kaheks osaks. Hallis paikneb *Aja kuluks* nimetatud maketisari, mis on sissejuhatus püsinäitusele, kuid toimib ka täiesti iseseisva väljapanekuna. Maketisarjas on seitse ajatasandit, kus jälgitakse Lääne-Soomes paikneva kujuteldava Sarkajõe küla elu. Käsitlus algab pronksiajast ja jõuab välja aastasse 2000. Nupule vajutades käivitub igale ajatasandile vastav helitaust: pronksiaega iseloomustab härgade mörin ning põleva aalema pragin, keskajal kaigub koolipoiste kirikulaul. Need seigad, millele tahetakse juhtida vaatajate tähelepanu, on maastikule märgitud lampidega. Maketi hämmastav meisterlikkus ning mitmed leidlikud detailid aitavad selgitada kogu Soome ajaloo põhipunkte. Aja kulgu täiendavad tekstid paiknevad maketti uuriva külalastaja selja taga.

Suurema osa 1000 m² hallist võtab enda alla püsinäituse teine osa, mida üles-

Foto Eil Vahtramäe

- ◆ Vaade Sarka ekspositsioonile: talvine kalapüük.
- ◆ View of Sarka exposition: winter fishing.
- ◆ Вид на экспозицию музея Сарка: предметы зимней рыбалки.

Foto Malle Palm

- ◆ Pelikki, Sarka külastajate lemmik.
- ◆ Pelikki, a favourite of Sarka visitors.
- ◆ Пеликки, фаворит посетителей музея Сарка.

ehituse järgi nimetatakse *Aastaringiks*. Külastaja liigub kahe ajatasandi vahel: need on nn traditsioonilise põllumajanduse ja mehhaniseeritud põllumajanduse ajajärgud. Lisaks aastaegadele on näitusel põhjalikum infot sisaldavaid seksioone, nagu näiteks maajagamist ja põljaludest jutustav seksioon; *Leiva-*

kõrvane, mis tutvustab põllumajanduse lisaelatusallikaid; *Vastlad* koos liumäega; *Lõim*, mis näitab naiste käsitöötraditsioone, jne. Seksioonide värv muutub vastavalt teemale. Valdav teema aga on koos aastaegade vahelduvad maatööd ja nendega seotud rikas kombestik. Päevasammasteks nimetatud valgussambad on

näitusesaali paigutatud nii, et need räägivad aastaringiga seotud olulistest murdepunktidest. Nendes valgussammastes põimuvad uskumusi sisalduvad ütlemsed rahvakalendri tähtpäevadest rääkivate tekstidega. Aastaegade vaheldumist rõhutab valgus- ja helitausta muutumine. Näituse tekstid ja teemaga seonduvad illustratsioonid on eksponeeritud taustavalgustusega pleksiklaasil.

Eriefektidena on rikkalikult kasutatud heli- ja videosalvestisi ning makette, mis piltlikustavad näiteks tuule- ja veeenergia, maaparanduse ja karjakasvatuse arengut, lüpsimasinate kasutamist ja põllumajanduslikku isemajandamist. Maketidest väärib eraldi esiletõstmist Pelikki – külastajate lemmikuks saanud ja vaat et muuseumi maskoti seisusse tõusnud plekklehm. Elusuuruses Pelikki ja lüpsijaama abil piltlikustatakse lõbusalt ja interaktiivselt nii masinaga lüpsmist kui mäletseja mitmejärgulist seedimisprotsessi.

Näitusel on leidlikult kasutatud audiovisuaalset materjali. Rekliaamfilmid, filmikatked ja dokumentaalkaadrid lisavad näitusele veel ühe elamusliku tasandi. Nende suurim väärtus on küllap selles, et nende abil on tänapäeva inimesel kergem mõista, kuidas välja pandud esemeid on omal ajal kasutatud.

Igal teemaseksioonil on oma üldine helitaust ja lisaks erinevate eksponaatidega seotud salvestused. Vaheldust pakuvad näituseruumis olevate ehitiste, nagu piimapuki, harrastustöötare, küüni, rehe, veski, sauna sisse loodud helimaailmad, kus kuulab töestisündinud lugusid neid läbielanud inimeste esituses.

Püsinäitus tervikuna on hoolikalt läbi mõeldud ja kuigi külastajale antava informatsiooni hulk on suur, ei väsitä see muuseumi väisajat. Rõhkusid on võimalik nihutada vastavalt publiku eale või soovidele: ekspositsiooni saab esitleda nii teaduskeskusena kui maaelu nostalgilise meenutusena ja, miks mitte, elamust pakkuva kunstietendusena, meile, muuseumitöötajatele aga kaasaegse ekspositsiooni loomise võimalusena.

Lisaks ekspositsiooni tutvustamisele olid Sarka töötajad varmad meiega kogemusi vahetama ja rääkima muuseumitöö kõõgipoollest ning võisime heita pilgu tavakülastaja jaoks suletud ruumidesse. Saime teada, et muuseumi kollektsioonid paiknevad uuest muuseumihoonest 12 km kaugusel kahes hallis ning Loimaa linnalt renditud ruumides hoitakse muuseumi arhiivi (hoidlaid me ei külastanud). Kogusid täiendatakse peamiselt annetuste teel.

Kuigi muuseum on alles noor, on välja kujunenud annetajate võrgustik, kuhu kuuluvad nii suured ettevõtted ja organisatsioonid kui ka üksikisikud. Muuseumi kodulehekülje külastaja leiab erinevaid võimalusi, kuidas anda oma panus muuseumi hüvanguks.

Sarkas on alaliselt ametis üheksa inimest, hooajal värvatakse töötajaid juurde. Sama teevad ka teised Soome muuseumid. Erinevalt paljudest Soome muuseumidest, mis kasutavad kogude säilitamisel restaureerimiskeskuste spetsialistide abi, on Sarkal oma restauraator.

Sarka oli üks paljudest õppereisil külastatud muuseumidest, kuid oma modernse, hästi läbimõeldud ja teostatud ekspositsiooni poolest kindlasti meelde jäävamaid ja ka õpetlikemaid.

Ell Vahtramäe on Eesti Põllumajandusmuuseumi teadussekretär.

In September 2006 the Estonian Museum of Agriculture organized a study trip to Finland. Among the museums visited one of the most modern and attractive ones was Sarka, the Finnish Museum of Agriculture in Loimaa, 150 kilometres from Helsinki. Sarka opened for visitors on June 1, 2005. The permanent exposition is divided into two parts. The model series with seven time levels reflects life in an imaginary Sarkajoe village located in West Finland. The majority of the space in the 1000-square-meter hall is under the other part of the permanent exposition, which by its structure is called "Annual Circle". The visitor can move between two time levels: the eras of the so-called traditional and mechanized agriculture.

В сентябре 2006 года Эстонский сельскохозяйственный музей провел учебную экскурсию в Финляндию. В числе посещенных музеев был один из моднейших и аттрактивнейших музеев Финляндии Сарка в Лоймаа, в 150 км. от Хельсинки. Музей Сарка был открыт для посетителей 1 июня 2005 г. Постоянная экспозиция состоит из двух частей. В макетной серии, подразделенной из семь периодов, прослеживается жизнь деревни Саркайое, расположенной в Западной Финляндии. Большую часть зала площадью 1000 м² занимает второй раздел экспозиции, по своей концепции получивший название «Годовой календарь». Посетитель движется здесь между двумя временными уровнями: это традиционное сельское хозяйство и механизированное сельское хозяйство.

Soome piimandusmuuseumid

Mai Kukkk

Tutvusime sügisesel õppereisil lähemalt Soome kahe piimandusmuuseumiga – Valio Meiereimuseumiga Saukkolas ja Ida-Soome Meiereimuseumiga Parikkalas.

Valio kontsern alustas kogumistööga 1960. aastate alguses, mil väikeseid meiereisid hakati sulgema. Seadmete komplekteerimisega jõuti lõpule 1978. aastal ning 1980. aastal avati Helsingis esimene

Soome piimandusmuuseum. Kõik väikesed meiereid tegelesid kogumistööga piimandusmuuseumi jaoks. 1986. aastal ostis Valio kontsern Nummi-Pusila vallas Saukkolas vana meiereihoone, mis restaureeriti täielikult ning avati külastajatele 1989. aastal. Juugendstiilis meiereihoone on ehitatud 20. sajandi alguses. Muuseum on kahekorruline. Esimesel korrusel on jäädvustatud meierei sisseseade. Idee oli

Fotod Mai Kukkk

- ◆ Valio Meiereimuseum Saukkolas.
- ◆ Valio Dairy Museum in Saukkola.
- ◆ Музей масло-молочного хозяйства Валио в Сауккола.

kujundada see nii, et tekkiks mulje, nagu oleks inimesed just lõpetanud oma tööpäeva meiereis, koristanud töökoha ning läinud koju. Esimesel korrusel võetakse piim vastu, kooritakse, pastöriseeritakse, valmistatakse võid ja juustu ning pakitakse võid. Katlaruumis on isegi kasehalud käru peal valmis justnagu oodates katlakütjat tööle. Muuseumis on täiuslik laboratoorium, mis jättis mulje, et võiks kohe hakata analüüse tegema. Laboratooriumi sissestades pärines aastast 1930–1960. Teine korrus andis ülevaate väikemeiereide esemetest ning hõlmas kogu Soome piimanduse ajalugu.

Üldjoontes on Imavere ja Saukkola piimandusmuuseumi väljapanekud sarnased, kuna piimanduse ajalugu mõlemas riigis oli küllaltki sarnane. Mõlemad eksponeerivad esimesel korrusel autentset töötavat meiereid ning teisel korrusel vitriininäitusena kogu riigi piimanduse ajalugu. Suurim ja kadedakstegev erinevus Eesti ja Soome muuseumi vahel on soomlaste säilinud esemete küllus. Samas olid kõik need esemed näitamiseks välja pandud, mis tekitas kohati kaose. Erinevalt meist on Soomes säilinud rikkalik valik juustutöötlemise seadmeid. Et ka Soomes ei olnud juustu- ning võimeistreid, nii sattusid peaaegu üheaegselt nii Soome kui Eestisse Šveitsi juustumeistrid.

Saime mõtteainet, miks mitte teha koopiaid puuduolevatest esemetest. Endisi meiereitöötajaid, kes mäletaksid täpselt meierei tööprotsesse, on tänapäeval juba väheseks jäänud ning üritame siis säilitada kasvõi niimoodi meie kuulsusrikka ja eduka piimanduse ajalugu. Samasugust uhket laboratooriumi me siiski endale muuseumisse tegema ei hakka, sest Eesti meiereides laboratooriumi ei olnud. Meier oli piimatoojatele kõige tähtsam inimene meiereis, ainult teda usaldati. Meier võttis ise piimatoojate piima vastu, tegi piimaproovid ning määras piima rasvasisalduse. Kohustuslik oli kontrollida piimatööstusesse ümbertöötamiseks toodud piima maitse ja lõhna kvaliteeti, määrata piima puhtust vatipuhtuse proovide ja reduktasiproovide alusel vähemalt kaks korda kuus. Vastavalt reduktasiproovi tulemustele määrati piimahind kvaliteediasmetete ja -klasside alusel. Ühte erinevust märkasid veel – kui meil on väljapandud esemed kindlast ajajärgust 1910–1940, siis soomlastel olid esindatud kõik ajajärgud kuni 1970. aastateni.

Teine külastatud piimandusmuuseum, Ida-Soome Meiereimuuseum asutati

◆ **Ida-Soome Meiereimuuseum Parikkalas.**

◆ **Eastern Finland Dairy Museum in Parikkala.**

◆ **Восточно-финский Музей маслопроизводства в Париккала.**

1980. aastal Särkisalmi endises niinimetatud saunameiereis. 2004. aastal toodi see üle Parikkalasse. See on endine väikemeierei, kus tutvustatakse piima koorimist ning või valmistamist 20. sajandi alguses. Kolmes väikeses ruumis on eksponeeritud erinevaid kasutusel olnud käsivõimasinaid ja -separaatoreid, samuti võitunnide kokkupanemise seadet ning võipressi. Ühes ruumis on eksponeeritud meieri elutuba.

See reis oli piimandusmuuseumi töötajatele väga õpetlik ning kasulik. Mis siis muud kui jõudu tööle piimanduse ajaloo edasisel säilitamisel ning jäädvustamisel. *Mai Kukk on Eesti Piimandusmuuseumi teadur.*

An article introduces two Finnish dairy museums: the Valio Dairy Museum in Saukkola and the Eastern Finland Dairy Museum in Parikkala and compares them with the Estonian Dairy Museum.

Статья знакомит с двумя финскими музеями молочного дела, с Музеем масло-молочного хозяйства Валио в Сауккола и Восточно-финским Музеем маслопроизводства в Париккала и сравнивает их с Музеем молочного дела Эстонии.

Mihklipäev Muhu Muuseumis

Tatjana Rahu
Helen Pihl

Suvi on Muhu Muuseumi jaoks kiire aeg – käib palju turiste, peale selle toimuvad muuseumis suviti vabaõhuetendused, simmanid ja muud peasjalikult suvevõõraste meelelahutuseks mõeldud tegevused. Sügisel ja talvel on Koguvus tunduvalt vaiksem ning siis on üks meie tähtsamatest eesmärkidest korraldada kohalikule rahvale ja eriti lastele mõeldud üritusi.

Muhu lasteaia ja Muhu muuseumi vahel on juba mõnda aega valitsenud sõbralik läbikäimine, lasteaed on ikka paar korda aastas muuseumil külas käinud. Viimastel aastatel oleme püüdnud koostööd muuta tihedamaks. Koos lasteaia juhataja Reet Hobustkoppeliga oleme pannud paika plaani, mille kohaselt käivad lasteaialapsed muuseumis igal aastal neli korda: sügisel mihklipäeva pidamas, talvel vana aja jõule uudistamas, vastu kevadet vastla- ja tuhkapäeval ning päris kevadese jääb tutvumine kalapüügiga.

Tänavu sügisel kavandas muuseumi ürituste korraldaja Helen Pihl uuenenud koostöö raames esmakordselt huvitava ja ulatusliku programmi, et koos kohalike lastega sügise algust tähistada, saada teadmisi rahvakalendrist, muuseumist ning vana aja elust.

Sügisprogrammi eesmärkide ja teos-

tuse arutelus osalesid kõik muuseumitöötajad.

Sügisprogrammi põhieesmärgid on:

1. Kasvatada tulevasi muuseumikülastajaid (et ei kaoks järjepidevus).

2. Anda lasteaia- ja algkooliealiste lastele teadmisi rahvakalendrist ja kombestikust: aasta jagunemine rahvakalendri järgi, olulised tähtpäevad, mida sel puhul tehti jne, st püüda säilitada ajaloolist mälu.

3. Võimaldada lastele eakohast käelist tegevust võimalikult lihtsate vahenditega.

4. Anda oma panus, et meie praeguses kommertslikult üleasjastatud maailmas ei kaoks lastes ergas tähelepanu ümbritseva suhtes, loomingulisus ja oma kätega tegemise rõõm.

Ürituse põhirõhk oli mihklipäeval, mis on jüripäeva kõrval üks traditsioonilise taluelu olulisemaid ajaarvamise tähi-seid: lõppes ju mihklipäevaga vanarahval suviste välistööde aeg ja algas talvine tubaste tööde periood.

Programm koosnes kolmest T-st: tervis, teadmised, tegevus. Programmi iga osa eest vastutas üks muuseumitöötaja. Lapsed jagati kolme gruppi ja grupid liikusid kordamööda ühe inimese juurest teise juurde.

Väikese Muhu muuseumi omapära on see, et siin on palju hooneid laiaili suurel maa-alal. Nõnda saib inimesed ja tegevused kõik mööda muuseumiala lahedasti ära jagada. Esimene grupp saadeti peamajja, Tooma talu peretuppa, teine samal ajal kõrvalruumi, rehalasse, kus on vanaaegsete tööriistade väljapanek, kolmas grupp suundus veidi eemal olevasse väikesesse endisaegsesse koolimajja. Iga grupiga tegelemiseks oli mõeldud umbes 30 minutit (väiksemate lastega 20), see on optimaalne aeg, mille jooksul selles vanuses laps suudab uut infot vastu võtta. Ühelt objektilt teise liikumiseks oli ette nähtud viis minutit (väikese kõikumisega minut siia-sinna). Mängude jaoks oli mõeldud 25–30 minutit.

Süsteem toimis hästi. Kui ühe grupiga valmis saime, oli minuti-poolteise pärast teine grupp kohal. Viivitus tekkis alguses ja lõpus vaid transpordi pärast – lapsed tulid kaugelt, neid oli palju ja väikebuss tegi mitu reisi. Näiteks Muhu lasteaia vanem grupp käis peale muuseumiprogrammi lõppu veel Koguva Rannamäel Juhan Smuuli kuhu vaatamas, et bussi tulekuni aega parajaks teha. Väiksematele leidsime tegevust sealsamas õue peal: vaatasime aitasdesse, uurisime talukaevu juures vana puust veeämbrit ja koputasime ämbri pihta, et kuulata, millist häält teeb raud ja millist vana vettinud puu.

Programmi I osa – **tervis**. Kõigepealt räägiti võrdluse loomiseks tänapäevast ajaarvamisest, siis siirduti rahvakalendri juurde. Räägiti olulisematest tähtpäevadest, esivanemate toidulauast. Pikemalt peatuti mihklipäeva toitute juures, kus juures suuremates lastes tekitas elevust vanasõna „Igal oinal oma mihklipäev” tähendus ja sisumuutus. Jutustati mihklipäeva tähendusest talurahvale, selle seotusest aastaringi ja talutöödega. Selle illustreerimiseks sobis hästi Hando Runneli luuletus „Talupoja kalender”. Kuna tegemist oli sügise sündmusega, siis räägiti loomulikult ka sügisandidest ning nende tähtsusest inimese tervisele. Üheskoos käidi ära Tooma talu keldris ning toodi sealt (lasteaia kokatäidide kaasa pandud!) värsket köögivilja.

II osa – **teadmised**. Siin oli juttu sügisestest põllutöödest, eriti viljakoristusest ja leivast üldse. Räägiti austusest leivavilja, viljapõldude ja leiva enda vastu. Lastele näidati erinevaid teravilju – kõrgeks kasvava rukki vihku, okkalist odrapead, kaera- ja nisuterasid. Räägiti erinevate viljade kasutamisest, toitudest, mida vanasti nendest tehti ja mida tehakse tänapäeval. Uuriti endisaegseid tööriistu: käsikivi,

Fotod Reet Hobustkoppel

♦ Sellisesse põnevasse keldrisse ei satu lapsed iga päev. Koos lastega on pildil muuseumipedagoog Tatjana Rahu.

♦ One does not encounter such an old cellar every day.

♦ В такой подвал не каждый день заходишь.

kooti, sirpi. Käidi viljaaidas, vaadati ja katsuti vana aidavõtit – nii suur, raske, kindel. Viljaait oli ju pere rahakott.

III osa – **tegevus**. Meisterdamine. Materjaliks sobis kõik, mida sügisel loodusest võib leida: puuoksad, närtsinud puulehed, tammeterod, pihlakamarjad, kartulid. Juurde jutustati loodusest, selle tähtsusest esivanematele: loodusest tuli toit (marjad, kalad, seemned); ehitusmaterjal (palgid, sammal palgi vahele); loodusemärgid olid inimesele nii kella kui kompassi eest. Tuletati meelde ka säästlikkust (tuld tehti ikka hagudega) ja kuna tegevus toimus vanas koolimajas, siis räägiti suurematele lastele ka vana aja koolitundidest.

Muidugi tuli teksti vastavalt laste vanusele ja vastuvõtvõimele kogu aeg varieerida. Suurematega oli võimalik arutleda ja mõtiskleda maailma imelisuse üle, väikesed olid rõõmsad, kui tundsid porrandit ja kapsast ning arvasid ära mõne mõistatuse.

Kui jutud ja tegevused läbi, korjati kõik grupid avarale muuseumiõuele kokku, söödi värsket kapsast-kaalikat ja mängiti mängu. Näiteks meeldis lastele väga karjapoisikats, mis on algselt leitud eestiaegsest skautide mänguraamatust, kuid tuli tuttav ette ka kohalikele inimestele: tuli hobuselooa alt kükakil nii läbi ronida, et look sulle kaela ei kukuks. Kes tuli katsega toime, see oli valmis karjapoiss;

kes mitte, see pidi veel natuke kasvama.

Palju elevust tekitas talve loitsimine: ühele lapsele pandi valge vaip „lambanahaks” ümber ja tema oli lammas, keda teine vastupäeva seitse korda ümber kivi ajas, ise juurde lausudes: „Lumi, tule maha, lumi, tule maha!” Teised lapsed seisisid „lamba” ja „karjase” ümber ringis, kätest kinni, ning hüüdsid lumesõnu kaasa. See toiming oli vajalik selleks, et tali rutem tuleks ja päästaks karjapoisi tüütust karjaskäimise ametist. Mänguks arendatud kombe kirjeldus on leitud raamatust „Eesti rahvakalender”.

Kolmas mäng oli „Jüripäev – mihkclipäev”. Kui mängujuht hüüdis: „Jüripäev!”, siis pidid kõik kükitama ja hakama jalgu paljaks võtma, kui „Mihkclipäev!”, siis tuli joosta rehalasse varju. Kes eksis, langes mängust välja. Mängu mõtles välja muuseumi varahoidja Eda Maripuu ja selle mõte on kinnistada rahvakalendri kaks tähtsat päeva laste mällu: jüripäev – soe, võid käia paljajalu = suvi; mihkclipäev – külm, jookse tuppa sooja = talv.

Kõige lõpuks võeti lapsed kõik kokku ühte suurde ringi ja sooviti kõigile head. Sellega oli ligikaudu kaks tundi kestnud programm läbi.

Meie sügisprogramm osutus üllatavalt menukaks. Kuuldus sellisest ettevõtmisest levis Muhu lasteaia kaudu mujalegi ja nõnda käisid meil mihkclipäeva

pidamas pea kõik ümberkaudsed lasteasutused: Muhu, Orissaare ja Tornimäe lasteaed ning Orissaare Gümnaasiumi ja Muhu Põhikooli algklassid. Orissaare koolist oli meil õuemuru peal ühekorraga 69 last – rekordarv. Orissaare ja Tornimäe lasteaia lapsed tulid koos, nemad ei tahtnud peale ühisringi ära minnagi, vaid laulsid ja tegid oma ringmänge veel edasi.

Meie programm leidis jätku ka koolielus: muuseumis läbivõetut kasutasid algklasside õpetajad pärastpoole mitmes ainetunnis küll testide, küll mitmesuguste tööde näol.

Muhu Muuseumi järgmine lastele suunatud kava on mardi- ja kadripäevaks. Aga see on juba hoopis uus teema.

Tatjana Rahu on Muhu Muuseumi muuseumipedagoog.

Helen Pihl on Muhu Muuseumi ürituste korraldaja.

Muhu kindergarten has been one of the most long-term cooperation partners for the Muhu Museum. The museum aims at using the off-season time to organise educational programs for local inhabitants, especially children, in order to bring up a new generation of informed museumgoers. In autumn 2006, an extensive pedagogical program centring on the traditions of Michaelmas (Sept 29) was designed and carried out. It comprised three parts: health (traditional nutrition, obtaining of food); knowledge (folk calendar, old farming tools); activity (using natural materials).

Мухуский детский сад – один из долговременных партнёров Мухуского музея. Осенью и зимой, когда заканчивается туристический сезон, одной из главных целей музея является организовать образовательные мероприятия для местных жителей, особенно для детей, чтобы воспитывать в новом поколении сознательных посетителей музея. Осенью 2006 года была разработана и проведена обширная программа к Михайлову дню. Программа состояла из трёх частей: здоровье (традиционная народная пища, добывание пищи); знания (народный календарь, старинное крестьянское хозяйство); действие (использование натуральных материалов).

- ◆ Nii lihtne see lume loitsimine ongi.
- ◆ Making a snow spell is nothing complicated.
- ◆ Колдовать снег – это так просто.

Talutööde päev Kurgjal

Neidi Tõkke

Üks talumuuseumi missioone on hoida esivanemate töösused elavana. Carl Robert Jakobson on öelnud: „... ja kergelt ei või inimene rohkem õnnelik olla kui siis, kui ta oma tööd oma jõudu mööda ära on teinud. Töö hoiab tervet seespidist inimest kokku; ta ei anna temale mitte üksi ihu- vaid ka hingetervist ja jõudu...“

Kuna maatööd on hooajalised ja mitte kõik neid näha ja, mis peamine, ise proovida ei saa, tuli kaksteist aastat tagasi Carl Robert Jakobsoni Talumuuseumil mõtte näidata ühekorruga paljusid talus tehtavaid töid. Kurgja talupäevale oligi alus pandud. 1994. aastal näidati leivategu, pesu rullimist, korvipunumist, kangakudumist, rehepeksu ja erinevaid naiste käsitöid. Aastate jooksul on hulk huvitavaid töid ja tegemisi juurde tulnud. 1998. aastal tähistasime talupäevaga muuseumi 50. aastapäeva. Tänasime neid, kes aastate jooksul on nõu ja jõuga abiks olnud ja pidasime plaane edaspidiseks.

Tänavune talupäev 26. augustil 2006 oli kolmeteistkümnnes ja toimus traditsiooniliselt augusti viimasel laupäeval. Hommik üllatas erilisel kena ilmaga,

mis töötegemiseks nagu loodud. Fordsoni traktor ajas rehepeksumasina käima täpselt keskpäeval. Seejärel läksid lahti ka teised talutööd – muuseumi töömehed lõikasid laastu, koorisid propse, tegid puutööd, õpetasid pistandaia tegemist. Kohal oli sepp väliääsiga, kõik soovijad said proovida sepalõõtsa tallamist ja naela tagumist. Mee vurritamine, rukkikohvi ja kliipudru valmistamine, õlletegu kuuluvad tänaseks kindlalt talupäeva kavva. Naised olid ametis näputööde ja toiduvalmistamisega, lastele oli usaldatud käsikivi, vilja kooditamine ja -rabamine. Proovida sai vildivalmistamist, lõngahaspeldamist, ketramistki. Üks põliseid naiste käsitööoskusi on olnud vöökudumine. Kõlavöö valmistamise oskus on igivana, ulatudes muinasaega. Kirivöö ehk korjatud kirjaga vöö on olnud eesti rahvapärasest tekstiilikunstis eriti armastatud.

Taimedega lõnga värvimist toimetati veski taga suures rauast katlas. Selgus, et sama värviga, ent erineva peitsiga saab ka sootuks erinevat värvi villast lõnga. Käsitöötajaid inspireerisid need looduslikud ja kaunid värvid igatahes.

Leib on olnud inimese põhitoit igipõ-

Foto Ingrid Viire

- ◆ Nii sünnib kirivöö.
- ◆ This is how patterned belts are born.
- ◆ Так изготавливается узорчатый пояс.

listest aegadest peale. Soojad lõhnavad pätsid koos kaapekakkudega tulid ahjust välja ja lasid endid vaid niikaua imetleda, kuipalju kulus aega nende kastmiseks. Puhta valge rätiku alla nad ei jõudnudki, kadudes kiiresti pealtvaatajate suhu ja kotti.

Oleme püüdnud igal aastal pakkuda midagi uut. Sel aastal näitasid kolleegid Eesti Põllumajandusmuuseumist lina- raatsimist ja -lõugutamist. Eesti Piimandusmuuseum oli oma pärusmaal – tehti maitsvat võid ja sõira.

Osta sai naabertaluniku teravilja- ja tervisetooteid, Kurgja mesilaste korjatud mett, Vaike talu kitsejuustu.

Mõne inimese fantaasia ja algatusvõime on üllatavad: omavalmistatud kangastelgedega vaibakudumine tundus lihtne ja need teljed ei võta üldsegi palju ruumi.

Et töötajad ja pealtvaatajad on ka korraliku puhkuse ära teeninud, on tantsijad, lauljad, pillimehed-naised nii oma vallast kui kaugemalt silma- ja kõrvarõõmu pakkunud. Vaadatud on külateatrit ja Pärnu teatri Endla etendusi. Oleme tänulikud Eesti Noorte Viulikoorige, kes aastaid meid ja meie külalisi esinemisega on rõõmustanud. Sel aastal toetas neid folklooriansambel Pillipiigid.

Viimastel aastatel on sel päeval olnud muuseumi sissepääs prii, et keegi ei jääks

Foto Heldur Hiis

- ◆ Rehepeks talupäeval Carl Robert Jakobsoni Talumuuseumis.
- ◆ Threshing on a farm day at Carl Robert Jakobson Farm Museum.
- ◆ Обмолот зерна в Музее-усадьбе Карла Роберта Яковсона.

tulemata, kel huvi. Oodatud on kõik, nii suured kui väikesed. Tore on näha tuttavaid nägusid – mõned talupäevalised on kohal igal aastal. Suurt reklaami tegema ei peagi, üritus on juba tuttav ja helistatakse varakult, kas ikka toimub... Ka töötajaid, kes meil käinud, pole vaja pikalt veenda. Mõningatele neist oleme esitanud igikestva kutse talupäevale. Muuseumi giidid ei unusta talupäevast rääkida aastaringelt muuseumi tutvustades. Tagasivõetud nähtub, et selline reklaam ongi kõige tõhusam lisaks meedias tehtavale.

Avatud olid C. R. Jakobsoni projekteritud hooned – vesiveski, saun, elumaja, laut, rehi, mesipuude maja ja Jakobsoni-eelsetest hoonetest ainsana säilinud ait. Kel talutööd vaadatud, sai tutvuda muuseumi püsiekspositsiooniga, maitses taluaia õunu või ehk kuulas hoopis veskitammi veekohinat... Noortele üllatusi jagus, kaerakile või -kliiputru süües raputas nii mõnigi laps ägedalt pead. Vanadel oli äratundmisrõõmu, tööde juurest kostus: “Aga meie ajal...”; “Kui mina veel noor olin, siis...” See päev on olnud muuseumiperele alati ka kogemuste vahetamise aeg, sest töid on ju Eesti eri paigus erinevat moodi tehtud ja kõik ehedad mälestused kuluvad marjaks ära. Kuni 1997. aastani anti talupäeval üle ka autasud Pärnumaa populaarsemale põllumehele ja kultuuritegelasele. Nüüdseks on see omaette üritus.

Suur töö vajab ka suurt väge. Lisaks oma sulastele-tüdrukutele oleme leidnud tublisid abilisi Pärnu-, Järva- ja Viljandi- maalt. Mõned neist on olnud ametis kõigil talupäevadel.

Et nii omad kui võõrad toidetud saaks, keedeti mitusada liitrit lambalihasuppi ja küpsetati mitukümmend plaaditait karaskit.

Muuseumipere unistus on, et see tore päev ka kunagi filmilindile jäädvustuks, vaatamiseks-õppimiseks neile, kes tulevad meie järel...

Talupäevaga sai läbi suvi ja algasid sügistööd. Nagu vanarahvas ütleb – mihklipäevaks peab nairis koopas, ader aia pääl ja naine tares olema.

Neidi Tõkke on Carl Robert Jakobsoni Talumuuseumi giid-pedagoog.

Soome-ugri ja Eesti Rahva Muuseum

Aleksei Peterson

Eesti Rahva Muuseumi ja meie sugulasrahvaste vahel on otsene ja sisuline side, sest muuseumi põhikirjas on, et ERMi ülesandeks on muuhulgas soome-ugri rahvaste kultuuri kohta ainese kogumine. Sellega alustati kohe peale ERMi asutamist 1909. aastal. Esialgu koguti esemeid suhteliselt tagasihoidlikult. Enne I maailmasõda saadi eksponaate juhuslikelt annetajatelt, näiteks mari esemeid. 1920. aastail soosis ERMi direktor Ilmari Manninen kogumistööd esmajoonel liivi küla-des. Saksa okupatsiooni ajal käsid ERMi töötajad kogumismatkadel vadjalaste ja isurite man. Sõjakeerises ja stalinistlikel aastatel ei suudetud hõimurahvaste kohta eriti märkimisväärset kogudesse talletada. Suurkogumistööd hõimurahvaste juurde alustati 1960. aastal, kui hakati kogusid süsteemselt komplekteerima. Pean silmas seda, et välitöödel käidi komplekselt – andmeid talletati mitte ainult teatmaterjali vaatluse-küsitluse teel, vaid ekspeditsioonidest võtsid osa ka joonistajad ja fotograafid, kes jäädvustasid sugulasrahvaste vanemat, esmajoonel esemelist rahvakultuuri. Samas on leidunud asjatundmatuid inimesi, kes on taunivalt suhtunud muuseumi laiaulatuslikku kogumistöösse, kasvõi volgasoomlaste juures.

Olen aastaid mõtisklenud kontaktist sugulasrahvaste vahel ja tundnud muret Venemaal elavate hõimurahvaste, aga ka eestlaste püsijäämise üle. Oleme väikerahvad ja kõiki, ka meid, ähvardab rahvaarvu vähenemine. Kas see on paratamatus? Vaevalt küll.

Me teame liivlaste ja vadjalaste saastust. Ähvardavalt väheneb karjalaste, vepslaste ja ka teiste Venemaal elavate soomeugrilaste elujõud, eriti puudutab see keele säilimist. Isegi seesuguste suhteliselt suurte rahvaste nagu marid, udmurdid, mordvalased rahvaarv väheneb. Samas on nende rahvaste juurdekasv normaalne. Tegu on hoopiski rahva keele ja kultuuri salakavala, hiiliva kahanemisega, millega kaasnevad negatiivsed välismõjud. Võime küll lausuda, et kõik muutub ja areneb, vana asendub uue elukorraldusega. Väikerahvastel on vaja leida endale tugi kultuuri arendamiseks, suurrahvaste

poliitilise ja ideoloogilise surve vastu, eneseuhkuse tõstmiseks. Kõike seda saab paremini teha, kui hõimurahvad on omavahel rohkem seotud ja teevad koostööd.

Töötanud Eesti Rahva Muuseumis, olen kursis sugulasrahvaste olukorraga viimastel aastakümnetel. Leian, et just meie, eestlased, peame abi osutama, ka riiklikul tasandil, andma hõimurahvastele rahvast säilitava ideoloogia. Eeskätt on vaja Eesti Vabariigi ja teiste soome-ugri rahvaste vahelist koostööd. Käesoleval aastal jõuti niikaugemale, et mais võttis europarlament vastu resolutsiooni, milles juhiti tähelepanu soome-ugri rahvaste halvale olukorrale, samuti koguti üle 11 000 allkirja mari rahva õiguste kaitseks. Juba see näitab, et eestlased pole soome-ugri rahvaid sootuks ära unustanud. Tõsi, pole unustanud, mitte rohkemat. Rõhutan veelkord, et Eesti Vabariigil ja selle asutustel on oluline roll sidemete loomisel idapoolsete hõimurahvastega. Kas on tehtud kõik, pidades silmas tulevikku? Nii mõndagi võib hea meelega meenutada, näiteks Eesti Rahva Muuseumi ja Eesti Kunstiakadeemia ekspeditsioone Venemaa soomeugrilaste juurde. Mõõdunud sajandi teisel poolel ei kogutud sealse rahvakultuuri näidiseid mitte ainult ERMi fondidesse, vaid aidati ka Venemaal asuvatel soome-ugri rahvastel enda muuseumidesse kultuuriväärtusi koguda. ERMi ekspeditsioonidega kaasnesid kontaktid ja koostöölepingud kõikide soome-ugri rahvaste muuseumidega. Selle üks tulemusi oli, et endiste „koduloomuuseumide” asemel võeti kasutusele rahvusmuuseumi nimi. Vahetati näitusi, tihenesid sidemed rahvuskultuuriga tegelevate uurimisasutuste vahel. Kõik see on nüüdseks unarusse jäänud. Nii meist mittesõltuvatest asjaoludel kui ka saamatustest tingituna katkesid kontaktid 1990. aastatel, küll mitte täielikult, aga väga suures ulatuses.

Missugused sidemed on tänapäeval eestlastel teiste soome-ugri rahvastega? Kahtlemata on need olemas. 2006. aasta juunis tähistati Fenno-Ugria taasasutamist. See ühing on teinud palju sidemete loomisel ja korraldamisel soome-ugri rahvastega. Vajalik on Fenno-Ugria in-

Foto Aldo Luud

◆ Eesti Rahva Muuseumi ekspeditsioon Udmurdimaale 1983. aastal.

◆ Udmurt expedition in 1983.

◆ Удмуртская экспедиция 1983 года.

foleht, millest on ilmunud 34 numbrit. Tegu on 12-leheküljelise trükisega, kus kõneldakse mitmel teemal. Olulisem on rubriik „Toimunud ja tulemas“, kus lugeja saab hea ülevaate ettevõtmistest ja üritustest. Infolehest võib leida ka mitmeid informatiivseid ülevaateid. Meeldiv on vaadata mitmes keeles ilmunud reklaamlehte, mille kaudu on võimalik saada andmeid soome-ugri rahvaste levikust ja nende arvulisest suurusest. Ometi on seda äärmiselt vähe, tutvustamaks meie arvukate soome-ugri rahvaste eluolu. Hoopiski rohkem tahaks kuulda Fenno-Ugria Asutusest, selle igapäevasest tööst, tegemistest tutvustamaks soome-ugri rahvaid raadios ja televisioonis. Nähtavasti on seda ka tehtud, kuid kõlapinda ei ole see leidnud. On selge, et infoleht oma tagasihoidliku tiraaziga on mõeldud väga kitsale lugejaskonnale.

On aeg mõelda soome-ugri rahvaid käsitleva perioodilise ajakirja väljaandmisele, sellega kaasneks otsene kontakt soome-ugri rahvastega, saaks ülevaateid eriti Venemaal elavate hõimurahvaste eluolust. Tänu internetile saab lihtsalt tekste vahetada ja trükivõimaluste avardamine võimaldab avaldada mitmekesise sisuga artikleid. Ühesõnaga, tuleb hakata välja andma laiasisulist hõimurahvaste kultuuriajakirja. Kes siis veel kui mitte meie, eestlased, peame olema siin eestvedajad. Muidugi taandatakse jutt rahapuudusele. See väide on küll õige, aga see pole kõige olulisem takistus. Hea tahtmise korral on võimalik leida sponsoreid, ka toetajaid Euroopa Liidust. Siiani on välja antud ühiskondlikul alusel trükki toime-

tatud ajakirja Muuseum. Oma kogemuste põhjal arvan, et Fenno-Ugria kultuurilehele on võimalik raha leida ja hakata seda perioodiliselt välja andma. Samas on vaja Fenno-Ugria Asutuse töö ümberkorraldamist. Näiteks muuhulgas pole Tartu osakond mainimisväärtset korda saatnud. Ei saa märkimata jätta, et Fenno-Ugriaga on seotud olnud mitmed tõsised ettevõtmised nagu iga-aastaste hõimupäevade korraldamine. Väga suurt tööd on tehtud soome-ugri rahvaste ilukirjanduse tõlkimisel ja väljaandmisel.

Esile tõstmise väärivad seoses hõimu-programmiga Ariste keskuse ettevõtmised. Pean silmas soome-ugri üliõpilaste koolituse organiseerimist, rahalise toetuse andmist saavutamaks põlisrahvaste kultuuride avatust. Edaspidi tuleb suuremat tähelepanu pöörata sellele, et õppinud noored läheksid tagasi tööle oma rahva manu, elu edendamaks. Praegustel andmetel ei pöördu pea pooled pärast õpinguid kodukohta tagasi. Samas on kurb tõdeda, et viimastel aastatel on Eestis tunduvalt vähenenud soome-ugri tudengite arv, praegu on neid vaid 46. See on poole võrra vähem kui 1999. aastal. Põhjuseks on finantseeringute vähenemine.

Tuleme tagasi Eesti Rahva Muuseumi juurde. 1999. aastatel toimusid muuseumi struktuuris suured muutused, mis tõid kaasa soome-ugri rahvaste uurimise allakäigu. Olude sunnil vähenes ekspeditsioonide arv soome-ugri rahvaste juurde miinimumini. Likvideeriti soome-ugri osakond. Seda võib hinnata mitmeti. On selge, et ei leitud asjatundjat-organisaatorit, kes oleks osakonna tööd edasi viinud.

Samas on tõsiasi, et Tartu Ülikooli etnoloogia õppetool ei ole ette valmistanud noori, kes tuuneksid korralikult etnoloogia põhialuseid. Sama käib ka täpsemalt soome-ugri rahvaste etnoloogia kohta. Põhirõhk on pandud sotsiaalkultuurilisele väljaõppele. Ometi on just nüüd tulemas väga olulised muutused Eesti Rahva Muuseumi töös, sest ees on Raadile peahoone projekteerimine ja ehitamine ning sellega seoses kvalitatiivselt uue ekspositsiooni ettevalmistamine. Mõnedel andmetel on teada, et uues hoones on muu hulgas ette nähtud ca 600 m² ekspositsioonipinda soome-ugri rahvastele. Seda on ääretult vähe, sest tegu on vähemalt 17 rahvaga ja peamine – soome-ugri rahvaste kultuuriajalugu ei saa esitada ainult näiteks rahvakunsti osas. Kindlasti on vaja anda soome-ugri rahvaste ajaloolis-etnograafiline ülevaade. Samas olen arvamisel, et oluline pole mitte ainult sugulasrahvaste näituste korraldamine. Asjale tuleb läheneda igakülgselt, moodustada soome-ugri kultuuride keskus. Lühidalt – soome-ugri asi väärrib, et nende rahvaste elu esitataks terviklikult praeguses ERMi näitusemajas. Siin on olemas pind väljapanekuks ja, veelgi olulisem, siin saab korraldada mitmesuguseid ettevõtmisi meie sugulasrahvaste kultuuri katusorganisatsioonina. Siin võib välja anda ajakirja ning olemasolevad struktuurid, „jõud“, mis kuuluvad Fenno-Ugria koosseisu, ühendada praegusse ERMi näitusemajja Kuperjanovi tänaval. Ainult nii, komplekselt, saame edasi minna, et aidata sugulasrahvaid ja iseendid tuleviku kujundamisel.

Kaastöölised ja muuseum.

Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide võrk – 75

Aleksei Peterson

2006. aasta mihkclipäeval tähistati pidulikult väga olulist sündmust – Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide võrgu 75 aasta juubelit. See sündmus pole tähtis ainult ERMi jaoks. Tegu pole lihtsalt tähtpäevaga, mil ERMi direktor Ferdinand Linnus pani 1931. aastal paika korrespondentide võrgu asutamise daatumi. Kirjasaatjad hakkasid muuseumile kirjatöid saatma palju varem, 1925. aastal, kui ERMi tollane direktor Ilmari Manninen lähetas koolidesse, peasjalikult õpetajatele, küsitluskavu, et saada teateid Eesti rahvakultuuri, esmajoones esemelise kultuuri leviku kohta – missugused ja millise levikuga olid maaharimisriistad, ehitused, tööriistad, rõivastusesemed jms, kuidas neid kasutati ja nimetati? Juba tollal laekus koolidest küsimustikele tuhandeid lehekülgi vastuseid, mis võimaldas koostada rahvakultuuri levikukaarte näiteks atrade, äkete, vikatite, tarbeesemete jms tüüpide kohta. Saadud andmeid kasutati ERMi tollases püsiekspositsioonis Raadil ja rahvakultuurialastes uurimistöodes. Kõige tuntum oli 1933. aastal avaldatud Ilmari Mannineni monograafia Eesti materiaalsest kultuurist – „Die Sachkultur Estlands” kahes köites.

Käesolevas artiklis pole toodud andmeid korrespondentide võrgu arvuliste näitajate kohta, sest juubelipäeval tutvustati koosolijatele soliidset, hästi illustreeritud üllitist „Mälu paberil” (koostaja korrespondentide võrgu juhendaja Tiina Tael). Selles on ülevaade korrespondentide tegevusest aastakümnete kaupa, võistlustööde loetelu ja küsimuslehtede nimekiri. Raamat on illustreeritud rohke pildimaterjaliga – fotod korrespondentidest jms. Korrespondentide võrgu tegevuse kohta saab rohkesti andmeid ka ERMi aastaraamatutes ilmunud muuseumi tegevusaruannetest. Ometi puuduvad siiani kirjutised, mis analüüsiksid korrespondentide võrgu sisulist tööd erinevatel ajalooperioodidel.

Püüan esitada mõne ajalooseiga korrespondentide tegevusest aastatel 1958–1992, kui ma muuseumi direktorina selle-

ga kokku puutusin. 1961–1988 juhendas korrespondentide tööd Hele Eisler. Tegu oli väga püüdliku ja asjatundliku muuseumitöötajaga, kellel olid korrespondentidega välja kujunenud tihedad sidemed. Ta külastas ja ergutas muuseumi kaastöölisi, kellest enamik elas maal ja olid aastates inimesed. Erilist tähelepanu osutas ta korrespondentide sünnipäevadele. Tollal oli suhtlemine keeruline, sest tuli kasutada liinibusse, töövahenditeks olid pastapliiats ja kirjutusmasin.

1957. aastal tegi tähelepanuväärse töö korrespondentide võrgu taaselustamisel muuseumi teaduslik sekretär Jüri Linnus. Võrgu tööd edendas asjaolu, et Eesti NSV Teaduste Akadeemia, kellele muuseum tollal allus, lubas oma otsusega tähistada muuseumi 50. aastapäeva 1959. aastal. Selle kohaselt tuli alustada uuesti aastaraamatu väljaandmist ja korraldada teaduskonverents. Viimasest võisid osa võtta teadlased-museoloogid ka väljastpoolt Eestit, teiste seas osales ka tuntud

soome etnoloog professor Niilo Valonen. Lubati välja kuulutada ka etnograafilise teadmaterjali kogumise võistlus koos rahaliste preemiatega. Trükiti üleskutsesse „Koguge vanavara”, kus tähelepanu osutati mitte ainult võistlustingimustele, vaid rahvakultuuri kogumise vajadusele üldse. Esimesest etnograafilise teadmaterjali kogumise konkursist võttis osa 44 inimest ja muuseumi saadeti 79 tööd 2684 leheküljel. Toodud arvud kõnele- sid juba ise ürituse tähtsusest ja see avas uued võimalused kirjalike etnograafiliste andmete kogumiseks ja talletamiseks, samuti korrespondentide töö hindamiseks ja nende ergutamiseks. Kuid juba järgmise aasta võistlustöö väljakuulutamise- ga tekkis tõsine tõrge – selgitati, et ainult Ministrite Nõukogul on õigus igasuguseid võistlusi välja kuulutada, samuti rahalisi preemiaid jagada. Pöördusin paljude asjameeste poole ja sain selge vastuse – muuseumil ei ole õigust võistlustöid korraldada. Tundus, et meie lootusrikas ettevõtmine võib minna aia taha. Seda ei võinud kuidagi lubada. Tuli leida väljapääs. Võistlust ei saanud küll välja kuulutada, aga korrespondente võis teavitada kirja teel. Raskem oli rahaliste preemiade väljamaksmine. Selleks tuli leida mingi võimalus. Nimelt oli muuseumidel õigus osta sularaha eest eksponaate. Rahandus- asjatundjad ütlesid mulle, et sularahas ei tohi maksta käsikirjaliste tööde eest, teisisõnu korrespondentide poolt kirja pandud andmete eest. Nüüd jäi ainult riskida.

Foto Vello Kutsar

♦ Korrespondentide võrgu juhendaja Hele Eisler koos korrespondent Ruut Rajasmaga. 1970. aastate algus.

♦ Hele Eisler, supervisor of the correspondents' network, together with correspondent Ruut Rajasma. Early 1970s.

♦ Заведующая корреспондентской сетью Хеле Эйслер с корреспондентом Руут Раясма. Начало 1970-х годов.

Kui muuseumil oli võimalus eksponaate osta, miks mitte maksta siis käsikirjaliste tööde eest.

Laekunud võistlustöid hindas komisjon ning esimene, teise ja kolmanda koha eest maksti rahalised preemiad välja. Kõike seda ei saanud avalikult teha ega võistlejaid esitleda. Nii toimisime ka järgmisel aastal, kus võistlejad said ka raha kätte. Kuid see ei jäänud märkamata. 24. oktoobril 1962 ilmus ENSV Teaduste Akadeemia Presiidiumi otsus, kus muuhulgas oli kirjas, et tuleb „ümber korraldada võistlustööde premeerimine“. See oleks tähendanud võistlustööde eest preemiate maksmise lõppu, ettevõtmise peatumist. Olukorda parandas ootamatult hoopiski vabariigi valitsuse otsus, mille kohaselt etnograafiamuuseum anti üle kultuuriministeeriumi alluvusse. Seal suhtuti käsikirjaliste materjalide ostmisse leebemalt. Osta võis ainult vanu käsikirjalisi materjale, mitte värskeid, kuid kas tegu oli vana või uue käsikirjaga, oli tõlgendamise küsimus. Võistlustööde korraldamine muutus traditsiooniks. Tänu sellele laekus teatmaterjali arhiivi tuhandeid lehekülgi etnograafilisi kirjeldusi. Näiteks 1976–1987 laekus konkursile igal aastal 5000–5500 lehekülge. Aktiivselt osalesid kirjasaatjatena koolid. 1961.–1975. aastani saadi koolidelt 43 618 lehekülge. Korrespondentide vastuste arhiiv kasvas väga jõudsasti, viimastel aastakümnel umbes 8000 lehekülge aastas. Samas tekkis ka teatavaid probleeme. Kuna aktiiv-

selt võeti osa võistlustööde koostamisest, langes mõneti vastuste arv küsimuslehtedele. Sellele reageeris korrespondentide võrgu juhataja Hele Eisler ja hakkas rohkem külastama korrespondentide kodusid. Suurt tähelepanu pöörati tööle koolidega. Esimene koolidele mõeldud küsimustik koostati 1960. aastal.

Muuseum püüdis omalt poolt innustada korrespondentide tegevust. Parematele kaastöölistele anti teenelise ja aukorrespondendi nimetus. Iga viie aasta tagant korraldati korrespondentide võrgu ümmarguste tähtpäevade puhul teaduskonverents, kus korrespondendid esinesid sõnavõttudega. Võrgu 55. aastapäevaks anti välja eesti ja vene keeles raamat koostööst koolide ja korrespondentidega. Muuseumi aastaraamatus ilmus tihti ülevaateid korrespondentide võrgu tegevusest.

Kindlasti innustas ja huvitas vabatahtlikke kaastöölisi oma rahva mälu säilitamine muuseumiseinte vahele. Samas oli töö korrespondentidega teatavaks peegliks, milles kajastus kogu muuseumi olemus ja tuntuus. Siinjuures ei saa unustada ka muuseumi raskeid aastaid, eriti stalinlikku perioodi. Eesti Rahva Muuseum oli võimu silmis natsionalistlik asutus. 1950. aastatel korraldati „fondide läbivaatamisi“, eriti puhastati fotokogu. Meil polnud täielikku selgust, kas sellised „puhastamised“ võivad korduda. Samuti teadsime, et käsikirjalisi materjale ei tohi koguda ilma võimude tsensuurita. Muuseumil puudus

nn teine osakond (mis oli näiteks kirjanusmuuseumis), kes tegeles ametivälise tegevusega. Kõik muuseumi trükkiminevad käsikirjad tsenseeriti ja need käisid läbi mitme kontrolli. Aga korrespondentide käsikirjalised materjalid ei ole kunagi tsensuurist läbi käinud. Teatava ehmatus osaliseks sain, kui 1983. aastal kevadel helistas julgeoleku inspektor, kes teatas, et kuna muuseum tegeleb äraviidud inimete nimestiku koostamisega, peab ta tutvuma meie materjalidega. Nägin selles otsesest ohtu käsikirjalistele kogudele. Selge, et korrespondendid ei pidanud oma kirjutustes alati silmas nõukogulike kirjutamistavasid. Tuli hoop eemale suunata. Selleks juhtisin julgeolekumehe tähelepanu meie Viljandis toimuvale teaduskonverentsile, kus tehti kokkuvõtteid viimase kolme aasta kaasaegse eluolu uurimise välitöödest, ja soovitasin seal osaleda. Sellega lepitati. Pärast polnud kontrollijatest enam kuulda.

Aastad läksid ja 1980ndate teisel poolel oli psühholoogilist survet vähem tunda. Lõplikult tundsi end vabana, kui 1988. aastal anti muuseumile tagasi nimi – Eesti Rahva Muuseum.

On September 29, 2006, a conference was held, which was dedicated to the 75th anniversary of the correspondents' network of the Estonian National Museum. The article gives a survey of the activities of the correspondents' network in the second half of the last century. It is an extraordinary phenomenon, as a result of which thousands of pages of ethnographical manuscript reference material were handed over to the museum. The annual correspondents' competitions were especially successful. Also the difficulties faced under the conditions of the Soviet power, especially in organizing competitions, were discussed.

29 сентября 2006 г. в Эстонском национальном музее прошла конференция, посвященная 75-летию основания сети музейных корреспондентов. В статье рассматривается деятельность сети во второй половине прошлого века. Сеть музейных корреспондентов – это своеобразное явление, в результате которого в музей поступило тысячи страниц рукописных этнографических научных материалов. Особенно результативными были ежегодные тематические конкурсы. Говорится и о проблемах, которые приходилось решать в условиях советской власти, особенно при организации конкурсов корреспондентских работ.

Foto Tõnu Kerge

- ◆ Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide võrgu 55. aastapäeva tähistamine 1986. aastal.
- ◆ Celebrations of the 55th anniversary of the correspondents' network of the Estonian National Museum in 1986.
- ◆ Празднование 55-летия сети корреспондентов ЭНМ в 1986 году.

“Punane terror Saaremaal 1941. aastal”

Aigi Rahi-Tamm

Endel Püüa. *Punane terror Saaremaal 1941. aastal.* (Toim Olavi Pesti). Saaremaa Muuseumi Toimetised 3. Kuressaare, 2006. 180 lk.

Nõukogude võimu inimsusevastaste kuritegude uurimine Eestis näib olevat üsna rohket käsitlemist leidnud teema või on see vähemalt nõukogude perioodi osas üks domineerivam uurimissuund. Selleteemalise kirjanduse loetelust võib ohtramalt leida erineva tasemega nimekirja- ning mälestusteraamatuid, ent selle valdkonna sügavustesse laskujad peavad tõdema, et oleme neis uuringutes alles pooltel teel ning uurituse tase võib küllaldasena näida vaid esmapilgul.

Esimese nõukogude okupatsiooniperioodi hirmutegudest teab laiem lugejaskond kõige enam tänu Mart Laari ja Jaan Trossi koostatud raamatule “Punane terror” (1996), mis kajastab muuhulgas ka Saaremaal toimunut.¹ Põhjalikumalt on 1941. aasta suvesõja sündmusi maakonniti kirjeldanud Herbert Lindmäe, temagi käsitlustes on rõhuasetus punasel terroril ja selle ohvriks langenud isikute väljaselgitamisel.² Kõige laiema üldistuse nõukogude võimu tegudele aastail 1940–41 annab sel aastal ilmunud Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Komisjoni raport, milles on väljaselgitatud Eestis toime pandud inimsusevastased kuriteod ning tuvastatud nende eest vastutavad isikud ja institutsioonid.³

Ka käesolev raamat “Punane terror Saaremaal 1941. aastal on kantud samast soovist – anda ülevaade 1941. aasta juuniseprembris punavõimude ja nõukogude sõjaväelaste poolt Saaremaal toime pandud mõrvategudest ning kirjeldada neid toimepannud organeid ja isikuid. Konk-

1 *Punane terror*. Koost. M. Laar, J. Tross. Stockholm, 1996.

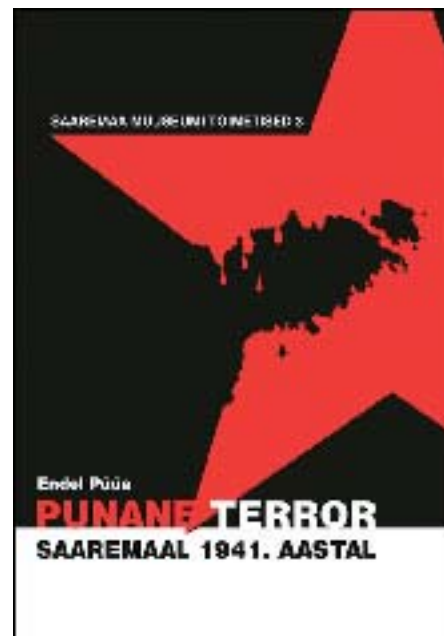
2 Herbert Lindmäe. *1941. aasta sõjasuvi Tartumaal*. Tartu, 1992; *Suvesõda Tartumaal 1941*. Tartu, 1999; *Suvesõda Virumaal 1941*. Tartu, 2002; *Suvesõda Viljandimaal 1941*. Tartu, 2004.

3 *Estonia 1940–1945. Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes Against Humanity*. Toim T. Hiio, M. Maripuu, I. Paavle. Tallinn, 2006.

reetsema vaatluse alla on võetud laiemalt tuntud Kuressaare lossihoovi veretöö ning vähem teatud Iide küla massimõrv, kuid samuti mujal toimunud rahulike elanike mõrvamised. Raamatu teise osa moodustavad nimekirjad. Kõrvuti punase terrori ohvrite nimedega on avaldatud ka EK(b)P Saaremaa organisatsiooni liikmete ja liikmekandidaatide, piirkonna miilitsa, julgeoleku, hävituspataljoni, Kuressaare vangla koosseisu kuulunud isikute ning agentide ja pealekaebajate nimekirjad.

Kui nõukogude aja uurijatele on tihiti ette heidetud seda, et nad ei räägi n-õ teisest, täideviijate poolest ning kogu nõukogudeaegne kirjandus on ühtviisi kui väärtust mitteomav „üle parda visatud”, siis vaadeldava raamatu autorit selles süüdistada ei saa ja see kutsub samas ka lugeja kõrgendatud tähelepanu esile. Kuidas näiteks on kasutatud Saare maakonna julgeolekuosakonna ülema Vassili Riisi või Balti Piirkonna Rannakaitse eriosakonna ülema Mihhail Pavlovski 1960. aastal publitseeritud mälestusi? V. Riisi mälestusi iseloomustades on nenditud, et oma nõukogudeaegsetes mälestustes oli Riis tunduvalt bravuurikam ja sõnakam kui pärast Eesti taasiseseisvumist. Muutunud oludes lasi endine sündmuste otsustaja ja keskpunktis olija end välja paista sootuks teisejärgulise tegelasena, veeretades kogu süü Balti Piirkonna Rannakaitse juht- ja eriosakonnale.

Pöördumine mälestuste kui allika poole on käsitleva perioodi kirjeldamise juures täiesti mõistetav. Enamik ajaloolasi kurdab olemasoleva allikmaterjali nappuse ning lünklikkuse üle, eriti aastate 1940–41 osas. Ka V. Riis on oma ülestunnistuses ENSV Prokuratuuri uurijale väitnud, et nii julgeolekuosakonna kui partei- ja nõukogude organite materjalid hävitati sõjaalukorra tõttu kohapeal. Vastava nõukogude dokumentatsiooni vähesust (kasutatud on kohaliku tasandi täitevkomitee ja miilitsa osakonna ning EKP Keskkomitee materjale) on osaliselt aidanud korvata Saksa okupatsiooni aegsetes isikute juurdlustoimikutes ja süüdistuskokkuvõtetes ning omaaegses ajakirjanduses sisalduv. Selliselt toetub uurimus suuresti isikute eri aegadel antud tunnistustele, ütlustele, mälestustele. Sündmuste kaasaegsete kä-

sikirjalisi mälestusi leidub nii Saaremaa Muuseumi kogudes kui autori valduses. Paraku jääb aga selgusetuks, mis ajavahemikul (kas nõukogude ajal, 1980. aastate lõpul, 1990. aastate algul või alles hiljaaegu?) on isikute mälestused kirja pandud või kogutud. Dateerimata on ka kirjad. Seetõttu jäävad lugejale teadmata vajalikud taustandmed, mida sündmuse analüüsid kindlasti arvestada tuleb. Arusaamatuks jääb, mida kujutavad autori valduses olevate mälestuste hulka arvatud andmed, mis on isikutelt saadud. Kas need on küsitluse vastused, intervjuud vms? Liiksaks nimetatule on kasutamist leidnud ka ENSV Prokuratuuri materjalid. Kuressaare lossihoovis ja Iide külas toimunud veretöö asjus läbiviidud juurdluste käigus kuulsid ENSV Prokuratuuri uurijad aastatel 1988–90 üle sadakond isikut, ent otseste süütdõendite puudusel lõpetati see kriminaalmenetlus 30. märtsil 1990. Kogutud materjalid koondati seitsmesse mahukasse toimikusse, raamatust leiab viiteid neljale ENSV Prokuratuuri fondi säilikule.

Käsitluse alguses manatakse lugeja silme ette sünges vaatepildis Kuressaare lossihoovist, nagu see avanes pärast Nõukogude vägede lahkumist – lagastatud ruumid ja ühishaudadest ilmsiks tulevad laibad. Kuressaare elanikes kutsus nähtu esile erakordse nõrdimuse ning viha, osa rahvast nõudis saarele jäänud kommunistide kohest mahalaskmist. Laipade kirjelduse juures tuleb ilmsiks kummaline vastuolu – erinevalt ohvrite omaste kinnitustest ei luba Saksa okupatsiooni aegsed ajaleheülevaated, mis refereerisid laipade väljakaevamisel ja ülevaatamisel koostatud ekspertiisiakte, ega juurdlustoimikute teha järeldusi ohvrite mahalaskmisele eelnenud piinamiste kohta!? Samas võib

lugeda, et haudade väljakaevamise juures viibis ka fotograaf ning kõiki mõrvatuid on pildistatud. Sestap jääb õhku küsimus nende fotode võimalikust olemasolust ja kasutatavusest. Tänapäevaks on 90 lossihoovis hukatust nimeliselt välja selgitatud 83 isikut (vt lisa 1). Lisaks varemavaldatale⁴ on nimekirja täienenud kolme nimega. Tundmatuks jäänud seitsme isiku hulgas on kaks Läti meremeest ja üks Saksa sõjaväelendur.

Kuressaarega sarnase veretöö jälgi tuvastati teisteski kohtades. Lisa 2 sisaldab andmeid 147 punase terrori ja lahingutegevuse käigus hukunu kohta. Eraldi on kirjeldatud Iide külas asetleidnud massimõrva, Ruhnu meeste võimuharumiskatset 1941. aasta juulis-augustis. Viimase juhtumi puhul tasuks huvilistel tutvuda ka Jakob Steffensoni hiljuti ilmunud mälestusraamatuga „Meie, ruhnlased”, milles on meeste sellist käitumist kirjeldatud kui mõttetut teguviisi, millele oleks Ruhnu elanike jaoks võinud olla väga rängad tagajärjed, kuid millest pääseti tänu Nõukogude komandöride suuremeelsusele ning miilitsavolinik Trei ja nõukogudeaegsete vallavalitsusemeeste tegevusele.⁵ Enim ohvraid tsiviilelanike hulgas oli Salme vallas – 149 mõrvajuhtu, mis oli osaliselt põhjustatud ka seal toimunud lahingutegevusest. Tapmised ägenesid Saksa sõjaväe maabumise ja Muhus. Rahulike elanike tulistamise tüüpsituatsiooniks oli inimeste juhuslik kokkupuude punaarmeeelastega. Enamik sarnastest olukordadest jäävad aga igavesti saladuseks ja nende puhul on võimalik konstateerida vaid mahalaskmise fakti. Teatud puhkudel on autor siiski sõandanud oletada mõningaid tapmise tagamaid. Mõrvatute (vt lisa 1), aga eriti tapetute (vt lisa 2) hulgas oli kõige enam neid, kelle tegevusalaks on märgitud talupoeg. Seda loetelu jälgides tekib lugejal paratamatult küsimus, mis põhjustel sattus kindluses mõrvatute sekka neli miilitsionääri, see asjaolu vajaks aimatava seletuse asemel konkreetset kommentaari.

4 Vt nt *Saaremaa inimkaotused esimese nõukogude okupatsiooni tagajärjel*. Koost J. Vessik, P. Varju. Okupatsioonide Repressiivpoliitika Uurimise Riiklik Komisjon, 6. Tartu, 1995; *Saaremaa inimkaotused esimese nõukogude okupatsiooni tagajärjel*. Koost J. Vessik, P. Varju. Okupatsioonide Repressiivpoliitika Uurimise Riiklik Komisjon, 6A. Tartu, 1997; *Saaremaa inimkaotused Saksa okupatsiooni ja teise nõukogude okupatsiooni aastail 1941–1953*. Koost J. Vessik, P. Varju. Saare Maakonna Memento Ühendus. Tartu, 2002.

5 Jakob Steffenson. *Meie, ruhnlased*. Greif, 2005.

Peamisteks mõrvatutele esitatud süüdistusteks on olnud nende kuulumine Kaitse- või Isamaaliitu, kelles nõukogude võim tajus kõige potentsiaalsemaid vastupanu osutajaid. Sarnaselt mujal Eestis toimuvaga koguti ka Saaremaal isikuandmeid erinevate sotsiaalsete gruppide kohta nagu kulakud, mõisnikud, keskmikud, kehvikud, kaupmehed, majaomanikud, ametnikud, arstid, õpetajad jne jne. Esitatud näidete põhjal on arreteerimisi põhjustanud inimeste omavahelised pinged, kogunenud vihavaen, otsesed väljaütlemised, olmetülid, provokatsioonid, salakaebused, varjamised. Et ülekuulatavas segadust tekitada, süüdistati teda tihti mitmes erinevas „kuriteos”.

Raamatu üks kesksem küsimus on Saaremaal toimunud tapmiste, mõrvamiste, reetmistega seotud asutuste ja isikute tegevuse fikseerimine. Kui nõukogude ajal pääses sooritatud tegude eest vastutuse kandmise küsimusest mööda mahavaikimisega, siis nüüd põhjendab enamik neis sündmustes osalenuist tehtut sõjaseisukorrast tulenevaga või käsule allumisena. Sõjaseisukorra kehtestamine ja põletatud maa taktika andsid vaba voli nn vaenlaste jaoks, millesse olid kaasatud sõjaväelased, miilitsa- ja julgeolekutöötajad, hävituspataljoni ning parteiaktiiv.

V. Riis on 1971. aastal nimetatud organite omavahelist koostööd hinnanud lüüsi ja hästi kooskõlastatuks, siis selliselt võiksid neid tegusid toime pannud isikud ka ühisvastutust kanda. Hilisemates arvamusel on ülistatud tööstil taandunud Balti Piirkonna Rannakaitse eriosakonnast antud käskude vastuvaidlematule täitmisele, põgeneses sel moel sundsituatsioonide kaitsva kilbi taha. Eesti ajaloolaste käsutuses olevad allikad ei võimalda anda täit ülevaadet repressiivorganite töötajatest ning nende kohustustest, ent ühteist võib siiski järeldada ka olemasolevate materjalide põhjal. Endel Püüa on lisaks väljaselgitatud isikkoosseisule püüdnud hinnata isikute osalust ning käitumist konkreetsetes situatsioonides, vabatahtlikkuse või sunniisilise motiivi neis oludes, jälginud käsuliine ja saadud korralduste täitmise agarust. Omaette kategooria moodustavad värvatud agendid, informatorid, pealekaebajad (vt lisa 8), kellest on praeguseks kindlaks tehtud 113 nime, osa neist on siiski teada vaid varjunime järgi. Jääb vaid imestada, kui võrd laiahaardeline oli see punavõimude aastaga punutud võrk. Nagu nähtub, osutusid kõige ohtlikumateks lihtsalt pahatahtlikud ja kibestunud inimesed, kelle tegevus saatis nõukogude organite haardesse inimesi, kellele enamasti pandi süüks valel ajal ja kohas öeldud „valed” sõnad. Nii võis pea igatõhest nõukogude korra „vaenlane” saada.

dud „valed” sõnad. Nii võis pea igatõhest nõukogude korra „vaenlane” saada.

Milliseks kujunes aga vaenajate enesete saatuse? Mitmed neist said surma lahingutegevuse käigus, eriti Sõrve poolsaarel toimunud lõpulahingutes. Enamik arreteeriti Saarte Omakaitse poolt 1941. aasta sügistel, suur osa neist hukati veel samal aastal. Kaaskodanike järele nuhkinutest mõisteti surma 70 isikut. Teine osa arreteerituist sattus vanglasse või koonduslaagrisse, kuid näiteks Vassili Riisil õnnestus kogu Saksa okupatsiooniga end varjul hoida. Kõige kindlamaks pelgupaigaks peeti Põide kanti, mis juba varasemast ajast oli tuntud pahempoolsuse kantsina. Pikemalt on peatunud kõrge vastutust kandunud isikute saatusel. Enamik arreteeritud repressiivorganite ja parteiaktiivi töötajatest on Eesti Julgeolekupolitsei toimunu kohta vajalikke seletusi andnud, teiste seas ka kaks sõjatribunali tõlki Joann (Jaan) Kalt ja Dimitri Saliste. Mõlema mehe kohta leiab seoses nende näitetegevusega andmeid ka „Eesti teatri biograafilisest leksikonist” (2000). D. Saliste puhul on jäetud lisamata tema osalus Omakaitse ja hävituspataljoni, samuti töökoht (eriosakond), kus ta tõlginatöötas, ja asjaolu, mis põhjusel ta 1941. aastal hukati, küll aga on leksikoni lisatud tema foto.

Sama fotot on ilmselt kasutatud ka käesolevas raamatus, aga paraku on see viitamata jäänud. See etteheide laieneb teistelegi fotodele, kus vastav märge foto asukohale on puudu. Fotode rohke kasutamine on kaheldamatult väga positiivne, lisades kirjeldatule vajalikku tunnetuslikkust. Raamatu toimetamise apsuudeks tuleb ilmselt pidada ka selliseid lahknevusi, nagu see näiteks esineb Johannes Martini andmete võrdlemisel lehekülgedel 45 ja 110 (tekstis on mehe surmadaatumiks märgitud 25. juuli 1941, lisas on sama mees surmavalt haavata saanud kuu hiljem, 25. augustil). Jaan Kolgist saab samal leheküljel (lk 33) asuvas viites aga M. Kolk. Vältimaks segadust tulnuks kahe nimekujuga isikute puhul kasutada paralleelvorme, mitte aga esitada sama isikut tekstis kord Joann, siis Jaan Kaltina. Nõukogude dokumentidest isikute väljaselgitamisega tegelenutel on pidevalt tulnud kokku puutuda eksitavate ja valede nimekujude ning vigaste daatumitega, mis ridamisi arusaamatusi ja isegi väärarusaamusi kaasa on toonud. Seetõttu on korrektsus nende andmete esitamisel äärmiselt oluline.

Paratamatult ei saa nõukogude repressiivpoliitikat kajastavate uurimuste puhul arvestada nende ammendavuse või lõplikkusega, pigem on neis fikseeritud

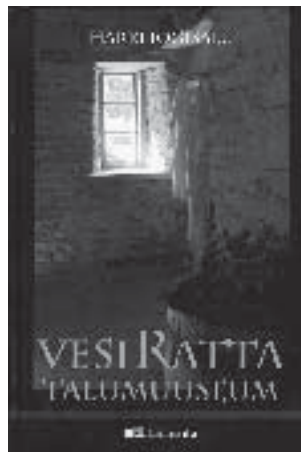

hetkeseis. Erinevad nimekirjad täpsustavad ning täienevad meil pidevalt, arhiivid peidavad veel hulgaliselt läbitöötamata dokumente. Mitmed meie ühiskonna mineviku keerulistest sõlmprobleemidest on alles kaardistamise faasis, milles ka piirkondlikel uurimustel on oma sõna sekka öelda. Paljud küla, valla või maakonna tasandil teostatud analüüsid on olulised astmed laotavas üldpildis. Esimesest Nõukogude okupatsiooniajast on meil tänaseks olemas ohvrite nimekirjad, kurb statistika; aastatega on omandatud teatud ülevaade võimu teostanud institutsioonide tegevusest, valitsemisstruktuuridest ning kaadrist. Kuid laiem avalikkus ootab midagi enam – kuidas Eesti Vabariigi kodanikest said nõukogude võimuga kaasaminejad, osalised kuriteos, kuidas ühiskonnas lugupeetud isikust sai pealekaebaja, kuidas endisest Kaitseliidu malevkonna pealikust sai üks hävituspataljoni formeerijaist? Analoogete, aastakümneid hinge kraapinud küsimusi on rohkesti. Käesolev raamat avab mõningaid tahke neist vastuseks jäänud küsimustest ja aitab meil pilku heita üksteise vastu vaenujalale aetud Eesti inimeste, „omadeks” ja „vaenlasteks” lahterdatute vahelistest situatsioonidest, mis lahvasid Saaremaal 1941. aastal suvel. Ja nagu näitavad ka vastukajad Saaremaal kasvanud Debora Vaarandi äsjailmunud mälestuste raamatule „Aastad ja päevad. Nooruselugu” (2006), on ühiskondlik ootus 1940. aasta inimeste ja nende tunnete kirjeldamise osas kõrge.

Aigi Rahi-Tamm on Tartu Ülikooli arhiivinduse vanemteadur.

Hea muuseumiraamat

Harri Jõgisalu. Vesiratta Talumuuseum. Tallinn: Ilo, 2006. 248 lk.

2006. aasta emakeelepäeval toimus Maht-ra muuseumi korraldusel vanas Atla Eeru kõrtsihoones Harri Jõgisalu uue raamatu „Vesiratta Talumuuseum” esitlus. Kohal olid raamatu autor, kolleegid Raplamaa teistest muuseumidest, raamatukogude töötajad, koolide ajaloo- ning kirjandus-õpetajad, koolilapsed.

Raamatuid ilmub praegu palju, esitlusi korraldatakse tihti, ometi oli seekordne ettevõtmine erakordne, mitte ainult toimumiskoha, vaid ka omapärase raamatu pärast. Tegemist on igas mõttes väärt muuseumiraamatuga, lausa käsiraamatuga, mis võiks ja peaks olema iga muuseumi raamatukogus või noore muuseumitöötaja käeulatuses. Vähemalt maamuuseumide jaoks on see küll asen-

damatu lugemisvara. Autor on suure elukogemusega looduse- ja ajalootundaja, endine hinnatud koolmeister, hea sulega lastekirjanik, kes tähistab 2007. aastal oma 85. sünnipäeva. „Vesiratta Talumuuseum” on järg pool aastat varem ilmunud laste muuseumiraamatule „Vesiratta Madis”.

„See on lugu ühe veskitalu minevikust ja tänasest päevast, pererahva saatusest ning talumuuseumi rajamisest. Vanem põlvkond mäletab jõgedel veskeid vilja jahvatamas. Enam kui saja aasta eest pani neis jahvekid pöörlema vesiratas. Vesiratas on veskist küll kadunud, aga talule jäi Vesiratta nimi külge ja hiljem ka muuseumile. Põlistalu looduslikult kauni veskijärve kaldal hoiab elavana eesti talu elu-olu nagu läbi aegade olnud, tema vara ja traditsioone...

Talumuuseumid hoiavad rahva mälus elavana eesti talu, vanavanemate eluase-me, nagu seda vanem põlvkond mäletab veel eelmise sajandi esimesest poolest,” kirjutab autor eessõnas oma raamatule.

Vesiratta raamatud teevad nauditavaks ka kunstnik Tiina Alveri illustratsioonid ning fotod vanadest töö- ja tarberriistadest, hoonetest, inimestest.

Jätkugu autoril tervist ja jõudu uute raamatute kirjutamiseks, siirad tänud väärt muuseumiraamatute eest!

TIIA-HELLE SCHMITTE,
Mahtra Talurahvamuseumi direktor

Jakob Hurda rahvuskultuuri auhind 2006

Foto Riho Semm

Jakob Hurda nimelise rahvuskultuuri auhinna said 2006. aastal kauaaegne Eesti Rahva Muuseumi peavarahoidja, praegune vanemkoguhooldaja Eevi Astel ja traditsioonilise setu pitsi valmistaja ja propageerija Ulve Kangro Rāpinast.

Auhinna üleandmisel 23. juulil Põlvamaal Himmastes: Põlva maavanem Urmas Klaas, Ulve Kangro, Eevi Astel, Jakob Hurda nimelise Põlva Rahvahariduse Seltsi esimees Rein Vill, Põlva Maavalitsuse haridus- ja kultuuriosakonna juhataja kt Peeter Aas.

“Lastele tööks ja rõõmuks”

Anneli Aavastik

Kogu 20. sajandi jooksul on Eestis valmistatud muljetavaldaval hulgal mänguasju. Kõige massilisemalt toodeti neid nõukogude perioodil. Tartu Mänguasjamuuseumi näitus „Lastele tööks ja rõõmuks. Mänguasjatööstus Eesti NSV-s” andis põgusa ülevaate mänguasjade valmistamisest ja mitmekesisest valikust alates sõjajärgsetest aastatest kuni taasiseseisvumise ja mänguasjatööstuse hääbumiseni.

Seni on Eestis mänguasjade uurimine üsna unarusse jäänud. Sügisene näitus kajastaski esimesi tulemusi Eesti oma mänguasjatööstuse ja mänguasjade uurimises ning andis pikemas perspektiivis väikese panuse Eesti mänguasjade ajaloo kirjutamisse.

Näituse ja selle avamisel toimunud mängupäeva ettevalmistamisse kaasati ka laiem publik: edastati üleskutsed tuua oma vanad leلود muuseumisse. Üleskutsel oli ootamatult lai vastukaja ning muuseumi kogudesse lisandusid nii kodu- kui välismaist päritolu mängukannid. Mitmed annetused olid nii omapärased ja ainulaadsed, et leidsid koha ka näitusel.

Nõukogude perioodil valmistati män-

guasju mitmes ettevõttes, kuid seekord keskendusime peamiselt nelja suurema tootja ajaloole ja kaubavalikule. Näitusel said külastajad uudistada valikut tootmiskoondise Norma plekist ja plastmassist mänguasjadest, tootmiskoondise Polümeer vahtkummist, kummist ja plastisoolist loomafiguure, plastmasstootete vabriku Salvo lauamänge, kõristeid ning puidust suveniire. Teiste hulgas oli hea meel tutvustada ka muuseumi värsket ning üsna terviklikku kogu Tartu Plastmasstootete Katsetehase toodangust, mis oli lastele suunatud. Mänguasjad annetas 2006. aasta suvel Tartu Mänguasjamuuseumile Estiko, Tartu Plastmasstootete Katsetehase tootmishoonete praegune haldaja.

Näituse omapäraseim oli Eesti NSV vanimaid mänguasju tutvustav osa, mis koosnes peamiselt erinevates artellides valmistatud toodangust. Pärast sõda spetsialiseerusid vaid mõned üksikud artellid mänguasjade toomisele, rohkem valmistati neid väikeses mahus põhitoodangu jääkidest või praagist. Kahjuks on varasemast nõukogude perioodist meieni üsna vähe esemeid jõudnud. See muu-

Näitus „Lastele tööks ja rõõmuks. Mänguasjatööstus Eesti NSV-s” oli Tartu Mänguasjamuuseumis avatud 4. oktoobrist 3. detsembrini 2006.

Koostaja: Anneli Aavastik
Kunstnik: Mare Hunt

dab näitusel eksponeeritud suure kollase vineerist järelveetava pead ja saba liigutava pardi, väikesed kummist „piiksuga” loomafiguurid ning teised 1940.–50. aastatel Eestis valmistatud ning tänaseni säilinud mängukannid veelgi väärtuslikumaks.

Nii esemete kui pildimaterjali abil püüdsime anda võimalikult mitmekesise ülevaate nii vanematest kui ka viimasena tootmises olnud mänguasjadest. Näitusele lisasid ajastukohast hõngu erinevad laste- ja mänguasjateemalised ringvaated (Eesti Filmiarhiivist), mis kujutasid laste tegemisi-toimetamisi ja erinevaid lelusid alates 1945. aastast kuni 1980. aastate alguseni.

Eesti mänguasjatööstuse uurimine on praegu veel algusjärgus. Tartu Mänguasjamuuseumi eesmärk on põhjalikumalt uurida mänguasjavalmistajate tootarendust ja nomenklatuuri nii enne kui pärast Teist maailmasõda. See tähendab, et kindlasti on tulemas veel erinevaid Eesti lelusid ja tootjaid tutvustavaid näitusi.

Anneli Aavastik on Tartu Mänguasjamuuseumi teadur.

◆ Tartu Mänguasjamuuseumi näitus mänguasjatööstusest Eesti NSV-s.

◆ Exhibition by the Tartu Toy Museum about toy industry in the Estonian SSR.

◆ Выставка Тартуского музея игрушек о производстве игрушек в Эстонской ССР.

Tartus toimus välisbalti arhiivide konverents

27.–30. juunini 2006 toimus Tartus Eesti Kirjandusmuuseumis rahvusvaheline välisbalti arhiivide konverents, mille korraldasid Eesti Kirjandusmuuseum, Rahvusarhiiv ja Karl Ristikivi Selts. Konverentsi toetasid Haridus- ja Teadusministeerium, Rootsi ja Kanada saatkond, Eesti Kultuurkapital ning Tartu Linnavalitsus. Konverentsi põhieesmärk oli saada ülevaade pagulasbalti kultuuripärandi praegusest olukorrast ning selle säilitamisega seotud probleemidest.

Kolmel tihedal ettekandepäeval esineti kokku kolmekümne sõnavõtuga. Esinemisi ja arutelusid käis kuulamas üle 120 huvilise kümnest riigist – Kanadast, Austraaliast, Rootsist, Venemaalt, Ameerika Ühendriikidest, Saksamaalt, Soomest, Lätist, Leedust ning Eestist.

Konverentsi viimasel tööpäeval pärast kolme Balti riigi samaaegselt toimunud ümarlaudade arutelusid sõnastati ühis-memorandum edasise tegutsemise kohta. Muuhulgas otsustati tagada arhiivide säilimine ja avatus kasutajatele, luua elektrooniline infoportaal arhiivmaterjalide leidumuse kohta ning arendada välisbalti arhiivide alast rahvusvahelist koostöövõrgustikku. Samuti otsustati korraldada järgmine rahvusvaheline välisbalti arhiivide konverents 2009. aastal.

Memorandumi täistekst on üleval konverentsi kodulehel: http://www.kirmus.ee/baltic_archives_abroad_2006/memorandum_est.html.

HELEN HANNI

Foto Alar Madisson

- ◆ **Rahvusvahelisest välisbalti arhiivide konverentsist osavõtjad.**
- ◆ **Participants in the International Conference on the Baltic Archives Abroad.**
- ◆ **Участники международной конференции зарубежных балтийских архивов.**

Eesti Muuseumiühingul uus juhatus

15.–16. mail 2006 toimus Saaremaal traditsiooniline muuseumispetsialistide kokkutulek, mille korraldas Eesti Muuseumiühing koostöös Saaremaa Muuseumiga. Kohal oli 263 inimest erinevatest Eesti muuseumidest. Kokkutulnud veetsid sisukad päevad peale Kuressaare ka teistel Saaremaa kultuuriobjektidel nii Sõrve poolsaarel, Kihelkonnas kui ka Kaalis, Orissaare lähistel Maasis ja Muhu Saarel.

Muuseumitöötajate programmis olulisem sündmus oli Kuressaare kultuurikeskuses 15. mail toimunud Eesti Muuseumiühingu üldkogu, kus anti po-

sitiivne hinnang juhatuse esimehe Heivi Pulleritsu poolt esitatud aruandeperioodi 2003–2006 tööle ja valiti uus juhatus, kes korraldab muuseumirahva kutseorganisatsiooni tegevust järgneval kolmel aastal.

Muuseumiühingu juhatuse liikmed: Piret Õunapuu, Eesti Rahva Muuseumi teadur-kuraator – juhatuse esimees Helgi Põllo, Hiiumaa Muuseumi peavarahoidja – aseesimees, koolituse koordinaator Ülle Kruus, Adamson-Ericu Muuseumi direktor – aseesimees, kutsevalifikatsioonialased küsimused

Katrin Sepalaan, Eesti Meremuuseumi näituste- ja teabeosakonna juhataja – kultuuritöö, ekskursioonid
Mariann Raisma, Eesti Ajaloomuuseumi arendusdirektor – suhtekorraldus
Aivar Põldvee, Eesti Ajaloomuuseumi teadusdirektor – teadus
Herki Helves, Viljandi Muuseumi infotehnoloog-konservaator – infotehnoloogia, ühingu kodulehekülj
Virve Tuubel, Eesti Rahva Muuseumi giid-metoodik – laekur
Kaie Jeaser, Eesti Spordimuuseumi kogude osakonna juhataja – koolitus ja nõustamine kogude digitaliseerimise alal
Merike Toomas, Tartu Linnamuuseumi direktor – väikemuuseumid
Marge Rennit, Eesti Maanteemuuseumi direktor – ajakiri Muuseum

JUUBELID

Aleksei Peterson 75

Foto Arp Karm

Üks eesti taluperemees on jõudnud 29. oktoobril 75. verstepostini. Tee sinna ei ole alati kulgenud mööda siledat teed, kui tarvis, on tee remontki ette võetud. Mis aga kindel on, et alati on olnud sihiks edasi liikuda. Ja tehtud on seda talupoegliku visadusega. Kui tuli see aeg, mil tuli end pühendada ERMile (direktor aastatel 1958–1992), siis tegid Sa seda tõepoolest nii, nagu juhiksid suurtalu, mille peremees teadis täpselt, millal on õige aeg põllule ja heinamaale minna ning millal lõpetada talu õhtused toimetused. Nii nagu eeskujulik talus käis kõik kindla plaani järgi, nii pidi see toimuma ka ERM-is. Sa juhtisid ERM-i peremeheliku järjekindlusega ning kui kellelegi see ei sobinud, oli kuri karjas. Üht peab aga ütleva, et Sa ei näegutanud ühe eksimuse eest päevast-päeva. Öeldud ja lõpetatud. Kui teinekord sai sandisti öeldud, siis tulid peremehelt ka vabandussõnad. Sulle on seda juhtimisstiili ette heidetud, kuid tõeline juht samastubki juhitava ja talle on juhitava käekäik südamelähedane ja tähtis. Kuigi sellise juhi kohta öeldakse, et ta on autoritaarne, siis üks tõeline taluperemees ongi autoritaarne: tema võtab vastutuse kandmise enda õlule. Aga ta peab nõu ka kodakondsetega, sest nende toetus on tähtis. 1992. aastal said etnograafiadoktoriks.

64 versteposti juures tegid Sa ühe tõsise peatuse. Ja tegid õige peatuse, sest Sinu jonnini eesmärgikindlust oli tarvis, et panna ajakiri Muuseum käima. Järgmised 11 versta ongi kulunud ajakirja üllitamisele. Sa oled täis kirjutanud palju paberit, et saada liikumisraha sellel teekonnal: ka siin tuli Sinu terve talupoja mõistus appi. Mitte laenude peal ei liigutud edasi, vaid ikka nii, et sent sendi kõrvale, kuni kogunes kenake hulk kroone, et siis habet siludes öelda paljudele kolleegidele häid tänusõnu.

1863. aastal kirjutas J. V. Jannsen: „Eestimees! Jä iggas rides ja igga nime al Eestimehheks, siis oled aus mees omma rahwa ees.” Ole tugev Eestimees, kelle mitmuse nimetava tugev “t” sõna lõpus viitab Sinu põlvnemisele Sangaste kihelkonnast.

Jõudu!

HEIVI PULLERITS,
kes on olnud viimase 40(!) versta läbimise tunnistajaks

Jüri Kusmin 60

Foto Enn Rekkoro

Sillaotsa Talumuuseumi juhataja, viinakuu 20. päeval oma juubelit tähistanud Jüri Kusmin kirjutab:

“1993. aasta esimesel tööpäeval helistas Märjamaa vallavanem ja palus tulla abikaasal Maiel ja minul vallavalitsusse töölepingut sõlmima. Maie oli selleks ajaks Sillaotsa muuseumis töötanud pea 10 aastat, mina täpselt 6 aastat ja 6 kuud. Selgus, et seni Velise Metskonnale allunud muuseumi uus omanik on Märjamaa vallavalitsus. Maie lepingusse läks ametinimetusega kirja muuseumi varahoidja, minule aga juhataja.

Ainult inimene, kellel puudub igasugune eelteadmine muuseumi juhataja kohustustest, saab nii kergemeelselt selle ameti vastu võtta.”

See maamehe huumorit ja elutervet eneseirooniast kandevegi lugu iseloomustab suure töö- ja õppimisvõimega head kolleegi Jürit kõige paremini.

Lausa Jüri kätetööna või kaasabil on Sillaotsa muuseumi õuele kerkinud viimastel aastatel mitu suurt hoonet, igäühele tore nimigi pandud. Esimesena sai valmis Näituseküün, siis Riistakuur-Värkstuba, rääkimata muidugi lõpututest remondi- ja parandustöödest.

Kust selleks kõigeaks raha leida, on Jüri ajapikku selgeks saanud. Korralikke rahataotlusprojekte oskab ta hästi kirjutada ja enamasti need ka rahuldatakse. Aga paremini kui kirjatööd tehes, tunneb Jüri end vankris või reel, hobuseohjad peos ja lasteparv seljataga rõõmsalt kilkamas. Ei ole Eestis palju muuseumi, kellel on oma hobune, igatahes on Sillaotsal see olemas ja Temmi on muuseumiprogrammide asendamatu tegelane.

Kas külvab Jüri muuseumi põllul rukist või lina, niidab vikatiga heina, mässab viljapeksumasinaga, jahvatab käsikivil – kõik tuleb tal hästi välja. Muuseumitöö on Jürile elamise viis, see pole kohustus ega ammugi mitte hall igapäevatöö leivateenimise pärast.

Jätkugu Sul, Jüri, jõudu-jaksu veel paljudeks päevadeks Sillaotsa muuseumi õuel ja pargis, aitades ja tubades toimetamiseks.

Olgu Sul tervist ja õnne pikkadeks aastateks kodutalus pere keskel olla, jätkugu Sind ikka Sinu kolmele tublile lapsele ja viiele lapselapsele. Ja muidugi kolleegidele maakonnast ja kaugemaltki.

Mahtra muuseumi pere nimel kätt surudes
TIIA-HELLE SCHMITTE

Helgi Põllo 50

Hiiumaa Muuseumi peavarahoidja Helgi Põllo tähistab 30. detsembril oma esimest suurt juubelisünnipäeva. Helgi näol on tegemist tõelise Hiiumaa hingega, 100% hiidlasega, milliseid on järjest vähem meie üleilmastavas maailmas. Sündinud ja kasvanud Hiiumaal Reigi kihelkonnas Kõrgessaare vallas Lauka külas, saanud gümnaasiumi-, tollase nimetusega keskkoolihariduse Kärkla koolist, eelnevalt õppinud Lauka koolis. Hiidlasele paratamatult viis edasine haridustee mandrile, Tartu Ülikooli ajalugu õppima. Lõpetamise järel oli Helgi oma kursuselt ainus, kes suunati otsejoones direktoriks. Oma tagasihoidlikkuses asus ta aga 1979. aastal tööle tookordse Hiiumaa Koduloomuuseumi peavarahoidjana, sel ametikohal töötab ta tänaseni. Koduloomuuseumist on Helgi koos kaastöötajatega suutnud luua väärrika maakonnamuuseumi, mis on Hiiumaa olulisemaid omakultuurikeskusi ja saare identiteedi hoidjaid ning rakendajaid.

Õeldakse, et kõik saab alguse kodust ja Helgi kodu Laukal on selle kinnitus. Isa Erich ja ema Leida on need, kes Lauka kodus kasvasid Hiiumaa omakultuuri parima tundja ja propageerija, oma töö tõelise fanaatiku (ülihääs mõttes), reisijuhi, käsitöö, kodunduse, toiduvalmistamise korüfee jne, lihtsalt erilise hiidlase. Helgi mõju ulatub aga kõikidesse Eesti muuseumidesse, sest aastaid on ta Eesti Muuseumiühingu kaudu tegelenud muuseumitöötajate koolitusega, saades ise rahvusvahelist koolitust mitmetelt väliseminaridelt üle maailma.

Kindlasti jääb midagi Helgi ülimalt mitmekülse tegevuse juures nimetamata, aga püüaks seda kõike siiski loetleda: Hiiumaa Muuseumi peavarahoidja, püsiekspositsioonide ja näituste ideegeneraator ja teostaja, pedagoogiliste programmide tegija, artiklite kirjutaja, Hiiumaa Reisijuhtide Seltsi juhatuse liige, giidide kooli hing ja lektor, Hiiumaa Turismiliidu liige, Hiiumaa arenduskeskuse Tuuru õpetaja, Eesti Muuseumiühingu aseesimees ja väikemuuseumide koolituse eest vastutaja, EENA liige, ICOMi Eesti liige, MTÜ Hiiumaa Teabekapitali juhatuse liige, Hiiumaa Kultuurkapitali "Kõpu majaka fond" nõukogu liige, UNESCO vaimse kultuuripärandi konventsiooni rakendamise Eestis töörühma liige, mitmesuguste maakondlike atesteerimiskomisjonide liige jne.

Jõudu ja jaksu Hiiumaa pärandkultuuri ja identiteedi hoidmisel ning kõigile tutvustamisel veel pikaks-pikaks ajaks!

KAASTÖÖTAJAD HIIUMAA MUUSEUMIST

Eevi Kärkla 50

Foto Tiia Reisman

Kolleeg Eevi Kärkla lõpetas Tartu Ülikooli eesti filoloogina 1980. aastal ning see oli otsustav tema määramisel tööle vastasutatud Palamuse O. Lutsu Kihelkonnakoolimuuseumi. Eevi ei olnud muuseumitöö kogemust ning selle hankimiseks soovitati tal stažeerida mõnes muuseumis. Valik langes Tartu Linnamuuseumile. Eks siin olnud oma roll ka kahte muuseumi ühendaval lülil – rahvakirjanik Oskar Lutsul. Nii tuli Eevi meie hulka, me võtsime ta omaks ja tema võttis meid omaks. Kui tarvis, kaitses Eevi linnamuuseumi au spordiradadel, kui tarvis, töötas koos meiega kangelaslikult Võnnu sovhoosi kartulipõllul. Nii kujunes kuidagi loomulikuks, et Eevi jäi meie hulka, vaid paar aastat oli ta ajalehe Edasi leival.

Tagasi tuli Eevi astronoomiaga tegelema linnamuuseumi filiaali Tähetornis ning kui 1996. aastal anti tähetorn üle ülikoolile, ei olnud enam mõeldav, et Eevi meilt lahkub. Ta tuli linnamuuseumi arhiivi- ja fotokogu perenaiseks. Aastatega on mõlemad kogud nii palju kasvanud, et praegu on Eevi hoole all 27 000 ühikuga fotokogu. Eevi on ka ise jäädvustanud Tartut. Lõuna ajal teeb ta jalutuskäike, et märgata linnapildis midagi uut, mis väärrib fikseerimist. 2005. aastal ilmus tema koostatud fotoalbum "Tartu vanadel fotodel" asjatundlike kommentaaridega.

Eevi on kolleeg, kelle käest saab keelenõu, temaga saab vestelda eesti kirjanduse uudisteostest, ta juhhib tähelepanu, kui Keeles ja Kirjanduses või Loomingus on ilmunud mõni huvitav artikkel.

Palju õnne sünnipäevaks 7. detsembril!

Kolleegide nimel
HEIVI PULLERITS

Sirje Karis 50

2006. aasta on Sirje Karisele olnud sünnimusterohke – tööleminek Eesti Ajaloomuuseumisse, esimene juubel 9. augustil ja 25. tööjuubel. Ehk on kõik need sündmused mingil saladuslikul moel omavahel seotud. Kohustuslik jõudeaeg pärast veerandsaja aasta pikkust tööd Tartu Ülikooli Ajaloomuuseumis ja Tartu Linnamuuseumis annab ehk energiat teha vähemalt sama pikk ja sama jõuline spurt Eesti Ajaloomuuseumis.

Sirje Karis alustas oma karjääri 1981. aastal Tartu Riikliku Ülikooli keldris, kus tollal asus ülikooli ajaloo muuseum. Koos Tullio Ilometsaga tegi Sirje Karis sinna ka muuseumi esimese ekspositsiooni. Õige pea koliti edasi Toomkirikusse, kus aastate jooksul koostati kolm püsiekspositsiooni ja palju näitusi. Ülikooli muuseumis töötas Sirje Karis nii teaduri, osakonnajuhataja, peavarahoidja kui museoloogi ametikohal. Viimane tähendas tegelikult kogu muuseumi sisulise töö tegemist, alates inventeerimisest ja näitustest, lõpetades ekskursioonide ja üritustega. Selleks, et töötada muuseumi restaureerimisosakonna juhatajana, õppis Sirje Karis ülikooli raamatukogu restauraatorite käe all paberi restaureerimist ja konserveerimist.

1990. aastatel viibis Sirje Karis abikaasa töökohustuste tõttu Suurbritannias ja Hollandis. Tänu sellele avanes tal suurepärane võimalus mitmete aastate jooksul külastada Euroopa muuseumi ja süüvida nende töösse.

2000. aastal kolis Sirje Karis läbi Toomeoru Tartu Linnamuuseumisse – tööle arendusdirektoriks. Heivi Pulleritsu tasakaaluka juhtimise all jõudis muuseum 2001. aastal uude kodusse – Ülejõele Narva maanteele. 2002. aastast kuni 2005. aasta lõpuni töötas Sirje Karis Tartu Linnamuuseumi direktorina. See aeg oli muuseumi jaoks suurte uuenduste aeg – uue maja töölepanek, uus ekspositsioon, näitused, konverentsid... Olulisel määral arendati muuseumipedagoogikat, hakati korraldama kontserte ja kultuuriüritusi ning tihendati koostööd Tartu Linnavalitsusega. Vaid üks hingelähedane projekt jäi Sirje Karisel Tartu Linnamuuseumis pooleli – Lauulupeomuuseumi loomine vanasse Vanemuise majja. Seda teevad nüüd juba uued inimesed.

Alates 2006. aastast töötab Sirje Karis Eesti Ajaloomuuseumi juhina – uues linnas, uues muuseumis ja uute inimestega. Soovime talle jõudu ja jaksu!

MARIANN RAISMA

Tagakaane siseküljel:

Eesti Meremuuseumi töötajate õppereis Lätti ja Leetu 2006. aasta augustis.

Läänemere kalatraalerid Klaipeda muuseumi vabaõhukespositsioonis.

19. sajandi suurtükid Liepajas.

Ankrud Ventspils vabaõhumuuseumis.

Mälestussammas 1919. aastal langenud eestlastele ja lätlastele Cesises.

Ventspils ordulinnus.

Oviši tuletorn on Läti vanim.

Inside of the back cover:

Study trip of the employees of the Estonian Maritime Museum to Latvia and Lithuania in August 2006.

Baltic Sea trawlers in the open-air exposition of the Klaipeda Museum.

19th-century cannons in Liepaja.

Anchors at the Ventspils Open Air Museum.

Monument in Cesis dedicated to the Estonians and Latvians killed in 1919.

Ventspils castle.

Ovish lighthouse, the oldest in Latvia.

На внутренней стороне задней обложки:

Учебная экскурсия сотрудников Эстонского морского музея в Латвию и Литву в августе 2006 года.

Балтийские рыболовные тралеры на экспозиции под открытым небом в музее Клайпеды.

Пушки 19 века в Лиепая.

Якоря в музее под открытым небом в Вентспилсе.

Обелиск погибшим в 1919 году эстонцам и латышам в Цесисе. Вентспилский замок.

Овишский маяк – старейший маяк Латвии.

Tagakaanel:

Eesti Rahva Muuseumi ja Narva Muuseumi ühisnäitus „Kuue samba kutse”, Muhu Muuseumi näitus „Muhu kasukad ja vammused” ja Tallinna Linnamuuseumi näitus „Aga Eesti ajal oli...” 9. Eesti muuseumide festivalil Narvas. Fotod Irina Kivimäe.

On the back cover:

Joint exhibition of the Estonian National Museum and Narva Museum and exhibitions of the Muhu Museum and the Tallinn City Museum at the 9th Festival of Estonian Museums in Narva.

На задней обложке:

Совместная выставка Эстонского национального и Нарвского музеев и выставки Таллиннского городского музея и Мухуского музея на IX фестивале эстонских музеев в Нарве.